

WEISENFELD MELINDA

HÁZIMUZSIKA EGYKOR ÉS MA

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

2007

**Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
Doktori Iskola (7.6 Zeneművészet)**

HÁZIMUZSIKA EGYKOR ÉS MA

WEISENFELD MELINDA

TÉMAVEZETŐ: KIRCSI LÁSZLÓ

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

2007

AJÁNLÁS
AD MAIOREM DEI GLORIAM
ISTEN NAGYOBB DICSŐSÉGÉRE

„Az ember számára világossá válik a kegyelem döntő pillanataiban, hogy a zene az Isten-közeltség titokzatos nyelve, Isten igazságának föltárulkozása, s hogy a rend és szeretet teremt igazi harmóniát.”
Erkel Eszter

TARTALOMJEGYZÉK

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS.....	VI
BEVEZETÉS HELYETT.....	VII
BÄCHER IVÁN: ZONGORAÓRA	VII
HÁZIMUZIKA EGYKOR.....	1
I. A HÁZIMUZIKA ÁTTEKINTÉSE.....	2
I.1. A HÁZIMUZIKA KUTATÁSI HÁTTERE	2
I.2. A HÁZIMUZIKA PILLANATKÉPEI A 19. SZÁZADBÓL	4
I.3. MI A HÁZI ZENE?	13
I.4. A DILETTANTIZMUS KÉRDÉSE.....	17
II. A JELENTŐSEBB SZALONOK	20
II.1. A SZUK CSALÁD	20
II.2. SZÉKELY IMRE	23
II.3. ERKEL FERENC UTOLSÓ ÉVEIBŐL	25
II.4. HOLLÓSY KORNÉLIA	27
III. A PESTI TÁRSASÉLET KÖZPONTJA: A WOHL-NŐVÉREK SZALONJA	31
III.1. A WOHL-NŐVÉREK: JANKA ÉS STEPHANIE.....	31
III.2. A SZALON	41
III.3. VENDÉGEK, KÖZELEBBI BARÁTOK.....	48
III.4. JUSTH ZSIGMOND	53
III.5. GRÓF ZICHY GÉZA	56
III.6. A SZALONBAN ZAJLÓ ESEMÉNYEK	59
III.7. ÉLETKÉPEK A FESZTY-SZALONBÓL	71
III.8. HÁZIMUZIKA ZICHY GÉZA BIRTOKAIN ÉS BUDAPESTEN	74
HÁZIMUZIKA MA	80
SZÉP EMLÉK.....	81
IV. BESZÉLGETÉSEK NAPJAINK HÁZIMUZIKÁJÁRÓL	83
IV.1. DR. BÁRDOS PÉTER ÉS FELESÉGE – ÜGYVÉDEK	83
IV.2. DR. TÓTH KÁROLY – KARDIOLÓGUS	89
IV.3. DR. ASBÓTH RICHÁRD – KARDIOLÓGUS	94
IV.4. FELLEGI ÁDÁM – LISZT FERENC-DÍJAS ZONGORAMŰVÉSZ	104
IV.5. SZOKOLAY BALÁZS – ZONGORAMŰVÉSZ	108
IV.6. DR. SZILÁGYI ANDRÁS – PSZICHIÁTER	110

IV.7. A BENYUS CSALÁD	117
IV.7.1. BENYUS BERNADETT – HEGEDŰTANÁR ÉS BRÁCSA KAMARAMŰVÉSZ	117
IV.7.2. BENYUS SÁNDOR – CSOPORTVEZETŐ A ZENEMŰKIADÓ VÁLLALATNÁL	120
IV.8. POLLÁK ZSUZSA – ÉNEKTANÁR	125
IV.9. ALSZÁSZY GÁBOR – ZENEELMÉLET-TANÁR ÉS KORREPETITOR	128
IV.10. MÓRÉ IRÉN – FUVOLAMŰVÉSZ ÉS SZABÓ KRISZTINA – HEGEDŰMŰVÉSZ	134
IV.11. LOVAS ESZTER – FRANCIA SZAKOS NYELVTANÁR	138
IV.12. TÓTH NÓRA – A MAGYAR RÁDIÓ SZIMFONIKUS ZENEKARÁNAK TAGJA	141
IV.13. LOVAS ORSOLYA – MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM SZAKOS TANÁR	143
V. A BESZÉLGETÉSEK KIÉRTÉKELÉSE	147
VI. ÖSSZEGZÉS	150
VII. FÜGGELÉK	152
VII.1. VÉGVÁRI CSABÁRA EMLÉKEZNEK KOLLÉGÁI	152
VII.2. A BÁRDOS CSALÁD VENDÉGKÖNYVÉNEK EGY OLDALA	156
VII.3. BÁRDOS PÉTER OTTHONÁBAN ELŐADOTT MŰVEK	157
VII.4. DR. SZILÁGYI ANDRÁS FELLÉPÉSEI ÉS ELŐADÁSAI	159
VII.5. DR. SZILÁGYI ANDRÁS ÁLTAL EDDIG ELŐADOTT MŰVEK JEGYZÉKE	161
VII.6. DR. SZILÁGYI ANDRÁS MEGHÍVÓIBÓL NÉHÁNY	165
VII.7. ORLOVITS IBOLYA ÉS ROSEMARY GUIGNET HÁZIMUZSIKA DÉLUTÁNJAIN ELŐADOTT MŰVEK	166
VII.8. BENYUS SÁNDOR ÁTIRATAINAK RÉSZLEGES JEGYZÉKE	168
VII.9. LOVAS ORSOLYA ÁLTAL KÖZÖLT MŰSOR	169
VII.10. MAI FOTÓK AZ EGYKORI HELYSZÍNEKRŐL	170
VII.11. FORRÁSJEGYZÉK	172

Köszönetnyilvánítás

Köszönetemet szeretném kifejezni mindazoknak, akik részt vettek munkám egyes szakaszaiban.

Elsőként testvéremnek, Weisenfeld Zoltánnak, aki az idegen nyelvű anyagok áttekintésében, azok fordításában és a szerkesztésben volt nagy segítségemre.

Köszönet illeti barátnőimet, Klenczner Katalint, aki levéltári munkámban fáradhatatlanul állt rendelkezésemre és Gáspár Zsuzsát, aki a fotókat készítette, és az anyagot számítógépen elrendezte.

Köszönet Kircsi Lászlónak, aki elvállalta e téma vezetését.

A hála szavait szeretném kifejezni azok felé, akik szívesen osztották meg velem életük egy-egy részét a velük való beszélgetés során, ezzel anyagot szolgáltatva témámhoz.

Végül, de nem utolsósorban hálás köszönet Monika-Gretinek, a Jézus Kistestvérei Női Szerzetesközösség tagjának, Rev. Szendrei Miklós testvérnek (O.F.M.) és barátaimnak, akik imáikkal támogattak a munka születése idején.

Bevezetés helyett

Zongoraóra¹

Húsz éven át jártam rá.

Álmomban gyakran veszem a gyűrött kottalapokat ma is, és indulok. Ideges vagyok ilyenkor, hiszen alig gyakoroltam, lehet, hogy egy vak hangot sem, nem tudom még mindig kotta nélkül Czernyt, összegabalyodnak a Wohlfemperiertes mákos kottájából fűzött fűgáindák a kezem alatt.

De azért megyek, hisz menni kell.

Délután van.

Fáradt az ember, nincsen kedve menni.

Otthonról kell kerekedni újra, fél óráska gyaloglás után, esetleg, de gyakrabban az iskolából, edzésről, szakkörrel, napköziből vonul át az ember, ismertem valakit, furcsa neve volt, úgy hívták, hogy E. Soroky Rója, aki még egyetemista korában is útba ejtette hetente kétszer a konzervatórium Nagymező utcai patinás épületét vagy kedves tanárnőjének Visegrádi utcai lakását. Jópofa dolog lehetett kocsmázó, nagypofájú, szakállas bölcsészként a sárga isipadba, igazi gimnazisták közé be-beülni, és hallgatni Súlyom tanár úr előadását Don Giovanniról...

Ha házhoz megy a pesti gyerek zongoraórára, az Újlipótváros felé veszi útját többnyire.

Ott van Fürst is, a barátságos zeneház, kerületi zeneiskola amúgy, ahová több mint egy évtizeden át járt E. Soroky Rója.

E. Soroky sokfelé járt zongoraórára, hogy a szolfézsról, összhangról és egyéb kellemetlen kísérőjelenségről már ne is beszéljünk, wekerlei olajszagú alkonyórák, Gutenberg téri gyerekzsivajjal átszótt húsleves-illatú pianínókurzusok ködlenek elő az emlékezetből.

De zongoraórára igyekezve elsősorban mégiscsak szirénahanggal száguldó szovjet troli peronjának fogantyúján dobogják a suta balkéz ujjai a trillákat.

¹ Bächer Iván, „Zongoraóra”, In *Elindulni három nővel* (Budapest: Göncöl Kiadó, 2000), 243–45.

Jobb napokat látott Pozsonyi úti, Visegrádi vagy Kresz Géza utcai, portásfülkés úri lépcsőházban surransz föl sebesen. Cipődet leveszed az előszobában, a dobozból kikeresed a papucsodat.

Bevonulsz a szobába, leülsz hátul csöndesen, tapintatosan tűröd társad ténykedését, és nézegeted Beethovent a szöttek közt a falon, ahogy homlokát ráncolva haragszik szüntelen.

Aztán te következel, nekiülsz és nekiállsz, és dolgozol azon a fene hangos, nagy fekete dobozon, és átkozod magadban azt a ki tudja miért és mire oly vidám földművest, aki az istennek se képes hazakeveredni...

Csináld ezt hetente kétszer hosszú-hosszú éveken át, görcsös virgácsaiddal kotorászol az elefántcsontlapokon, és gondolod, hogy tanulni kéne inkább, oldani példát, bambulni tévét, angolt magolni, biciklizni, focizni, bármit csinálni inkább, de ez az egész nem jó semmire.

Nincs belőle hasznos hozadék.

Azt hiszed, mert hülye vagy.

De megöregszel egyszer, és ráeszmélsz, hogy mire volt jó a zongora.

Mindenre.

Miközben kínlódba görnyedsz a karikaszéken, mögötted érezve Manyi néni melegét, belédívódnak észrevétlenül korok, művek, nevek, századok, stílusok, nem veszed észre, de megtanulod, mi a ritmus, mi a dallam, az összhang, megszokod azt is, hogy darabokból áll a világ, hogy minden egész tagozódik, egy-két-hár, egy-két-hár, egy-két-hár...

Megtanulod a zongoraórán, hogy mindennek íve, rendje, ritmusa van, rendje van a kezdeteknek, s rendje a végnek.

Megtanulod, hogy a kezéd közé keveredett anyagot szívós munkával kell formálni sokáig, vagy ahogy szakmai berkekben mondani szokták: mindenből csak annyi a tanulság, hogy gyakorolni kell.

Aki sokáig jár zongoraórára, belézzongorázódik abba a rend.

Nem túl fontos, de magáról is megtud egyet mást a zongorára járó, ha tetszik, ha nem, de kiderülnek a dolgok, türelmetlen vagy nem végigcsináló, vagy unalmas, szürke és üres akár a köd, vagy gorombán csapkod csupán bele az egész átkozott világba.

Sok mindent megtanul az ember, ha zongoraórára jár... feltéve persze, hogy szerencséje van, és nem lesz zongorista belőle.

Miközben ezt most írtam itt, a kies Bécsi úti táj ölén, eszembe ötlött, hogy vajon a derék formamesterek, a természetesen vers-zenélők közül ki tanult egykor zongorát, hogy vajon Kosztolányit, Babitsot, Dsidát, Tóth Árpádot, Áprilyt, Juhász Gyulát kínozták-e halk szavú, kontyba rakott, ősz hajú zongoratanárnő egykoron...

Mentettem tehát a masinán ezt a kis penzumszöveget, baktattam le a könyvtár felé, és éppen az járt az eszembe, hogy Kosztolányi, no hát persze, neki szegény anyja csak egy dalt zongorázott, egy árva dalt, azt veregette folyton és megbicsaklott ujja...

És ekkor a könyvtár előtt, felbukkant Bátki.

Osztálytársam volt a gimnáziumban, mindig tartott magánál vésőt, kalapácsot és persze hegedűt, beletettük táskájába a súlyzókorongot és haza is vitte a marhája. Bátkival egyebek között, jól nevelt grófnőkként kamarazenéltünk is annak idején, ő és Olasz Gyuri hegedültek, Arnóth blockflötézett, én az öröklött instrumentumommal kínlódtam ugye...

Nem láttam azóta.

Mondta Bátki, itt a Bécsi úton, a könyvtár előtt mondta, van egy felesége, számos szép gyereke, mesekönyveket illusztrál át Amerikába amúgy, és Arnóthtal mindmáig együtt muzsikálnak, építész és műemlékes lett a furulyásból, két gyerekkel vagy mennyivel, csak hát a basszus mégiscsak hiányzik, valami kíséret, zongora kontinuó...

Telefon Arnóthnak, kedden maradtunk, az jó lesz Olasznak is tán, kedden este hat órakor, a Kunst der Fuge tizedik contrapunctusnál hagytuk félbe húsz évvel ezelőtt, onnan folytatjuk holnapután...

HÁZIMUZSIKA EGYKOR

I. A házimuzsika áttekintése

I.1. A házimuzsika kutatási háttere

A bevezetesként szolgáló novella számos gondolatot ébreszthet bennünk életünk talán fontosnak nem hitt, de hosszú távon mégis csak oly meghatározó, fiatalságunkban mélyünkbe beívódó momentumairól. Mindannyian kivétel nélkül feltesszük a kérdést életünk magunk mögött hagyott szakaszát szemlélve, olykor a tanulságokat is levonva, hogy mely dolog, mire volt jó. Gyakran érezzük, hogy valami elfecsérelt idő volt. Aztán lassan kiderül, akár egy véletlen folyamán, hogy nem is jól ítéltük meg ezt az eseményt, történet. Az elpocsékoltnak vélt idő kategóriájába tartozik bele sokak számára a zenetanulás, a hangszerrel eltöltött – néha még a hétvégéket is megcsúfító – magányos idő, a szerepléssel, avagy kötelezően előírt vizsgázással együtt járó idegeskedés okozta körömrágás. Mire volt mindez jó? A fejünk búbját tarkító néhány ősz hajszál jelzés értékű lehet, hogy megválaszoljuk magunknak a kérdést. Mire jó a zenélés, a zene tanulása? Egyáltalán, amiből haszon nem származik, az mindjárt fölöslegessé válik életünkre nézve ebben a haszonleső világban?

Az író, mintegy a dilettáns szemével, nem egy értéket nevez meg a zenélés „hasznos” voltát illetően! „(...) belédívódnak észrevétlenül korok, művek, nevek, századok, stílusok, nem veszed észre, de megtanulod, mi a ritmus, mi a dallam, az összhang, megszokod azt is, hogy darabokból áll a világ, hogy minden egész tagozódik (...)” stb. Hát nem felemelő, nem gyönyörűséggel teljes? Ezt a szépséget megőrzi a lélek, s szomjazik utána, akár sok év múltán. Vágyakozik a bensőnk átélni, megélni, teremteni a szépet. Ez örök.

Vajon nem eme szépség keresése gyújtja meg a lángot bennünk, hogy hangszerünkkel újra egy szív lehessünk? Vajon nem a szépség keresése hajt bennünket másik embertársunk, barátunk felé, hogy együtt éljük át vele a zenében azt, ami egyébként nem kifejezhető? Vajon nem vonz-e minket az újrateremté varázsa? Vajon nem kutatunk-e öröktől fogva az elrejtett és a felfedezhető után? Ugye, öröm valamit, amit kerestünk, megtalálni? Hát valami ilyesmi enyhe bizsergést is maga után vonó öröm együtt zenélve, az addig még számunkra rejtett kincset megtalálni. Előhúzni egy addig nem ismert mű kottalapjait és életre kelteni a mi lelkünk színezetével, úgy, ahogy még eddig azt soha senki nem tette, és talán mi sem fogjuk már. Mindenesetre úgy nem.

Megismételhetetlent létrehozni a magunk élvezetére, és ezt örömmel tenni, olyan kedvvel, hogy a másik is tűzbe jön tőle.

Ez a belső láz, olthatatlan vágy a mozgatórugója a kamarazenélésnek, és mondhatom, egyben a házimuzsikálásnak is. Hányan művelték ezt most és tették a múltban! Szakmabeliek, zenészcsaládok és műkedvelők, gazdag és szegény réteg, élvonalbeliek és középszerűek, idősek és fiatalok, vidám, kedélyes emberek, és borúlátásra hajlamosak.

Egyesek kikapcsolódásként vagy csúcspankušió eléréséhez szükséges munkafázisként, mások a társaság, barátok szórakoztatásaként, néhányan pedig örökölték, mert zeneszerető családban nőttek fel. A paletta sokszínű, a zeneszerzők szülte művek, az előadók összetétele, karaktere, a kor stílusa, divatja, szokásai változatosságaitól függően.

A házimuzsika mint kutatási téma, nehezen megfogható, anyaggyűjtés szempontjából is nehézkes, mivel legtöbbször zártkörű eseményről van szó. Nem jelenik meg róla publikáció, és nem visszhangozza a sajtó. Csendben, a nagy tömeg számára alig észrevehetően vonul át a történelmen, évszázadokon, évtizedeken keresztül. Mégis ez adja meg a pikantériáját, ez teszi izgalmassá. Ritkán egy-egy kiemelkedő személyiség, egy génusz köré összpontosul, sűrűsödik. Ekkor jobban nyomon követhető. Ezt kivéve egy szálat felgöngyöltetni, illetve rátalálni, próbafúráshoz hasonló kísérlet.

A 19. század első feléről, főként első évtizedeiről alig van adatunk, olyannyira, hogy „velük gyakorta inkább csak feltételeznünk, mint bizonyítanunk lehet.”¹

Későbbi évtizedekről is csupán szórványos és hiányos ismereteink vannak. Ez több okra vezethető vissza. A házimuzsikálás, főként a század elején, olyan anyagi háttérrel feltételezett, amely a főúri családok esetében ugyan adott volt, viszont „az arisztokrata körökből a házon belül történetekről ritkán szivárogtak ki hírek, még művelődési, művészi téren sem”.²

Ez az információszegénység a későbbi évtizedekre is fennáll. Az egy-egy főúri családba bejáratos emberek pontosan tudták, mikor vannak estélyek, mikor kell megjeleníteniük. Ebből következően még meghívásokra vonatkozó adataink – meghívók, névjegykártyák – sincsenek, néhány dokumentumot kivéve, amiről viszont nem mindig állítható egyértelműen, hogy az estély legalább egy részét igényes zenélés tette ki. Ezen kívül a levelezések, amelyek dolgozatomban témájának feldolgozásában az adatokat, tényeket szolgáltatották, sok esetben – a háborúk éveit alatt – megsemmisültek, eltűntek.

¹ Legány Dezső, „Kamaramuzsikálás Magyarországon, 1800–1830”, *Magyar Zene* 24/3 (1983. szept.): 270.

² Uo. 271.

Emellett a műfajból eredendően, mivel házi, zártkörű a zenélés, nem találunk nyilvános híradást napilapokban, vagy folyóiratokban. Később sem minden esetben, csak ha egy lap munkatársa – zenei munkatársa – is tagja volt a szalonnak, vagy netán ő maga saját szalont tartott fenn, és annak aktuális belső mozgásáról, történéseiről hírt adott.

Később, már a századfordulón előtérbe kerül az a tendencia, hogy a házi bemutatókra meghívják zenei referenseket egy-egy laptól. Így az már a nyilvános bemutató előtt „reklámozza” a művet.

Fontos tényeket szolgáltathatnak a visszaemlékezések, naplók, jegyzetek, különböző feljegyzések, amiből néhány fellelhető, de legtöbb esetben ezek nem a gyakorló, hivatásos zenészek – akik a házimuzsikát is ápolták –, hanem írók, költők tollából fakadnak; illetve azoktól, akik a zenélést kedvtelésből, dilettáns szinten művelték. Nem a zenészek sajátja a naplóírás, s talán nem is tulajdonítottak neki olyan fontos szerepet az utókorra nézve sem.³

I.2. A házimuzsika pillanatképei a 19. századból

„A magyar zenekultúra fejlődése csak a 19. század közepén indul nagyobb lendületnek. De a haladás ekkor annál gyorsabb, mintha századok mulasztásait igyekeznék pótolni néhány évtized munkája.”⁴

A magyar kamarazene című cikkében ezt a kijelentést igazolja Waldbauer Imre, kiegészítve a házi zenére vonatkozó fontos megjegyzésekkel is, miszerint „házánkban a városok polgárságának klasszikus zenei igényéről a 18. század legvégéig alig lehet beszélni. (...) Inkább a külföldről érkezett színházi zenészek személyes szórakozásaként indul meg a házi zene gyakorlata, ez is javarészt a németajkú s műveltségű családok otthonában”. „A Honderű szerkesztője, **Petricsevics Horváth Lázár**, ki akkor az irodalom és művészet segedelmével arra törekedett, hogy az írói és főúri köröket közelebb hozza egymáshoz, (...) csinnal berendezett szerkesztőségi termeiben érdekes matinée-kat rendezett, hol a színház jobb tagjai s külföldi művészek is szívesen működtek közre, találkozási a főúri világ számos fiatal tagjával (...). Nem egy külföldi művészt hívott a fővárosba s ismerttetett meg viszonyainkkal.”⁵

³ Liszt Ferenc érdekes oldalról közelítette meg ezt a kérdést. Zichy Géza így emlékszik vissza: „Egyszer, mikor nála ebédelttem, azt kérdeztem tőle, miért nem vezet naplót? »Elég súlyos feladat ezt az életet leélni, minek még a sok jajsztót le is írni; úgy nézne ki, mint egy kínzókamra.«” Lásd Zichy Géza, *Emlékeim II.* (Budapest: Franklin, 1913), 24.

⁴ Haraszti Emil, *Hubay Jenő élete és munkái* (Budapest: Singer és Wolfner, 1913), 11.

⁵ Vadnay Károly, „Egy művésznőnk szalonja. (Emlékezés Hollósy Kornéliára.)”, In *Elmúlt idők. Emlékezések*. (Budapest: Atheneum 1886), 130.

„P. Horváth Lázár sokat tett az elmaradt magyar művészeti élet fellendítéséért, nemcsak írásaival, hanem személyes közreműködésével is. Szép lakást tartott, s ott művészi matinékat – mint akkor nevezték –, »Reggély«-eket rendezett a legkiválóbb hazai és külföldi művészek közreműködésével.

Aranyozott keretdíszítésű meghívóival gyűjtötte össze hazánk társadalmi és irodalmi előkelőseit.”⁶ Lakása az Aldunásor 53/d szám 2. emeletén volt. „Ez a szalon a 40-es években működött, s „érdekes volt egy darabig, de meg kellett szűnnie, mert a házi úr nem tudott a maga szalonjának központja és ura lenni (...).”⁷

Mindezt összevetve az a néhány adat, ami fennmaradt, talán a későbbiekben további kutatások, vagy véletlenek eredményeként kiegészül.

„A 19. század második felében a főváros zenei életének fontos tényezői voltak a gazdag polgári családok és nemesi családok zenedélutánjai és estélyei. Jelenik Zsigmond főorvos, Tarcsay János, Földváry Emília, Wohl Janka és Stefánia, Matlekovits Sándor szalonjában Liszt és minden nevesebb idelátogató külföldi művész megfordult, s házi hangversenyeiket gazdag lakoma követte. Liszt olykor egymaga zongorázott egész este, de sűrűn muzsikált együtt Jenővel is, aki az estélyek szívesen látott vendégei közé tartozott.”⁸

Magától értetődő, hogy Liszt magyarországi tartózkodása felfrissítette, felébresztette, intenzívvé tette a maga kényelmes tempójában haladó zenei életet, megmozgatta a kisebb társas összejövetelek megszokott, esetenként egysíkúvá vált rendjét. Liszt megjelenésére reagált a társadalom, főként a zenei körök. Liszt a fent említett szalonokon kívül De Gerando Teleki Emma és Carina Anna, a későbbi Frankenburg Adolfné szalonjaiban is megfordult. Előbbiről nincs sok ismeretünk.

De Gerando Teleki Emma párizsi otthona az emigráns magyarok központjává lett, amit nemkülönben francia kiválóságok is látogattak. Párizsi hazatérte után „1874–79 között Pesten szalont tartott fenn, amelynek Jókai, Liszt, Pulszky Ferenc is vendégei voltak”.⁹

⁶ *A Petrichevich család naplói* III. (Budapest: Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, 1941), 19.

⁷ „Írók a szalonról”, *A hét* 1/5 (1890. február 2.): 1.

⁸ Halmy Ferenc–Zipernovszky Mária, *Hubay Jenő* (Budapest: Zeneműkiadó, 1976), 26.

⁹ Fábri Anna, „*A szép tiltott táj felé*”. *A magyar írók története két századforduló között (1795–1905)* (Budapest: Kortárs Kiadó, 1996), 136.

Carina Anna szalonjáról sem bővelkedünk adatokban, de két eseményről beszámolt a *Zenészeti Lapok*: „Múlt szerdán Liszt is Carina Anna¹⁰ vendége volt. Nagy társaság jött össze. Liszt felkérésére és zongorakíséretével a háziasszony Wagner *Tannhäuser* és *Lohengrin* című operáiból énekelt részleteket, majd Volkmann Róbert dalaiból néhányat. Az előbbieket Liszt, Carina Anna kérésére egy fél hanggal feljebb transzponálva kísérte.

Liszt a felköszöntők után ismét a zongorához ült, ahol „majd egy fél óráig ábrándozott, rögtönzött csodálatos szépen (...). Az est zárásaként Schubert Ave Maria-ja hangzott el”.¹¹

Más alkalommal Litolff Henry¹² tiszteletére adott estélyt az énekesnő. Litolff Henry „ez alkalommal Volkmann Róbert d-moll szimfóniáját játszotta a szerzővel együtt négykezes változatban. Carina Anna szintén Volkmanntól énekelte annak néhány dalát”.¹³

A *Zenészeti Lapok* arról is tájékoztat, amikor a művésznő névnapját ünnepelte. Ezekből következtethető, feltételezhető, de eddig még nem bizonyított, hogy nemcsak ez esetekben fordult elő házimuzsikálás, hanem máskor is.

Liszt, amikor itthon járt, **Reményi Edénél** is mindennapos vendég volt, „kivel órákig játszott. Egy alkalommal, amikor gr. Teleki Pál is jelen volt, Liszt Koronázási miséjéből játszott Reményivel. A »Benedictust« az »Offertóriumot« és az »Ave Mariát«”.¹⁴

Egy másik híradás szerint szintén összegyűltek a művészet és irodalom kedvelői Liszt Ferenc tiszteletére Reményi rákospalotai lakásán 1870. december 18-án. „Ott voltak: Reményi nővérei, Janina Olga, Fichtner Paulina – Bécs egyik legnevesebb zongoraművésznője, s emellett igen érdekes szép jelenség –, a szellemdús Vadnay Károlyné, Rummy Gizella stb.

A férfiak: Vadnay Károly, Mihálovics Ödön, Engeszer Mátyás, Gobbi Henrik, Sipos, Langer, Ábrányi, s b. Augusz Antal. A déli órák a legélvezetesebb zene mellett folytak le. Liszt játszott Reményivel, majd Reményi Plotényival Spohr egy kettősét.

¹⁰ Carina Anna (Gschmeidler) drámai és koloratúr-szoprán (1839 Bécs – 1885 Budapest). Zongoraművésznőnek készült, de énektanulmányokkal kezdett foglalkozni. Marchesi és Uffmann képezték ki. 1863 a pesti Nemzeti Színházhoz szerződött két évre. Később a bécsi Opera tagja lett; 1867 ismét Pestre jött. 1878 visszavonult a színpadtól. Nőül ment Frankenburg Adolffhoz. Lásd „Carina Anna”, In *Zenei lexikon*, szerk. dr. Bartha Dénes (Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1965, átdolgozott új kiadás), 1. kötet, 339. A továbbiakban *Zenei lexikon*...

¹¹ *Zenészeti Lapok* 7/37 (1867. június 16.): 574.

¹² Litolff, Henry Charles, német származású zongoraművész és zeneszerző (1818. London – 1891. Párizs). Szülővárosában Moscheles tanítványa, később Franciaországban él. Európa szerte aratta sikereit. A 60-as években Pesten és Kolozsvárott is hangversenyezett. Lásd „Litolff, Henry Charles”, *Zenei lexikon*, 2. kötet, 483.

¹³ *Zenészeti Lapok* 7/15 (1867. január 13.): 238.

¹⁴ *Zenészeti Lapok* 7/37 (1867. június 16.): 574.

Ezt követően Janina Olga ült a zongorához, ki könnyed bravúrával meglepte az egész társaságot. Theisz Péter Mosonyi egyik balladáját énekelte – Arany Letészem a lantot című költeményére –, melyet a mester nagy érdelemmel kísért.”¹⁵

Liszt Ferenc **Bartay Ede**¹⁶ „vendégszerető” házában is volt vendége, „mely alkalommal a mesternek csak néhány meghitt barátja képezte a társaságot”. Az esten „Reményi játszott egy Bach fűgát Plotényi másodhegedű kísérete mellett, majd Liszt játszotta el a Wohltemperiertes Klavier cisz-moll prelúdiumát és fűgáját.”¹⁷ – valószínűleg mást is.

„**Toperczer Ilka**¹⁸ szüleinek vendégszerető házában kedélyes estére gyűltek össze a fővárosi zenevilág és irodalom képviselői” – számol be a cikk. „Liszt szellemdússága, kedélyessége kifogyhatatlan volt. Miután egy pár dalát saját maga kísért Toperczer Ilka énekéhez Sipos Antallal Erkel Ferenc Hunyadi László nyitányát játszotta négy kézre oly zseniális felfogás és színezéssel, hogy a jelenvolt szerzővel az egész társaság el volt ragadtatva. Paulinét addig kérte Liszt, még nem a tóparti jelenetet el nem énekelte.

Ez alkalommal egy kitűnő műkedvelő, Vadnai Károlyné szintén részt vett a zeneestélyen, s Liszt kísérete mellett egy pár dallamot Mozarttól csengő hangon s annyi melegséggel, eleganciával énekelt, hogy maga a nagy mester is elismerő szavakkal tüntette ki.”¹⁹

Gróf Széchényi Imre,²⁰ aki szenvedélyesen szerette a zenét, „minden héten megnyitotta termeit a zene élvezetére”.²¹ Az ő házában, ahol a nagyvilági fecsegésnek nem volt helye, Liszt úgyszintén megfordult. Az esték műsorának részeként Széchényi Imre művei hangzottak el. Dalait, amiket gondos kidolgozás jellemez, Gróf Széchényi Dénesné és Pauli Richárd énekelték.

¹⁵ *Zenészeti Lapok* 11/10 (1870. december 25.): 158.

¹⁶ Bartay Ede (1825–1901 Pest) 1873 az országgyűlés elé terjesztette az Országos Zeneakadémia szervezeti tervét. A Nemzeti Zenede igazgatójává is választották. Lásd „Bartay Ede”, *Zenei lexikon*, 1. kötet, 156.

¹⁷ *Zenészeti Lapok* 11/18 (1871. február 19.): 290.

¹⁸ Toperczer Ilka, Kühnel (Győr 1847 – Pest 1876), énekesnő, (szoprán); 1867-ben a Nemzeti Színházban debütált, majd Lipcsébe szerződött. 1869-es pesti fellépése után a NSZ tagjaként 1873-ig itt énekelt. Muzikális, iskolázott hangú énekesnő. Lásd „Toperczer Ilka, Kühnel” In *Magyar Színházművészeti Lexikon*, szerk. Török Margit (Budapest: Akadémiai, 1994), 804.

¹⁹ *Nefelejts* 12/50 (1870. december 11.): 9.

²⁰ Gróf Széchényi Imre a monarchia berlini nagykövete volt. Az 1870–90-es években zeneszerzéssel is foglalkozott. Einleitung und ung. Marsch című műve Liszt átiratában jelent meg. Lásd „Széchényi Imre”, *Zenei lexikon*, 3. kötet, 438.

²¹ *Zenészeti Lapok* 11/20 (1871, március 5.): 318.

„Gróf Széchényi Dénesnében egy kiváló, szép hangú és előadású műkedvelőt fedezhetünk fel, ki nyilvános, jótékony célú hangversenyen már nagy elismerést aratott. Majd gr. Széchényi Imre vonósnégyese (Andante – »serenade mauresque« – »finálé«) került előadásra, nem kisebb előadókkal, mint Reményi Ede, Spiller Adolf, Szuk Lipót, Plotényi Nándor. Ezt követte Liszt *Orpheus* c. szimfonikus költeményének előadása hegedűre, gordonkára, hárfára, harmóniumra, s zongorára négy kézre átírva.

Előadták: Reményi Ede,²² Huber Károly,²³ Dubez P.,²⁴ Szuk Lipót,²⁵ s a zongorán Liszt Ferenc Mihálovics Ödönnel. A hatás elragadó, fantasztikus. Később Liszt a zongorához ült, s egyik noktürnjét játszotta el.”²⁶

Liszt Reményi esküvőjére²⁷ *Ephithalamiumot* komponált. E mű is bemutatásra került gr. Széchényi Imre zeneestélyén, amit a szerző mutatott be Reményivel. Ez alkalommal az *Orpheust* is eljátszották a fent említett átiratban.²⁸ Reményi többek között nyilvános koncertjén a Vigadóban, 1871. március 22-én előadta gr. Széchényi Imre vonósnégyesét, mely nagy sikert aratott, s „nagy figyelmet érdemlő egy műkedvelő részéről.”²⁹ Fennmaradt egy Hubaynak szóló meghívólevél is, amelyben Széchényi Imre műveinek bemutatójára, lakására hívja Hubayt.³⁰

²² Reményi Ede, hegedűművész (1828. Miskolc – 1898. San Francisco). Bécsi konzervatóriumban Böhm-nél tanult. 1851-ben Székely Imrével koncertezett, majd Amerikában képezte magát. Egy ideig Liszt weimari köréhez tartozott. 1852–53 Brahms-szal hangversenyezett, s több évig Londonban a királyi zenekar szólóhegedűse volt. 1861–70-es évek elejéig Pest zenei életének egyik legnépszerűbb egyénisége. 1875-től Párizs, később New York volt állandó lakhelye. 1891-ben koncertezett újra Magyarországon. Lásd „Reményi Ede”, *Zenei lexikon*, 3. kötet, 207.

²³ Huber Károly, hegedűművész, zeneszerző, zenepedagógus (1828–1885). 1844–1871 a Nemzeti Színház koncertmestere, 1862-től másodkarmester, 1852–85 a Pest-budai Zenede hegedűtanára. 1884-től a Zeneakadémia tanára. Tanítványai közül legkiválóbb fia, Hubay Jenő. Lásd „Huber Károly”, *Zenei lexikon*, 2. kötet, 226.

²⁴ Dubez Péter, hárfaművész (1849?–1890), 1862–89 a pesti NSZ, majd az Operaház zenekarának tagja. Lásd „Dubez Péter”, *Zenei lexikon*, 1. kötet, 511.

²⁵ Szuk Lipót, gordonkaművész (1821–1897), 1873-ig a NSZ első csellistája, 1844-től a Nemzeti Zenede tanára. 1850–58 a Ridley-Kohne vonósnégyes tagja. 1853-ban a Filharm. Társaság egyik megalapítója. Lásd „Szuk Lipót”, *Zenei lexikon*, 3. kötet, 474.

²⁶ *Zenészeti Lapok* 11/21 (1871. március 12.): 334.

²⁷ Reményi Ede Fáy Gizellát vette feleségül. Esküvőjük 1872. február 10-én volt a Belvárosi templomban. A szertartást Haynald Lajos érsek végezte. Lásd *Zenészeti Lapok*, 12/20 (1872. február 11.): 319.

²⁸ A gróf vonósnégyesét az est szólistáján kívül Spiller Adolf, Szuk Lipót, Plotényi Nándor előadásában hallhatta a közönség. Lásd *Zenészeti Lapok* 12/21 (1872. február 18.): 334.

²⁹ *Zenészeti Lapok* 11/23 (1871. március 26.): 363–64.

³⁰ A levél szövege a következő: „Nagyon tisztelt barátom. Jövő vasárnap három órakor lesz nálunk egy kis előadás, melynek tartalmát saját szerzeményeim képezik. Miután nem volt szerencsém önt tavaly hallgatóim között láthatni, azon reménynek adok kifejezést, hogy mostan kéresemnek jobb sikere lesz.

Am tudjuk, hogy kedves nőére nem fogunk számíthatni, de sajnálatunk az által enyhítve van, mert az akadályozó ok oly öröndetes jellegű. Az előadásunk előbb nem jöhetett létre, mivel csaknem egész télen át influenzás voltam. Őszinte híve Szécsényi Imre”. Szécsényi Imre Hubay Jenőhöz Fond 73/698. A levelek lelőhelye OSZK Kézirattár. Levelestár.

A *Zenészeti Lapok* alapján minden héten volt házimuzsika. Az nem derül ki pontosan, hogy ezek a zenés délutánok, esték mely évben vették kezdetüket, s mikor csengtek le. A hetvenes évek elején mindenesetre léteztek.

Ez csupán ízelítő, amelyből élénk tárul a társas összejövetelek színessége, változatossága. Nyilvánvaló, hogy Liszt programjait nagyobb figyelemmel kísérte a sajtó. Így az imént említett személyek gyakori, rendszeres találkozásairól máskor kisebb valószínűséggel, illetve egyáltalán nem számol be. Liszt Ferenc mágnesként vonzza a sajtót azokra a helyekre, azokhoz a személyekhez, akik nélküle is esetenként több figyelmet érdemelnének.

Amit szinte biztosra vehetünk, hogy a nagy, világhírnévre szert tevő zenészeink gyermekként házi zenében nőttek fel. Így volt ez Erkel Ferenc vagy Hubay Jenő esetében is.

Gyulán valószínű már 1816-tól Rosty Albert Békés megyei főjegyző, majd másodalispán³¹ maga mellé házi vonósnégyest szervezett Erkel apja, a lengyel Simon Czingulski és Wagner József részvételével.

A gyermek Erkel Ferenc ugyanúgy sokszor volt jelen Rosty vonósnégyeseinek házi hangversenyein. 1826-ban Rosty Pestre költözött, s új otthona ahhoz hasonlóan hosszú időn át egyik központja lett a fővárosi „esti hangászati multságoknak.”³²

Hubay Jenő is gyermeki lélekkel merült el a zene szépségében. „Huberék lakásában igen sok neves és magyar művész megfordult. Így gyakran járt oda Volkmann,³³ azután Laub Ferdinánd,³⁴ a híres hegedűművész (...) és mások.”³⁵ Erkel Ferenc is sűrűn ellátogatott hozzájuk, aki sakkparti után szívesen ült zongorához, s mutatott be új művének részleteiből. Hubay elepedt ezekért a pillanatokért. „De Volkmann Róbert szintén sokszor vendége volt a Kerepesi úti művészotthonnak, és Liszt Ferenc is gyakran eljött (...) amikor Pesten tartózkodott (...). A Nemzeti Színház énekesei is sűrűn jártak fel(...)”³⁶

³¹ Egyik lánya Eötvös József báró, a másik Trefort Ágoston neje volt. Megerősítendő a család zeneszeretete, hogy Eötvös József báró felesége, Rosty Ágnes „nagyon szerette a zenét, szépen zongorázott és később, már mint özvegyasszony, Liszt Ferenc baráti köréhez tartozott”. Gróf Apponyi Albert, *Élmények és emlékek* (Budapest: Atheneum, 1933), 42.

³² Legány Dezső, „Kamaramuzsikálás Magyarországon, 1800–1830”, *Magyar Zene* 24/3 (1983. szept.): 277.

³³ Volkmann (Friedrich) Róbert, német zeneszerző (1815–1883). Komponálni 9 évesen kezd. Ügyes orgonista, hegedűs, és csellista. 1841-ben költözik Pestre. Pesthez jóbarátai, mecénásai vonzották, mint pl. Hunyadi orvos, Elischer ügyvéd, s főleg Heckenast könyvkiadó. 1858-ban végleg Pestre költözik. Tanítványai közül bensőbb viszonyba került Zichy Géza gróffal. Lásd „Volkmann (Friedrich) Róbert”, *Zenei lexikon*, 3. kötet, 622.

³⁴ Laub Ferdinánd, cseh hegedűművész és pedagógus (1832–1875). 1853-ban Joachim utódként hangversenymester lett Weimarban, 1855-től tanít a Stern-konzervatóriumban, majd 1866–1874 a moszkvai konzervatórium tanára. Lásd „Laub Ferdinánd”, *Zenei lexikon*, 2. kötet, 421.

³⁵ Részletesebben lásd Haraszi Emil, *Hubay Jenő élete és munkái*, 14.

³⁶ Hubay Cebrián Andor, *Apám, Hubay Jenő* (Budapest: Ariadne, 1992), 14.

Hubay Jenő apjáról írott visszaemlékezéseiben a következőkről számol be: „A nyarat rendszeren egy svábhegyi villában töltöttük” – írta. „Persze akkor hangos volt nyaralónk a muzsikától. A Nemzeti Színház énekművészei sűrűn látogatták atyámat, és délelőttönként átvették vele szerepeiket. Estefelé aztán kamarazene-előadások voltak, melyeken később én is részt vettem. Minden vasárnap nagy baráti ebéd volt nálunk. Legtöbbnyire az akkori zenészkorifeusok voltak hivatalosak. Nem ritkán láttuk vendégül Erkel Ferencet Gyula fiával, Volkmann Róbertet, id. Ábrányit, Zimayt, Ridleyt és másokat.”³⁷

Hubay egész életén átvonul a házimuzsika. Berlini tanulmányai befejezése után 1876-ban, visszatérve Budapestre, sok időt tölt Liszt társaságában. „Minden másod-, harmadnap vele töltöttem egy-egy órát, egy-egy estét. (...) Igen sokszor találkoztam vele többek között Tarcsayék, Földváry Emília, Matlekovicsék szalonjában. Liszt tiszteletére teákat, dinékat, fényes estélyeket rendeztek. Tarcsayéknál abban a kitüntetésben részesültem, hogy Liszttel a Kreutzer-szonátát eljátszhattam.”³⁸

„A házi zene a 80-as évek végétől rohamosan terjed, minden művelt család e céllal taníttatja hangszerre gyermekeit. A magyar zenei tehetség, mely hallását s hangszerérzékét a tradicionális cigányzenén élesítette, meglepő gyorsasággal pótolja 150 év mulasztását. Popper Dávid az összes általa ismert vonósnégyes partitúráját zongorán könyv nélkül játszotta, megvesztegető egyéniségével a műbarátok s hivatásos zenésznövendékek százait ragadja magával s kedvelteti meg velük a műfajt. E békés és haladó korszak a polgári társadalom életét a kedélyes és e mellett emelkedett hangulatú házi zenélés nemes szórakozásával gazdagítja. Sok száz család életében a társadalmi érintkezés egyedüli s hetente ismétlődő formájává és egyúttal ünnepévé válik. Herzfeld Viktor stílusművészete nagy hatással van budapesti körének minden tagjára, de különösen a fiatalságra.

³⁷ Halmy Ferenc–Zipernovszky Mária, *Hubay Jenő*, 14–5.

³⁸ „Későbbi pályámon majdnem minden híres zongoraművésszel eljátszottam e művet, de még Eugen d’Albert, ki Liszt egyik legjobb tanítvány volt, sem közelítette meg Liszt interpretációját, sem az előadás nagyszerűségében, sem a felfogás eredetiségében.” Részletesebben lásd Legány Dezső, „Liszt matinéi Pesten”, In *A magyar zene krónikája* (Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1962), 355.

A Popper, Adler, Radó, Kunwald és Waldbauer³⁹ – családok csütörtöki kamarazenéin összetalálkozik a zenei fiatalság az »öregekkel«, zeneszerzők bontogatják szárnyaikat, újabb tehetségek tűnnek fel, az idegen vendégművészek friss és idegen levegőt hoznak magukkal s az intellektuális társadalom minden rétege képviselve van.”⁴⁰

A század második felében már szinte nincs olyan polgári család, ahol ne lenne zongora. Ez budapesti viszonylatban is nagy méreteket ölt, amint ez világosan szemléltethető egyfelől a zongorák darabszámának növekedésével, másfelől a dilettánsok szaporodásával.

A *Zenelap* híradása szerint „1882. január 1-től, 1886 december 31-ig 6740 darab zongora hozatott Magyarországra, ellenben a kivitel ugyan ezen időben csak 685 darabból állott, s így maradt az országban 6055 külföldi zongora. A behozott zongorák értéke 250 millió forint, a kivitteké 0,26 millió forint. Ennyit áldoztak (2,3 millió) a zenekedvelő hazánkfiak a külföldi zongoraipar támogatására. Örvendetes annyiban, mivel tanújele annak, hogy a szívet, lelket nemesítő zenét hazánkban oly nagy mértékben kedvelik és művelik; de szomorító, ha tekintetbe vesszük, hogy a hazai zongoraipart semmiképpen nem támogatják”.⁴¹

A cikk magáért beszél.

A *budapesti társaság* névtelen szerzője arról ad átfogó képet, hogy sehol nincs annyi dilettáns „zongora-virtuóznő”, mint Pesten és Bécsben. A 21. századból nézve kissé komikusnak tűnik az akkori, iróniával lefestett valóság.

„Budapesten az ötvenes, hatvanas, hetvenes évek folyamán majd minden lánynak kellett zongorán játszania, aki csak hosszú ruhát viselt és legalább annyira úrias életmódban részesült, hogy a saját szülejének otthonában tartózkodhatott és nem volt sem szakácsné, sem szobalány sem szolgáló a más ember családjánál. Elkezdve a legfényesebb highlife családok comtesseitől le a módosabb házmester-lányokig zongoráznia kellett minden lánynak mindaddig, míg csak férjhez nem ment. Zongoráznia, mégpedig hogyan! Délelőtt két-három órát, ebéd után két-három órát és vacsora után is legalább másfél órát!

³⁹ „Waldbauerék Aradi utcai lakása már régóta közkedvelt találkozóhelye volt a kamarazenét szerető ismerősöknek, amikor a ház fia, Imre jeles hegedűművésszé fejlődött. Az idős Waldbauer ugyanis művelt zenetanárként működött. Egész családja, neje, két leánya: mind hozzátartoztak a zene-esték lelkes közönségéhez.” „Emlékezés a Waldbauer vonósnyégyesre”, *Muzsika* 4/5 (1961. május): 19.

⁴⁰ Waldbauer Imre, „A magyar kamarazene”, szerk. dr. Batizi László In *A magyar muzsika hőskora és jelene történelmi képekben* (Budapest: dr. Pintér Jenőné, é.n.), 140.

⁴¹ „A zongorák elterjedése Magyarországon”, *Zenelap* 3/5 (1888. február 20.): 39.

Nem zene volt ez, hanem valóságos technikai tökélyre törekedő fuga-kerepelés meg accord-fintorító ujj-dresszúra. Költőileg áradozó kedélyélvezetről szó sem lehetett. Végig kínlódni minden iskolát, minden virtuóz darabot, amelyet első rangú művésze a maguk munkakörébe számítanak, elkezdve Bellini etűdjeitől föl egész Chopinig: ez volt a kérlelhetetlen programja a női nevelésnek.”⁴²

Teljesen értelmetlenül, hisz 20–25000 kisasszonyból nem lett zongoraművésznő. A zongorázni tudás javította a kisasszonyok helyzetét a házasság piacán. Erre volt jó a gyakorlásra elfecsérelt idő. Ezt a zongoramuzsikát – amit műfajilag behatárolni nehéz, mert a tánczene nemesített változatáról áttekintve komolyzenei formákra, mint a fantázia, variáció, rondó –, nevezhetjük szalonzenélésnek is. (A kottakiadók is szaporították kiadványaikat e célra.) Természetesen ilyen környezetben nem virágzik ki igényes és ápolásra érdemes házimuzsika. Ezek a házi ünnepek kedélyességére, a jó hangulat fenntartására szolgáltak, nevezhetjük ünneplő ruhában való törekvésnek a hétköznapi szürkeségének megtörésére. Ezek semmi esetre sem voltak azok a polgári estek, amit a zene mesterműveinek kijáró ámulat, csodálat, tisztelet jellemez.

„Itt nem az igény és a valóság került egymástól távol, hiszen a polgár »tiszt szobájában« a zenélés rituáléja kezdettől fogva csak látszólag irányult a művészet szolgálatára.”⁴³

⁴² *A budapesti társaság* (Budapest: Pallas, 1886), 526-27.

⁴³ Peter Wicke, *Mozarttól Madonnáig* (Budapest: Atheneum, 2000), 36.

I.3. Mi a házi zene?

A házi zene fogalmát hallva, először is el kell gondolkodnunk azon, mit is takarhat ez a kifejezés: „házi zene”. Mit értünk a házi zenén, illetve mitől házi zene a házi zene? Nevezhető-e minden zene házi zenének, amit otthon adnak elő? Vagy talán egyes darabok repertoárját jelöli, amelyeket csak otthon játszanak? Netán művek előadásmódjára utal? Talán attól lesz bármely zene házi, mert otthoni környezetben hangzik el, függetlenül attól, hogy a zeneszerző milyen okból vagy céllal komponálta is az adott darabot?⁴⁴

Ha ez az utóbbi aspektus fenn is áll, jogosan kizárhatná azt a tényt, hogy létezik olyan muzsika, amelynek végső rendeltetése az, hogy éppen házimuzsika legyen? Vagy teljesen eltekinthetünk-e attól, hogy az adott zeneművet milyen céllal vetették papírra? Esetleg állíthatjuk-e ennek ellenkezőjét, nevezetesen: csak az a zene lehet házi zene, amelyet csak és kizárólag otthoni használatra komponáltak? Ha ez így van, akkor milyen házban (épületben) ki, mikor, miért és hogyan adhatja elő? Korlátozható egy adott életkorra, vagy egy szakmai csoportra? Művelhetik zenerajongók, dilettánsok, vagy csak képzett zenészek jogosultak e műfaj gyakorlatára? Szükséges-e valamiféle rendszeresség, vagy zeneszerető emberek bármilyen alkalmi közös muzsikálását is nevezhetjük házi zenének?

Egyáltalán az együttzenélők létszáma fontos-e, minimálható avagy maximálható? Befolyásolhatja-e a kor divatja a házi zene minőségét, aktiválja azt, vagy visszahúzó erővel hat, s éppen csökkenti befolyását? A házi zene divat, vagy szükséglet, igény? Válasz a világ forgatagos, nyugtalan életére, vagy csírájában magában hordozza a „világot” megváltoztatni akarást, a szép, az igény, az érték irányába?

Látszik a feltett kérdésekből, hogy a meghatározás sokoldalú megközelítést kíván, és a házi zene fogalmát közelebbről kell megvizsgálnunk.

A házi zene – miként a szó előtagjának hangsúlyos volta előrevetíti – előfeltételez egy otthont. Egy otthont, ami a zenének, s nem csak a családnak otthona, ahol a zene a mindennapi élet kísérőjelensége. A helyiség fogalma ily módon nem határolható körül, mert ahol a zene szeretete rajongásig „fajul”, ott a helyiség kérdése másodlagossá válik.

⁴⁴ Ezt a véleményt képviselték többek között Ernst Bücken és Waldemar Woehl: „Különösen a házi zene fogalmával történik a legtöbb visszaélés. Tulajdonképpen magától értetődik, hogy a házimuzsika alatt sohasem egy meghatározott műfajt kell érteni, kivéve, ha az ember az előadandó műveket érvként mégis csak a házi zene mellett, különböző nehézségi fokok szerint kívánja összeállítani. Mindaz, aki megfelelő szakmai előfeltételekkel rendelkezik, képes megtalálni azokat a műveket, amelyek számára házimuzsikát jelentenek és egyben azokat a partnereket is, akikkel ezeket a műveket elő tudja adni.” Lásd *Wörterbuch der Musik* (Leipzig: k.n. 1941), 178. és Waldemar Woehl, „Wandlung meines häuslichen Musizierens” In *Hausmusik* (Leipzig: k.n.1950), 84.

Természetesen a nyilvános termekben tartott zártkörű rendezvények, legyen akár műkedvelő előadásról szó, ki vannak zárva. A házi zene ismertetőjegyeit is meg kell kísérelnünk felvázolni.

Fontos:

1. aki műveli, az valóban e művészet szerelmese legyen.
2. barátok – rokonok – intim körében művelje. A „barátok” kifejezés alatt értem az érdeklődési körükben megegyezőket. Mindenképpen olyanokat, akiket összeköt valami közös, túl a hétköznapi banális érintkezésen, mondhatom ismeretségi szinten, és hajlandóságot mutatnak a zenén keresztül – azon kívül – a másikat megismerni. A művész társak is ebbe a körbe tartoznak, ahová ebben az esetben nem elismertségük, tudásuk alapján soroljuk be őket, hanem a baráti – minden rivalitás nélküli – összetartozás alapján.
3. a zenének az emberekre gyakorolt, őket megnemesítő hatása, akik mindeközben (valahol) otthon érzik magukat. Nem elsősorban nívós, zenei teljesítményről van szó – persze az arra való törekvés, belső indíttatás lényeges elem –, hanem a zenében meglett, együtt átértett örömről, mely az összetartozás alappillérvé válhat. Ez utóbbi jellegzetesség már ki is zárja a játszandó művek műfajának meghatározhatóságát.

A dolgozat viszont megkívánja, hogy szűkítsük a kört, s így azt is ki kell jelentenünk, hogy mi az, ami nem tartozik a házi zene fogalmához, vagy mi az, amit nem szeretnénk hozzá sorolni.

Elsőként a népzénét említhetnénk, azután a gyermekzenét, a szalonzenét és minden bizonnyal a tánczenét, szórakoztató zenét is, függetlenül attól, hogy ezek mind otthon is játszhatók. Mindezeket a területeket szeretnénk is figyelmen kívül hagyni.

A zenélés formája függ a társadalmi rétegtől, ezért ez is meghatározó. A 19. század elején a házi zene a vagyonos körök, az arisztokrácia, a nagypolgári családok ügye maradt, mivel ennek műveléséhez anyagi fedezetre volt szükség, csupán a hangszerek – zongora – megvételét is tekintetbe véve. Az arisztokrácia szalonjaiból a polgári személyek változatlanul ki voltak zárva. A polgárság ellenlépésként rendezett saját estélyeket, ahol nélkülözték ugyan a „nagy neveket”, de arisztokratikus mintára éppen az előkelőség hagyományainak voltak elkötelezve. Tehát a házi zenének volt egy sajátos szellemisége.

Ahol már nincs otthon, ott talán van még egyfajta „szalonzene”, de ezt a szalont nem járja át az a határozott zenei szellem, amely a mély értékeket ápoló polgári társadalomnak a sajátja. Ebből következően nem állíthatjuk, hogy csupán eltorzult giccsminták vannak előttünk. Vannak szívvel-lélekkel az értékes zenéért rajongók, akik polgári otthonokban ezt gondozni képesek, ápolni tudják; akik ingerdús környezetben nevelkedtek, és zenei tehetséggel látták meg a napvilágot, vagy a környezeti hatásoknak köszönhetően igényes hozzáértőkké váltak, s ez az igény további életükre is hatással van. Igyekeztek maguk körül megteremteni egy értékes környezetet, és a házigazda szerepében kitűnni, vagy vendégként magas igényeket kielégíteni tudó házba járni.

Jelentős szerepet játszanak a társadalmi életben a szalonok – eredetük Párizsban volt –, „ahol felolvasásokkal, irodalmi-filozófiai előadásokkal, zenészek és énekesek fellépéseivel, közös színjátszással és szellemes társalgással”⁴⁵ tartották frissen a szellemet. Aki az európai művészeti és zenei életben egy kicsit is számítani akart, annak még a 19. századi párizsi szalonokat végig kellett járnia.⁴⁶

Így volt ez a magyar társaságban is. A párizsi szalonok életét meg kellett ismerni, meg kellett ott jelenni. A párizsi minta láttán a szellemi frissességet, annak megújító erejét, a forrást itthon is meg akarták újítani.

⁴⁵ Uo. 33.

⁴⁶ A dolgozatban szereplő Justh Zsigmond a legelőkelőbb párizsi szalonokba, művészkörökbe nyert bebocsátást származásának és „szellemi előkelőségének” köszönhetően. Az írásomban szintén megjelenő Hubay Jenő, és Aggházy Károly a párizsi szalonok ünnepelt vendégei. „Párizs zeneértő és – kedvelő szalonjaiban mind több és több meghívást kapott a két magyar: a magas növésű szőke, barna szemű, elegáns Üb és az alacsonyabb, szintén szőke hajfürtös, kissé lomposan bohémes, kékszemű Ákkázi. Így kerültek többek között Lesseps Ferdinánd mérnöknek, a szuezi csatorna tervezőjének és építőjének híres szalonjába (...), akinek felesége, ez az ambíciózus, vonzó fiatalasszony, házába Párizs elitjét hozta össze. A leggazdagabb pénzemberek találkoztak itt a legszegényebb művészekkel. A leghíresebb festők fogtak itt kezét a legszigorúbb kritikusokkal (...). Üb–Ákkázi itt gyűjtötte lángra Hubay magyar fantáziájával a szíveket.” Bővebben lásd Hubay Cebrián Andor, *Apám, Hubay Jenő*, 31.

Munkácsy háza is megnyílt a fiatal művészek előtt s Flammarion – híres tudós és csillagász – szalonjában is sokszor megfordultak. Párizs kedvencei lettek. (Ez az időszak az 1870-es évek vége, miután Hubay 1878-ban megy Párizsba, és az 1880-as évek eleje.) Megtanulták a szalonok „házirendjét”, az azokban való mozgást, viselkedést, s később, itthon is belehelyezkedtek a magyar szalonéletbe.

Szuk Róza, akinek neve később említésre kerül, szintén járt Párizs fontos szalonjaiban. Podhorszky Lajos, a nyelvész, „bevezeti Rózát a párisi magyar emigránsok körébe s Irányi Dániel, Bertha Sándor, Horn Ede, Mandl Lajos dr. orvos azok, akik előkészítik a talajt Róza nyilvános hangversenye számára. Irányi elviszi Rózát Batthyány-Apraxin Júlia grófnőhöz, hogy általa juttassa el a Metternich hercegnőhöz szóló ajánlóleveleket. (...) Szarvady-Claussék által több estélyre kap meghívást. Így Millé hercegekhez, Saint-Simon grófnőhöz (...) Naudin operaénekeshez, a párizsi nagyopera világhírű tenoristájához. Metternich hercegnővel is megismerkedik, s Bonaparte Matild Hercegnő estélyére is hivatalos.” Róza párizsi útja 1866-os év elejére esik. Koch Lajos, „Matlekovits Sándorné-Szuk Róza gordonkaművésznő naplója”, In *A Fővárosi Könyvtár Évkönyve* IV. (Budapest: Budapest Székesfőváros nyomdája, 1935), 25.

Ezen fáradozott Justh Zsigmond és az ő baráti köre: megszüntetni a született arisztokrácia előnyeit, egyenlővé tenni a szellemi arisztokráciát a született arisztokráciával.⁴⁷

Ez nehéz vállalkozásnak ígérkezett, aminek megvalósítása kudarcba is fulladt. Pesten az oly fontos szerepet betöltő Wohl-szalón helyezkedett el azon a ponton, ami a két magatartást egyesíteni tudta. Polgári légkörben, polgári házban megteremteni az igényes művészetet születési előjogokra való tekintet nélkül egy olyan társaságban, melynek vágya, célja megegyezik ezzel az alapelvvel, amely átérzi ennek szükségességét, s tesz is érte.

Dolgozatomban a 19. század második felét, pontosabban harmadik harmadát állítottam középpontba, a fővárosra, Budapestre (Pest-Buda) koncentrálni. Szándékomban állt egy olyan csoportosulást, kört feltérképezni, ahol a zene, mint a legfőbb értékek egyike játszik szerepet.

Ahol a zenét művelők magas fokon állnak, még ha nem is mindegyikük művész, s velük, mellettük, értük egy társaság él. Egy társaság, amelynek tagjai a szellem magas szférájában élnek, akik életükkel áldozatok árán is újat, minden eddiginél jobbat akarnak megteremteni, akik küzdenek egy ügyért: a társadalom és a művészi élet feltámasztásáért. Ezek a személyek az oly kevésbé – vagy egyáltalán nem – ismert Wohl-szalón éltető elemei. Kitérek a szalont működtető Wohl-nővérek személyére és neveltetési hátterére, a náluk zajló szalonélet nem csupán zenei eseményeire, és az ott megforduló személyek egy-egy érdekes, zenei tekintetben előnyt élvező megnyilvánulására.

Közülük néhányra – akik a szalon életének minőségét leginkább befolyásoló tagok – nagyobb lélegzetvételnnyire kitérek. Emellett a főváros életének egy-egy színfoltját is megemlítem, hogy láthatóvá váljanak a művészi, társasági mozgás vékony hajsálerei.

⁴⁷ „A születés elvének háttérbe szorítása a vagyon elve által mind természetes folyománya annak, hogy itt az első szerepet évek óta olyan családok (...) viszik, amelyek határozottan a pénz alapján jutottak fel az uborkafára (...) minden bizonnyal hamis a pesti társaság alapeszméje, mert vagy arisztokratikus a társadalom, vagy nem. Ha arisztokratikus, akkor a szellemi arisztokráciából kellene kiegészíteni magát, s nem a Jakabffy – és Sívó-féle kategóriából, amely típusoknak más érdeme nincs, minthogy számozatlan fiákereken szokott a Sugárúton végigrobogni; vagy nem, akkor az összes társadalmi rétegekből. De így igazi alapja a pénz.”

Justh Zsigmond naplója és levelei, szerk., vál., Kozocsa Sándor (Budapest: Szépirodalmi kiadó, 1977), 367–68. A naplóból idézett részleteket a továbbiakban: *Justh Zsigmond naplója és levelei*..., – idézem.

Aggházy Károly is hasonlóképpen osztja meg véleményét: „– Nekünk semmi szükségünk az elavult szalon mintára. Ma már szalont csakis úgy lehet elképzelni, hogy az csakis az előkelő szellemeknek a legmagasabb születésű intelligenciának (...) képezze gyűlőhelyét. Minden más „születési” etc. hamis Darwin teoriák itt nem fűrethetnek s még kevésbé rendelhető nekik alá a 19-ik század szelleme. Holmi főhercegeknek a Darwin theória szerint úgyszólván az emberiség virágát kellene képezniök. (...) Stupidek, mint a csizmám.

A fajok leélik magukat – erről is kell lenni szónak a Darwin teoriákban. De hiszen ma ilyen védekezést korát múltnak kellene tekinteni. Szomorú volna, ha évszázados munkáját az emberiségnek azzal tennének csúffá, hogy ahol természetszerűleg beomlottak a gátak és sáncok, most tudományos methodussal akarnának új kínai falat emelni a sötétség emberei!” Aggházy Károly Justh Zsigmondhoz, é.n.

Magyarország 19. századi zenéjének a házimuzsika egy fontos jelentőséggel bíró mellékága, amely területen eddig még nem történtek – legalábbis mélyreható – kutatások. Ezért ha a téma kidolgozása nem is jelent mérföldkövet, egy dobbantó szerepét mégis betölteni kívánó írásnak készült, amit érdemes még tovább kutatni, hisz szélesebb látókörből láttatja az akkori élet szereplőit, s mélyebb betekintést nyújt a társadalmi élet rejtekeibe, s az akkori kor zenészeinek és más szereplőinek nem nyilvánosan zajló életébe.

Egy nagyobb lélegzetvételre szeretnék még visszatérni a házi zenét művelők összetételére. Az világosan kiderült, hogy nem a fizetett házi muzsikusról van szó, akik egy tehetős főúr, nemes, vagy jó módú úr szolgálatában állnak.

Annál érdekesebb viszont az egyértelműen adódó, zenéért lelkesedő dilettánsok kérdése, ami néhány mondatnál bővebben kifejtendő.

I.4. A dilettantizmus kérdése

A Magyar Értelmező Kéziszótár meghatározása szerint a *dilettantizmus* valamely művészetnek, tudománynak kellő szakértelem, illetve tehetség nélküli művelése; a *dilettáns* pedig a szellemi, művészi pályán szaktudás nélküli műkedvelő.

A két fenti meghatározásból egyértelműen kitűnik, hogy a dilettantizmus valamint dilettáns szavaknak rendszerint pejoratív jelentésük van. Így joggal tehetjük fel azt a kérdést, hogy az ilyen jelzővel illetett zene és előadóművész milyen valós értékeket tud felmutatni, ha azokat egyáltalán lehet értéknek nevezni? Mert nem születik mindenki Bachnak, Vivaldinak, Haydnnak, Mozartnak, Beethovennek, Schumann-nak, Chopinnek, Wagnernek és Lisztnek, sem a zeneszerzés, sem a hangszeres tudás területén. Úgy gondolom, hogy a példaként fentebb felsorolt neves mesterek tanítványai (és még sokan mások) nem sorolhatók a dilettánsok kategóriájába, hiszen tehetséges művészeltek voltak ők még akkor is, ha nem váltak hivatásos zenészekké. A fentieket etalonnak tekintve, a maradék, az ő szintjüket el nem érők csak sokadrangúnak, műveik, hangszeres tudásuk pedig nívó nélkülinek tekinthetők, ugyanakkor önmagukhoz és a zenéhez abszolút nem értőkhöz képest valahol mégiscsak egy maximumszintet ütnek meg.

Kodály Zoltánnak már közhelynek számító szavai: „A zene mindenkié” kijelentés mentén bárki, bármikor megismerkedhet a zenével, elkezdhet muzsikálni, válhat aktív vagy passzív zenei műkedvelővé.

Ha egy zenebuzgó dilettánst megkérdeznénk arról, hogy miért szereti a zenét, vagy személyesen miért muzsikál – lehet, hogy csak otthon önmagának – bizony egyszerű és rövid választ kapnánk: „Mert szeretem amit csinálok, mert örömöm telik benne!” Friedrich Nietzsche ezt a következőképpen fogalmazta meg: „Zene nélkül az élet egy tévedés lenne.” Ezek szerint az „elégségestől” a „kiválóig” mindenkinek és minden zenének van helye az élet palettáján, és az is jó, ha valaki csak amolyan közepszerű. Mi az igazság? Van-e létjogosultsága a kellő szakértelem nélküli zenélésnek, egyáltalán bármilyen művészeti ággal való, ilyen minőségű foglalkozásnak?

A dilettánsok kérdése régen is napirenden volt, már akkor az „örökzöld” kérdések körébe tartozott. „J. P. Eckermann-nal való beszélgetései egyikében, egy vasárnapestén – 1827. január 21-én, – J.W. von Goethe sajnálatos, szomorú értékítéletet fogalmaz meg . »A közelmúltban több alkalommal felkeresett egy külföldi, aki arról kérdezett, hogy ezt és azt a művét hogyan tudná a legjobban (német nyelvre) lefordítani. Ő emberként valóban jó ember, de irodalmi vonatkozásban egy valódi dilettánsnak mutatkozik, hiszen német nyelvtudás híján fordításokba bocsátkozna (...).

A dilettánsok lényegi vonása tehát az, hogy még nem ismerik mindazokat a nehézségeket, amelyeket az adott dolog magában rejt, valamint mindig azt szeretnék tenni és megvalósítani, amelyhez még sem elegendő erővel, sem elegendő képességgel nem rendelkeznek.«⁴⁸

„Egy másik alkalommal, 1826. december 13-án Goethe ezt válaszolta: A napokban Mozart egyik levelét olvastam, amelyet egy bárónak írt, aki néhány kéziratát Mozartnak küldte el: »Benneteket dilettánsokat két szokásos dolog miatt kell korholni. Önálló gondolatok hiányában idegenekét, másokét használjátok fel, vagy ha van is saját ötletek, nem tudtok mit kezdeni velük.« Nem csodálatosak Mozart szavai? És vajon nem igazak-e a zenén kívül a többi művészetre is?»⁴⁹

Goethe és Mozart kritikus szavai a beteljesedett művészet két előfeltételét célozzák meg, amely nem más, mint az alkotó, teremő gondolatok, illetve ezek teljes, tökéletes visszaadása. Ezek után művész csak az lehet, aki a teremő gondolatok mellett a teljes technikai készséggel is rendelkezik, amellyel meggyőzően és kielégítően kifejezésre tudja juttatni az alkotói gondolatot. Dilettáns pedig az, akinek vagy az alkotói gondolat vagy a technikai készség – legrosszabb esetben – mindkettő hiányzik.

⁴⁸ Dr. Oskar Vetter, *Warum und wie spielen wir Kammermusik? – Fragen und Antworten eines Dilettanten* (Wien: Verlag Ludwig Doblinger Komm.-Ges. 1938), 7.

⁴⁹ Uo. 8.

Megállapíthatjuk, hogy a dilettantizmus, mint olyan, mindenféle művészet kikerülhetetlen kísérőjelensége. A művészetnek nincs olyan területe, ahol a „művész” mellett a „dilettáns” fel ne lépne. Minél messzebbre kerül egy adott mű ismétlése a puszta kopírozástól, annál több lesz benne az a személyes, belső élmény, amelyet a „művész” kifejezésre szándékozik juttatni. Ez azt a tényt támasztja alá, hogy a mélyebb művészi tartalom mélyebb művészi hatást hoz létre a műélvezőben. Ezért a dilettantizmuson belül is finom distinkciókat kell alkalmazni, hiszen egy bizonyos szintre el kell jutni ahhoz, hogy az előadandó mű belső tartalmát és mondanivalóját a stílusnak megfelelően, a szükséges technika birtokában tükrözni tudja.

A dilettáns, ha valóban igényes, és célja a folytonos fejlődés mellett egyre magasabb szintre eljutni – ennek érdekében képezi is magát –, olyan többlettudásra tehet szert, amit sok esetben egy hivatásos művész is irigyelhet. Ez az adott művészeti ág iránti vágy és rajongás terméke.

A közeg is – amiben a dilettáns mozog – meghatározó fejlődését illetően. Ebből következően az őt érő hatások befolyásolják egyéni fejlődését.

Ha a társaság tagjai között nem csupán a vele azonos szinten levők, hanem az adott művészeti területen kimagasló műrajongók vagy művészek vannak jelen, úgy azok a dilettánst egy, az általuk már birtokolt bizonyos szint elérésére sarkalhatják. Nem helyettesítendő ezzel az egyéni felkészültség, az alkotás létrehozásához szükséges tárgyi tudás.

A 19. század szalonjai megfelelő táptalajt biztosítottak a műélvező közegnek. Az ott koncentrálódó arisztokrácia és a feltörekvő nagypolgárság szellemi, kulturális elitje – nem beszélve arról, ha a szalont egy génusz lángelméje ragyogta be –, biztosította a zene és a többi művészeti ág magas színvonalát.

II. A jelentősebb szalonok

II.1. A Szuk család

Szuk Lipót⁵⁰ leányaival több nagypolgári családhoz járt muzsikálni, ahol a pesti élet kitűnőségeivel ismerkedtek meg: „Umlauf orsz. Elnökhöz, kinek Gusztáv fia, Szuk Lipót tanítványa, a dr. Käfinger, Scheibel családokhoz, Vrányi Szilárd nagykereskedőhöz a Híd utcába, Sauer Ignác egyetemi orvostanárhoz a Felső Dunasorra, Gáger Mihály kir. ítélőtáblai elnök családjához a Tükör utcába. Szuk Lipót és Róza a család valamelyik esetleg több, zenélő tagjával szonátákat, triókat vagy a szükséghez képest quartetteket játszottak. Vrányiékkel, de főleg Sauer professzornéval egész életükre szóló barátságot kötöttek (...). Rózát külföldi útjaiban összeköttetései által és anyagilag támogatta.”⁵¹

Szuk Lipótot, mint a fentiekből kiderült, szívesen hívják hangversenyekre. Gyakori vendége Hildegard főhercegnőnek, aki rajong a zenéért. Fellép Siposs Antal hangversenyein, majd Reményivel és Plotényivel a Liszt által rendezett matinékon.

A Szuk család 1858-ig a Gizella-téri Kasselik-féle házban lakik, majd a Gránátos utca 3. szám alá költöznek, ahol ötszobás lakást bérelnek. Szuk Lipót kiterjedt ismeretségi körrel rendelkezik, sok emberrel összeköttetésben áll. „Házukhoz feljár Székely Imre zongoraművész, Erkel Ferenc fiával, Gyulával, Volkmann Róbert, a Doppler fivérek, Ferenc és Károly, Huber Károly, Fayl Frigyes, a Nemzeti Zenede zongoratanára, a Kuller nővérek, Mária és Cecília, kik Gobbi Henrikkel és Grünwald Adolffal először alakítottak nőlétükre kamarazenetársaságot. Jár hozzájuk természetesen a Nemzeti Színház énekes személyzetének több tagja, Hollós Kornélia, Hofbauer Zsófia, Voggenhuber Vilma, Ellingerék, Ernst-Kaiser Jozefa, Carina Anna, Pauli Richárdék, Bignio Lajos, Stéger Ferenc, Jekelfalussy Albert, Soupper Jenő, a híres dalénekes.”⁵²

Szuk Róza egy olyan légkörbe nőtt bele, olyan családban nőtt fel, ahol a zene a mindennapok természetes velejárója volt. Apjától tanult magánúton gordonkázni. Bámulatos gyorsasággal haladt, úgy technikailag, mint zeneileg. A kollégák, barátok mellett a quartett-társaság is hetenként összegyűlt náluk, akikkel Róza is együtt muzsikál.

⁵⁰ Lásd 26-os lábjegyzet.

⁵¹ Koch Lajos, „Matlekovits Sándorné-Szuk Róza gordonkaművésznő naplója”, In *A Fővárosi Könyvtár Évkönyve* IV., 93.

⁵² Uo. 93.

1858 elején – még nincs 14 éves –, első nyilvános fellépése előtt főpróbát rendeztek otthoni környezetben. „Rubinstein Antal zongoraművész és Piatti Alfréd gordonkaművész Pesten jártak hangversenyezni, s mindketten résztvettek azokon az estélyeken, melyeket Szuk Lipót a művészek és újságírók részére a Gizella-téri Kasselik-féle házban levő lakásában rendezett. Az egybegyűlt társaság csodálkozva hallgatta a kis leány teljesítményét, kristálytisztá játékát (...).”⁵³

A házi koncert műsora a következő volt: „Franchomme, Händel Rinaldo című operájának egyik témájára írott variációi, Offenbach: Musette, Schubert: Litánia; Piatti Alfred: Souvenir d’Ems.

1859. júliusában megismerkedik Sauer Ignác orvosprofesszor családjával, Székely Imre zongoraművész révén. Szukék ettől kezdve hetenkint háromszor mennek triózni Sauerékhoz. Sauerné nagy zenekedvelő. Ez a barátság is egész életükön át megmarad.”⁵⁴

A Liszt Ferenc tiszteletére rendezett estélyeken Schwendtner apátnál két esetben is szerepel Róza, aki ugyancsak elragadtatással hallgatja őt. 1866-ban utazik Párizsba, ahol nagy ismeretségre tesz szert, és Mme Erardné hangversenytermében is játszik.

Időközben megismerkedik Matlekovits Sándorral, aki Szuk Lipót tanítványa a Zenedében 1861–62-ben, később magántanítványa. Matlekovits Sándor Rózát magyar nyelvre tanítja, így mindennapos vendég a háznál s rendszeresen cselló-duókat játszanak.⁵⁵

Róza itthon számos előkelő szalonba jár zenélni. Umlaufféknál és Gager táblabíróéknál a politikai világgal, Carina Anna – a későbbi Frankenburg Adolfné – estélyein az irodalmi nagyságokkal találkozik. Az itt egybegyűlt kitűnő társaság tagjai: Vajda János, Vámbéry Ármin, Volkmann Róbert, Heckenast, Frankenburg Adolf, Lichtenstein György, Áldor Imre, Ágai Adolf, Komócsy József.

1868. március 11-én tartja utolsó nyilvános koncertjét, s májusban férjhez megy Matlekovits Sándorhoz.

„Házuk központja lett Budapest zenei és irodalmi életének. Matlekovits lelkes zenebarát volt, kitűnően zongorázik, egyike a legjobb *prima vista* játékosoknak.”⁵⁶

⁵³ Uo. 96.

⁵⁴ Uo. 107.

⁵⁵ Uo. 112.

⁵⁶ Uo. 114.

A Wesselényi utca 2. (1882-ig), Dohány utca 12. (1882–1900-ig) majd Árpád utca 6. (1900–1905-ig) és később a Veress Pálné utca 9. (1915–) szám alatt lévő lakásukon rendezett esteken megfordult minden nevezetesebb magyar és Pesten tartózkodó külföldi muzsikussal, a diplomáciai kar tagjai a férj révén, s más előkelőségek.

Az est fénypontja elsősorban a háziasszony játéka volt. Ezek az estek nemcsak mint lelki igény, szükséglet jelentkeztek, hanem a kikapcsolódás, pihenés órái voltak.

1. Szuk Róza

II.2. Székely Imre

Székely Imre az a már feledésbe merült művészünk, akinek neve most a házimuzsika kapcsán újra felelevenedik.

„Végzetlen szerény, kedves ember és igazi magyar úr volt: szeretetreméltó és vendégszerető. Amellett finom lelkű és poétikus művész.”⁵⁷

Székely Imre télen minden vasárnap, más forrás szerint 2–3 hetente,⁵⁸ lakásán zenés délutánokat rendezett, ahol a főváros előkelőségei vettek részt. Sokszor oly nagy számban jelent meg a hallgatóság, „hogy a művész lakásán még mozogni is nehéz volt”.⁵⁹

Ezek az alkalmak nemcsak kellemes időtöltésül szolgáltak, hanem hasznosak is voltak, mégpedig az ezeken játszó tanítványok számára. Ezeket a zenezsúrokat Székely Imre ugyanis elsősorban növendékei érdekében szervezte, hogy szokják a színpad, a kiállítás izgalmait, hogy növekedjen teherbírásuk, és a gyakori szereplési alkalmak serkentsék a növendékeket egyre több mű megtanulására, illetve azok minél tökéletesebb előadására.

Erre kitűnő környezetnek, színhelynek mutatkozott a művész Szentkirály utcai lakása,⁶⁰ megteremtve a nyugodt, otthonos légkört, de egyben a koncert izgalmát is a megjelenő ismeretlen és ismert meghívottaknak, a közönségnek köszönhetően. Ez is a házimuzsika egy lehetősége az előbbiektől eltérő formát öltve.

Ebben az esetben is egy művész köré csoportosul az adott társaság, a tanítványok köre, de itt az alkalom nem az újabb ismeretek elsajátítására szolgál, hanem a már korábban – hangszeres órákon – megszerzett ismeretek megmutatására. Ehhez kapcsolódik a színpadi készség is, amely a tehetségnek egy része, és ami a dilettáns számára nem szükségszerű, hogy legyen. Hiszen a környezetet megszokta, abban él, a társak sem idegenek, együtt játszanak hosszabb-rövidebb ideje, ráadásul kikapcsolódásnak, aktív pihenésnek élik meg zenélésüket, amíg egy nyilvános koncert stresszel, lámpalázzal jár. Ez a házi zenélésnek szép, elegáns megnyilvánulása.

A koncertek meghívott közönség előtt zajlottak, ami valamennyire mégiscsak behatárol egy kört, s 12–13 műsorszámból álltak, 10–12 tanítvány közreműködésével.

„A bemutatott tanítványok már mind ama fokán állnak a technikai képzettségnek, mely csak ritkábban található.”⁶¹

⁵⁷ Dunkel Norbert, *A világ urai* (Budapest: Király Magyar Egyetemi Nyomda, é.n.), 187.

⁵⁸ *Zenészeti Lapok* 15/6 (1875. február 14.): 47–8.

⁵⁹ *Zenészeti Lapok* 15/3 (1875. január 24.): 22.

⁶⁰ Dunkel Norbert, *A világ urai*, 188.

⁶¹ *Zenészeti Lapok* 13/10 (1873. március 23.): 86.

S vannak olyanok, „kik között már többen valóban túlhaladják a tanítványi s műkedvelői álláspontot”.⁶² Székely Imre matinéi nagy élvezetet nyújtottak az ott egybegyűlteknek; a műsor „színes és érdekes”⁶³, változatos volt.

A kiváló növendékek nem csupán szólót, hanem kamaraműveket is játszottak a házi koncertek alkalmával. Mindannyiszor vegyes műsorral álltak ki; voltak dalok, áriák, egyéb kamaraművekkel fűszerezve.

Műsoron voltak Mozart művei, mint egyik hegedű-zongora szonátája Székely Imre kislányának, Irénnek tolmácsolásában,⁶⁴ Beethoven G-dúr szonátája,⁶⁵ Händel, Liszt, Moszkovszky,⁶⁶ Hummel művei. Utóbbi esz-moll quintettje zárószámként.⁶⁷ Nagyobb együttes, mint például a pesti nemzeti dalkör is fellépett.⁶⁸

Chopin darabjai, amelyek közül egy polonéz nagyszerű előadása nyert említést; Schumann művei közül pedig egyik novellettje, Esz-dúr quintettje és quartettje tették változatossá a hangversenyt. Ezenkívül elhangzottak még Reynald Libelle, Mendelssohn *Lieder ohne Worte* d-moll darabja többek között, Heller *Forelle*, Viextemps *Ballade* és Polonéz hegedűre és zongorára.⁶⁹ Chopin e-moll koncertje, Volkmann F-dúr triója – „dr. Hubay Károly” közreműködésével⁷⁰ és Székely Imre *Le Zephir* című műve is elhangzottak.⁷¹ A műsort kiegészítette még „Petykó Imre briliáns hegedűjátéka és dr. Hubay Károly éneke, ki szép barytonhangjával s az előadott magyar dalokkal zajos tapsokat aratott”.⁷²

A délutánok alkalmával a házigazda játékát sem nélkülözték. Rendszeren kísért operaáriákat és saját dalait. „Sokszor Eperjessy József adófelügyelővel, aki kitűnően hegedült, Beethoven szonátákat játsztak.”⁷³ Felejthetetlen szépséggel játszott magyar ábrándjait.

Természetesen az újságcikkek nem a legapróbb részletekig közlik a műsort, mégis e betekintésből kialakul, körvonalazódik egy kép, hogyan és milyen hangulatban zajlott egy délután.

⁶² *Zenészet* 15/9 (1875. március 7.): 71.

⁶³ *Zenészet* 15/16 (1875. május 16.): 127.

⁶⁴ *Zenészet* 15/3 (1875. január 24.): 22.

⁶⁵ *Zenészet* 15/18 (1875. június 6.): 140–1.

⁶⁶ *Zeneközlöny* 1/4 (1882. febr. 10.): 31.

⁶⁷ *Zenészet* 15/18 (1875. június 6.): 140–1.

⁶⁸ *Zenészet* 15/6 (1875. február 14.): 47–8.

⁶⁹ *Zenészet* 15/18 (1875. június 6.): 140–1.

⁷⁰ *Zeneközlöny* 1/4 (1882. febr. 10.): 31.

⁷¹ *Zenészet* 15/18 (1875. június 6.): 140–4.

⁷² *Zeneközlöny* 1/11 (1882. április 20.): 87.

⁷³ Dunkel Norbert, *A világ urai*, 188.

II.3. Erkel Ferenc utolsó éveiből

A munka zaklatottsága és fáradalmai után a magánszféra, az otthon nyugalma biztosítja a pihenést, a szabadidő jó kihasználását. Különösen kikapcsoló hatással bír a zene, mely frissíti a szellemet, nyugtatja a testet, s egyben felemeli a lelket.

Ez még inkább lelkesítő, ha több személy, munkatárs, barát, szakmabeli jön össze, hogy élvezze a kamarazene örömeit, emellett még az alkotás, illetve újraalkotás örömét. A lejegyzett zenét soha nem lehet ugyanúgy életre hívni, a pillanat varázsa, a pillanat alkotási lehetősége az, ami élvezetet nyújt, amitől mindig megváltozhat valami. A belső izgalom, a vágyakozás valami új megszületésére az, ami örömet ad, ami lendületben tart, ami újra és újra összegyűjti az így érző embereket. Ezenkívül a szenvedélyes szeretete valaminek – jelen esetben a zenének, a kamarazenének – segít abban, hogy még mélyebb ismereteket szerezve, ezáltal egyre nagyobb mélységeket, csodákat, belső örömeket átélve, s még a mű interpretálását is magasabb színvonalra emelve megszólalhasson a mű.

Ilyen belső erővel hajtott műkedvelők jöttek össze Dr. Jelenik Zsigmond, kereskedelmi kórház igazgatója házában. A társaság tagjai voltak Polgár Pál királyi törvényszéki bíró és Dr. Metzler Gusztáv ügyvéd, akik hegedűn játszottak, Dr. Jelenik Zsigmond brácsán, Dr. Pisztory Géza orvos és Dr. Szuborics Manó miniszteri tanácsos gordonkán, Érdy Lajos – aki Erkelről a visszaemlékezést írta – zongorán. Mindannyian képzett és kamarazenében jártas emberek voltak. A megszerzett tudást és tapasztalatot részben az elmúlt év gyakorlatainak, együttjátásaiuknak köszönhették.

Erkel Ferenc Jelenik Zsigmondon keresztül – aki orvosa volt kórházi kezelése alatt – került e zenekedvelő társaságba, Ritkán eljöttek vele fiai is, Erkel Gyula és Sándor.

„Erkel csakhamar középpontja lett ennek az intim zenei társaságnak. Magunk közt láttuk teljes négy éven át, a téli időszakban, minden iránt élénken érdeklődő szellemével (...).”⁷⁴

Ezek az estéken Erkel is zongorázott, legszívesebben Hummel műveiből adott ízelítőt, mint például az a-moll koncert első tételét, az *Asz-dúr Larghetto*t vagy Szubriccsal a gordonka szonátát.

⁷⁴ Fabó Bertalan, *Erkel Ferenc emlékkönyv* (Budapest: Pátria, 1910), 55.

„Játéka még ezen időben is nagyon élvezhető volt. Finoman, ízlésesen, tisztán, egyenletesen játszott, a zenefrázisokat szépen, kerekdeden adta elő. Skálái bátran, gyorsan, biztosan futottak, oktávákban és telt akkordokban azonban óvatosan és az időmértéket meglassítva játszta. Trillája is darabos volt, mert ujjai nem voltak már eléggé ruganyosak.”⁷⁵

Erkel többször elemző részletességgel mutatta be az adott műnek egy-egy részletét, mint Mozart d-moll zongoraversenyének kadenciáját – amit utána egészében eljátszott nyilvános koncerten 80. születésnapja alkalmából –, vagy Mozart F-dúr szonátáját.

Szívesen négykezesezett Dr. Érdy Lajossal. Gyakran játszották kedvelt művét, a „Jupiter szimfóniát, Reineckenek Gluck Gavotteja felett írt Improvisata-it. Ezeket az előtte teljesen ismeretlen változatokat első látásra nagyon pontosan és szépen lejátszta. Egyáltalán a négykezű játékban nagyon figyelmes és alkalmazkodó volt. Nem szokott a nehezebb helyeken elnagyolva, gyorsítva áttörni, hanem az első látásra kevésbé áttekinthető helyeknél, könyökével játszótársát figyelmeztetve, inkább valamivel meglassította az időmértéket, hogy mindent tisztán és kihagyás nélkül előadhasson.”⁷⁶

Dr. Érdy leírásából úgy tűnik, hogy Erkel kicsit a tanárukká, professzorukká vált. Egyrészt ő irányította őket a műsorválasztás által, másrészt megmutatta az alapos partitúraolvasás fontosságát, valamint az átláthatatlan szövegetek, szólamvezetést világossá tette számukra.

Erkel legjobban a zongorás kamaradarabok érdekelték, ezért a műsoron bőven sorakoztak a különböző quintettek. Saint-Saëns A-dúr quintettje, mint Erkel egy szeretett műve, Metzdorf Richárd e-moll quintettje és Sinding e-moll quintettje, mint a társaság előtt új és ismeretlen mű. Schumann zongoranégyese, zongoraötöse mellett Dvořák A-dúr, Goldmark B-dúr, Rubinstein g-moll, Raff a-moll, Onslow C-dúr és Brahms f-moll quintettje mind elhangzott a zenekedvelő orvos lakásában. Természetesen a duók és triók is állandó jelleggel műsoron voltak. Grieg a-moll cselló-zongora szonátáját soron követte Napravnik g-moll zongoratriója és Cherubini vonósnegyese.

Erkel, mondhatni haláláig részt vett a közös munkában, ami véleményem szerint minőségi javulást is eredményezett a kamaracsoport játékában. Ha úgy tetszik, azt éppen az ő személye hozta létre, egy személy, aki otthon van a szakmában, mint zeneszerző, mint előadó.

⁷⁵ Uo. 57.

⁷⁶ Uo. 58.

Feltételezem, hogy látta annak a fontosságát, hogy a dilettánsok sem adják fel a zene valódi mélysége után való kutatást, nem elégednek meg egy elért szinttel, hisz az egyenlő a visszafejlődéssel. A kis társaság tagjai valóban a zene szépségeért, értékeért, önmaguk igényeinek kielégítéséért, és nem a közönség előtt való szereplés vágyáért zenéltek együtt, hisz arról nem találunk még utalást sem, hogy közönséget szerveztek volna, vagy hasonló érdeklődésű, de hozzáértő vagy hozzá nem értő embereket hívtak volna meg, mihelyst egy darab elkészült, s annak egyszeri koncertszerű eljátszását tűzték ki célul. Még olyan közeli baráti körről sincs ismeretünk, ami ezt – a csupán maguk örömeire rendezett házi zenét, zenedélután – fellépésjellegűvé tudta volna tenni.

Az ilyen és hasonló társulásokból jöhet létre egy igazán igényes réteg, amely nemcsak külsőségért és szokásból, divatból jár koncertre, hanem egy bizonyos lelki „kényszerből”, amit ha szavakba öntenek, így hangzik: a zene szeretete.

II.4. Hollósy Kornélia

Volt egy ház a 60–80 ezer lakosú régi Pest szélén, ahol a város vége volt. Szemközt a sarkon a Nemzeti Színház bérházát építették fel, a helyén később az egyemeletes Westermeyer-féle ház állt nagy sörházzal. Itt minden délután és este vonószeneke játszott, de nem cigányok, hanem német „kottás muzsikusok”.⁷⁷

„A házban igen előkelő családok laktak. Az első emeleten a Bókay János neves gyermekgyógyász és családja mellett lakott Meyer, a kávé. A házban lakott Wekerle Sándor (...). Ugyancsak az első emeleten lakott egy zsidó család, a Deutsch család. Itt lakott még Vecsey Sándor, a költő és Lisznyaiék a harmadik emeleten. Kedves család volt még az Érkövy család. A másodikon lakott a nemzet csalogánya, Lonovicsné Hollósy Kornélia, kit csodált, tisztelt az egész ország. A Nemzeti Színház koloratúr énekesnője. Odahaza »Kornélia néni«, kinek sok lekváros kenyerét fogyasztották el, és sok skáláját hallották kislánya és barátai. Ez a ház a Zrínyi ház volt, amelyben 1856-tól 1862-ig működött a szalon.”⁷⁸

Természetesen a szalon létrehozásáig Hollósy Kornélia életében is sok minden történt.

⁷⁷ Ez a Bókay, úgy látszik, intelligens ember! Egy jeles orvos a régi Pestről. Bókay Árpád emlékiratait szerk. Buza Péter (Budapest: Szász Magyar Falu Könyvesháza Kht., 2003), 50.

⁷⁸ Diósszilágyi Sámuel, *Hollósy Kornélia élete és művészete* (Makó: Városi Tanács Művelődési Osztály, 1984), 46.

2. Hollósy - Lonovics Kornélia

Korbuly – később Hollósy⁷⁹ – Bogdán temesi földbirtokos és Csausz Mária Magdolna örmény származású szülők 11. gyermekeként jött a világra 1827. április 13-án Gertyenyesen, édesapja birtokán. A boldog gyermekévek után, tizenegy évesen került Temesvárra az apácák zárdaiskolájába, ahol nemcsak a tanulás terén magaslott ki teljesítménye, hanem zenei tehetsége is csakhamar kiugrott.

Az ének- és zongora tárgyakban Zimmermann tanította, ki felfigyelvén Kornélia kiváló adottságaira, magánórákat adott számára. Később – 15 évesen – Zimmermann ajánlatára ment Bécsbe Matteo Salvihoz, aki őt szívesen fogadta, és nagy lépésekben haladt vele. A család nem könnyen egyezett bele Kornélia művészpályájának elindításához, mivel ez ellenkezett társadalmi rangjával és a közfelfogással, miszerint a színésznői pálya erkölcsstelen. Végül győzött a sziklaszilárd belső elhatározás, a zene iránti változatlan rajongás, szorgalom és kitartás. Bécsből Salvi Matteo ajánlatára Milánóba utazott Lampertihez.

⁷⁹ 1832-ben Korbuly Bogdán gertyenyesei előnévvel magyar nemességet kapott I. Ferencről, amely kiterjedt fiú- és leányági törvényes leszármazottaira is. A család ugyanakkor nevét Hollósyra változtatta.

Salvi, „ez a jóérezékű olasz énektanár azonnal ráismert kiváló képességeire, s az akkor Bécsben járt Donizettinek mutatta be, mint nagyreményű tehetséget, ki egykor az ő »Luciá«-ját, »Lindá«-ját sok sikerrel fogja énekelni”.⁸⁰ Nyilvánosan először Corfuban lépett fel, majd két hónap eltelte után visszatért Milánóba, ahonnan egy staggione társulat tagjaként bukaresti vendéjjátékra indult.

Az „újra itthon” örömeinek érzésével énekelhetett a számára világot jelentő színpad deszkáin; Temesváron – 1846. június 4-én –, s kis idő múlva – július 23-án – Pesten. Donizetti Lindájának szerepében debütált a Nemzeti Színházban az itt vendégszereplő olasz énekesnő, Alboni Marietta⁸¹ oldalán. A siker egyértelmű volt. A Nemzeti Színház 1846. augusztus 24-én szerződteti Hollósy Kornéliát.⁸²

Bécsi és varsói útjai után 1851. szeptember 17-én lépett fel újra pesti közönség előtt. Hollósy Kornélia 1852. április 21-én kötött házasságot Lonovics Józseffel. Ráday Gedeonnak hosszas előzetes tárgyalások eredményeként sikerült Hollósy Kornéliát a Nemzeti Színházhoz megnyerni, s a család 1855. március végén beköltözött az Egyetem téri Wenckheim házba. Nyilvános fellépése előtt a házban „adott néhány házi hangversenyt”,⁸³ ahol a meghívottak gyönyörködhetek hangjában.

Már az Egyetem téri Wenckheim házba is sokan jártak hozzájuk, de a Zrínyi házban – mai Kossuth Lajos utca és Múzeum körút sarkán – „nagy házat vittek írókkal, művészekkel, politikusokkal”. Nyilvánvaló, hogy a művészek – többek között kollégák –, a rajongók a feleség, a politikusok a férj révén kerültek a szalon vendégei közé.

Megemlítenéd még, hogy Kornélia nagybátyja, Csausz Márton egyetemi tanár házában is előkelő társaság gyűlt össze, ahová Kornélia Pestre érkezésekor – 1846 nyarán – többször el is látogatott.⁸⁴

⁸⁰ Vadnay Károly, „Egy művésznőnk szalonja. (Emlékezés Hollósy Kornéliára.)”, In *Elmúlt idők. Emlékezések*. (Budapest: Atheneum 1886), 129.

⁸¹ „Ugyanakkor szerepelt itt a csodahangú Alboni asszony, ki mély és magas-hangú szerepekben egyaránt tündökölt, s habár nagyon elhízott nő volt (Jules Janin mondta rá, hogy »elefánt, kiből elnyelt csalogány énekel ki«), világszerte aratta a tapsot, koszorút, diadalt. De ez elsőrendű színpadi nagyság sem szorította háttérbe a fiatal magyar lányt, kit elegáns sugár növése, arcának ifjú kelleme, magatartásának előkelősége ép oly megnyerő jelenséggé tettek, mint elbájoló énekesnővé nem nagy, de friss hangjának hajlékonysága, énekének kifejező melege s könnyed koloratúrájának fénye.” Uo. 131.

⁸² A továbbiakban Hollósy Kornélia szerepeivel, pályája sikereivel és a Nemzeti Színház belső ügyeivel nem kívánok részletesen foglalkozni, mivel ez nem tartozik szorosan a tárgyhoz.

⁸³ Uo. 43.

⁸⁴ Valószínű, hogy itt találkozott Petrichevich Horváth Lázárral is, aki annak idején egyengette Hollósy Kornélia útját a Nemzeti Színház felé.

Mi motiválhatta Hollósy Kornéliát egy szalon létrehozásában? Valószínű nem egyfajta utánzási mánia, más szalonok mintájára. A társaság adott volt, lehetett beszélgetni, megbeszélni konkrét dolgokat. Az ismerősökkel való társalgás könnyen átcsaphatott muzsikálásba. Az is elképzelhető, hogy ahová ők jártak néhány órát eltölteni – akár a Csausz Márton köré csoportosuló értelmiségi kör –, barátok, ismerősök, egyszerűen átpártoltak hozzájuk, kapva az alkalmon, hogy Kornélia énekével színesítheti a találkozókat.

„Lényéből önkéntelenül árad a vonzerő, mely a művelt társaságok különböző elemeit gyűjti maga köré, termeibe, s ahová vágyik és jól érzi magát mindenki.”⁸⁵

„E művésznővel és e nővel mindenki, akár fényes név, akár kitűnő elme, akár társadalmi állás tüntetné ki, óhajtott megismerkedni. Sokszor ajtaja nyitját gazdag főúr adta át szegény írónak, előkelő asszony derék polgári nőnek, politikai nevezetesség egy névtelen tisztelőnek. Mindenkit egyaránt a hódolat vitt oda, s a rokonszenv tartotta ott. Bármily távol is álltak egymástól a külvilágban, a művésznő szalonjában egy láthatatlan szál összekapcsolta őket. Jogcímet nyerhetett e szalonban mindenki, ha művelt volt és nemesen élt. A tisztelet, a hódolat komolysága párosult e légkörben a derült, fesztelen vidámság sugaraival. Magyar szívesség és úrias műveltség nyomtak vonzó bélyeget a szalonra, mely nem vált sem egyoldalúvá, sem exclusívvé, sem feszessé.”⁸⁶

⁸⁵ Uo. 127.

⁸⁶ Uo. 139–40.

III. A pesti társasélet központja: a Wohl-nővérek szalonja

III.1. A Wohl-nővérek: Janka és Stephanie

A Wohl-nővérek a 19. századi Budapest társaséletében jelentős szerepet töltöttek be. Wohl Janka író (1846–1901) és testvérhúga Stefánia⁸⁷ (1848–1889) otthona az ismerősök, a barátok, a szellemi elit és az arisztokrácia egyik fő gyülekezőhelyét, érintkezési pontját képezte. A nővérek kiváló társadalmi kapcsolatokkal rendelkeztek, műveltségük nyugat-európai színvonalon mozgott, s emellett írói és irodalmi munkásságukkal is nagy elismerést vívtak ki maguknak a közönség előtt.

„Általában ő és nővére elválaszthatatlanok voltak az életben és irodalomban; szalonjukban számos kitűnőség találkozott.”⁸⁸ A szakirodalom, a kortársak „Wohl-szalon”-ról beszéltek, melynek változatos és színes jellege levelezéseikből nyomon követhető. Összejöveleteik karaktere, jellege, gyakorisága változatos képekben rajzolódik ki előttünk. A nővérek lakásán hol baráti találkozások, hol nagyszabású fogadások zajlottak.

Nem tartoztak az előkelő világhoz; megbecsülésüket, központi szerepüket műveltségükkel, tehetségükkel, akaratukkal, rátermettségükkel vívták ki. Zsidó eredetű családból származtak, de anyjuk már evangélikus neveltetésben részesítette őket. A lányok Pesten születtek, „hol atyjuk sebész, a szabadságharc alatt honvédfőorvos, anyjuk kiváló műveltségű nő volt, kit a szabadságharc előtt is oly kitűnőségek látogattak, mint Brunswick Teréz és Teleki Blanka grófnők, Scheidius Lajos, Szemere Pál, Ballagi Mór s mások”.⁸⁹

Jankát eredetileg zongoraművésznőnek szánták, de legyőzhetetlen idegessége miatt lemondott e pályáról és író lett, majd később műfordítóként, szerkesztőként és költőként is jeleskedett.⁹⁰ Költőként már tizenöt éves korában bontogatta szárnyait, amikor is 1861-ben megjelent első verseskötete, amelyet Jókai Mór adott ki.⁹¹

Arany János hatása sem elhanyagolható a költői adottság kivirágzásában, hisz ő atyai barátjuk volt, akit Janka nagy rajongással vett körül.

⁸⁷ A Stephanie, Stefánia és Stefánia nevet egyaránt használta.

⁸⁸ Szinnyei József, „Wohl Janka”, In *Magyar Írók Élete és Munkái* (Budapest: 1980–81, 2. kiad.), 14. kötet, 1620.

⁸⁹ Uo. 1620.

⁹⁰ Erről tanúskodik egy, a Vigadóban megtartott jótékonysági koncert, melyen Passy-Cornet – a bécsi zenede énektanárnője – és Carina Anna mellett Wohl Janka is fellépett. Carina Anna, Zimay kísérete mellett, annak legújabb magyar dalát énekelte, nagy sikerrel; Wohl Janka Bachtól és Meyertől zongorázott ügyesen, de „egyszer cserbenhagyá emlékezőtehetsége, mit azonban dicsérendő lélekjelenléttel ismét helyrehozott”. Lásd *Zenészeti Lapok* 7/31 (1867. május 5.): 495.

⁹¹ Wohl Janka, „Emléklap”, In *Wohl Stefánia hátrahagyott iratai* (Budapest: Atheneum, 1891), 242.

Gyermekkori élményeikre, neveltetésükre Stefánia így emlékszik vissza: „Növekedtünk végtelenül boldog családi körben, egyszerű, de nem nyomasztó családi körülmények között, s kora gyermekségünkől fogva a munkát életcélnak tekinteni tanultuk. Szüleink igen gondosan neveltek, a legkitűnőbb mestereket tartották nekünk, s nővérem oly hajlamot mutatott a zongorához, hogy művésznőnek akarták képeztetni. De idegrendszere ki nem állotta az ily tanulmányokkal járó fáradtságot, s így e cél elérése előtt kellett megállnia, s azóta csakis családi s baráti köreinknek szerez élvezetet játékával. Négy nyelvet beszélünk és írunk egyformán, mivel hárommal nevelkedtünk, s a negyediket is korán s komolyan tanulmányoztuk. E négy nyelv a magyar, német, francia és angol.

Tanulmányaink mellett anyánk nagy súlyt fektetett arra, hogy egyszersmind női kötelességeinknek is eleget teszünk s a ház teendőivel foglalkozunk, amellet pedig 14 éves korunktól fogva öltözeteinket a legapróbb részletig magunknak kellett készíteni. 1861-ben jelent meg Jankától két kötet költemény Jókai Mór kiadásában, de ezen költemények, mivel nővérem akkor még igen fiatal volt, nem bírnak azon érett és komoly érzéssel, mely utóbbi műveit jellemzi.

Tőlem 1865-ben jelent meg egy kötet, Wohl Stephanie *Regekönyve* cím alatt (...). Azóta pedig négy éven keresztül a Divat c. női közlöny divatrészének szerkesztését vittem s írtam, itt-ott regéket s cikkeket több szépirodalmi lapba (...).

Nővérem (...) sokat foglalkozik zenével s egyike Pest első zongoramesternőinek (...) azonkívül pedig néhány hét óta segédkezet nyújt nekem a Divat szerkesztésében, melynek szépirodalmi részét is elvállaltam, s melyből a női munkaképesség egy buzgó organumát akarok alkotni. Egyszóval annak dacára, hogy férjhez nem mentünk, sikerült, mi Magyarországon még nehéz, szüleinktől anyagilag egészen független állást biztosítani számunkra. Társadalmi állásunkat illetőleg a legjobb körökben nem csak elfogadva, de igen szeretve is vagyunk, s így komoly munkásság, de amellet a legnemesebb mulatság között osztjuk fel időnket. – Már gyermekkorunk nemtői is nagy szellemek voltak (...) mondhatjuk, hogy szellemi kifejlődésünk nagy részét e kiválasztottak befolyásának köszönhetjük.”⁹²

⁹² Wohl Stefánia Illésy Györgyhöz, 1890. december 12.

3. Wohl Janka

„Wohl Janka négy nyelven foglalkozott irodalommal; sokat fordított angolból, de franciából és németből is. Ő volt az első nő, ki az Akadémia megbízásából fordítást végzett, nevezetesen fordított Symondstól és Sainte-Beuvetől.”⁹³ Zichy Camilla néven elsőként ültette magyarra Dickens Copperfield Dávidját.”⁹⁴

„Stefánia is, mint nénje kiváló társadalmi és műveltségű nő volt, több európai nyelven írt, külföldi lapoknak és folyóiratoknak munkatársa volt, így a párizsi *Revue Internationalnak* és az edinburghi *Scotchman*-nek. Eleinte, mint fiatal lány verseket írt, de ezt abbahagyta; ezután apróságokat írt; tárcákat, couserieket. Egyébként, mint testvérétől elütő egyéniségének, írói tehetsége még nevezetesebb és eredetibb.”⁹⁵

Regények szerzőjeként is megismerhette a nagyközönség. Széleskörű nyelvismeretéről tanúskodik, hogy műveit maga fordította idegen nyelvekre, angolra, németre, franciára. A nővérek sikereiket azonban nem szépirodalmi műveikkel, hanem viselkedési és életvezetéshez hasznos tanácsokat tartalmazó cikkeikkel és könyveikkel érték el.

⁹³ Wohl Stefánia Illésy Györgyhöz, 1890. december 12.

⁹⁴ Írói álnévként az „Egy nagyvilági hölgy”-et is használta. Lásd „Wohl Janka”, In *Magyar Zsidó Lexikon*, szerk. Ujvári Péter (Budapest: Makkabi, 2000), 965-66.

⁹⁵ Szinnyei József, „Wohl Stefánia”, In *Magyar Írók Élete és Munkái* (Budapest: 1980–81, utánnymomat), 14. kötet, 1623.

Ez utóbbiak, főként *Az otthon, Az illem* vagy *A modern asszony breviáriuma* nagy népszerűsége tettek szert és több kiadást is megéltek. E könyvekben igyekeztek mintát adni az előkelő modorhoz és a jó ízlés elsajátításához.

Irodalmi munkásságuk fontos színtere a *Magyar Bazár* című lap volt. „A testvérek 1870–72 együtt szerkesztették a *Divatot*. 1872. november 20-án alapították a *Nők Munkakörét*, mely 1873. szeptember 15-én összeolvadt a *Magyar Bazárral*.”⁹⁶ Fentiekből világosan kitűnik, hogy a testvérek életét a munka szeretete, a hivatástudat és a szellemi élethez, mint éltető és művelő forráshoz való ragaszkodás hatotta át. Janka számára a gyermekkor emlékei, a zene, a művészet és a társasélet élményei határozták meg később, felnőtt korában az ezekhez való viszonyát, hiszen otthonukban gyakran megfordult az akkori főváros arisztokráciájának és szellemi elitjének számos képviselője. Így Liszt Ferenc is, akit gyermekként rajongásig szeretett, akihez később mély lelki-szellemi kapcsolat fűzte.

Mindez arra készítette, hogy megírja minderről közvetlen élményeit: „Visszaemlékezéseimben lapozgatva igyekezni akarok Liszt tüneményesen csodálatos egyéniségét úgy ábrázolni, ahogy én azt megismertem, pontosan az ő szavait megismételve és a fénykép pontosságával minden spontán, gyors, futólagos, sokszor jelentéktelennek tűnő rezdüléseit visszaadni. Ezek tetteinél sokkal biztosabban, alaposabban segítenek összetett jellemének mélyebb megismerésében.

Tíz éves voltam, amikor Liszt Ferencet egyik budapesti koncertjén legelőször láttam. Ő Szindbád volt, gyermekálmaim hőse, minden törekvésem és vágyam abban a kívánságban tetőzött, hogy közelebb kerüljek hozzá. Sikerült.

Tetszett neki a játékom – azt akarták, hogy zongorista legyek –, leült a zongorához és bemutatta nekem az egész kis repertoáromat: Bach *Wohltemperiertes Klavier* első fűgáját, Chopin *Berceuse*-ét és Scarlatti egyik szonátáját. Ezután egy zacskó bonbont adott, és megpuszilta két barna copfomat, amelyek jó anyám büszkeségei voltak, és melyeket magyar szokás szerint, lelógva viseltem. Nagyon kicsi voltam és a copfjaim jó hosszúak. Ezt a megjegyzést maga a mester tette. Természetesen egészen elcsavarta a fejem.

⁹⁶ Uo. 1624.

Egyik barátnőm a közelmúltban egy levelet küldött nekem, melyet annakidején én írtam. Gyermeki áradozásaim közepette, legnagyobb csodálkozásomra, annak a figyelemreméltó varázsnak egy újabb bizonyítékát találtam, amelyre Liszt jellegzetes személyisége mindenkire hatást gyakorolt.

Személyesen vezényelte *Esztergomi miséjét*, amely a budapesti plébániatemplomban csendült fel. A kóruson álltam a mesterrel szemben. Gyermeklelkemet annyira megragadta, hogy a következők jutottak eszembe:

»Lehetetlen volt pillantásomat erről a méltóságteljes főről levenni. Nincs érdekfeszítőbb, mint Lisztet vezényelni látni. Az ő mozdulataiban annak a zenei képnek a karaktere tükröződik vissza, amely éppen elgördül előtte. Lelkesedés, áhítat és meleg érzés volt leolvasható a szemeiről. Mindannyiszor előre meg tudtam volna mondani, hogy ezen mozdulatok melyike lesz az uralkodó az adott helyen. Ez ugyanis Liszt arcvonásairól előre felismerhető volt.«

Rajongásomat németül és franciául írt versekben fejeztem ki, amelyek több magyar folyóiratban magyarul is megjelentek. Hálája jeléül Liszt látogatásával tisztelt meg minket. Nagynak és karcsúnak tűnt számomra. Lépcsőinken könnyedén szökellve, szinte egy ugrással viharzott fel. Dús, már őszbehajló haja hullámozva, válláig gördült alá és bő kabátja – amelynek redőzéséhez festőien értett – elegánsan takarta egész alakját. Amikor ez alkalommal nekem kezét csókolt – mintha egy felnőtt, fiatal lánynak tenné –, úgy éreztem, hogy kis szívem repes, majd szétpattan az örömtől és a boldogságtól.

– »Szép csinos frizura!« – ismételten ezt hajtogatva, megsimogatta hajamat.

Ezután arra hívta fel figyelmemet, hogy legyek csak nagyon szorgalmas, mert enélkül az ember semmire sem viheti. Majd hozzátette, ez apjának is „fixa ideája” volt: „Ennek a Ferencnek igazi emberré kell válnia.” Persze neki is igen keserves volt a munka. Amikor jó anyám arról panaszkodott Lisztnek, hogy nem akarok gyakorolni, és skálázás közben inkább verseket írok, a mester aggódalmasan csóválta fejét és ezt mondta:

– »Félek, hogy így a versek is olyan rosszul sikerülnek, mint a skálák.«

Lisztnek zseniálisabb volt az emlékezőtehetsége bárkinél ezen a földön, mert nemcsak az eszével, de a szívével is gondolkodott, és ez mérhetetlenül több. Ezen találkozásunk óta mindig emlékezett rám. Úgy hiszem, hogy gyermekként egy folytonos, meg nem szűnő érdeklődést ébresztettem benne. Időről-időre baráti emlékezéseinek jeleit adta.

Ez abban nyilvánult meg, hogy külföldi tartózkodásai alatt az éppen hazatérő honfitársak egyikével mindig valamilyen kis ajándékot küldött nekem. Volt, hogy a magyar rapszódiait, volt, hogy egy könyvet, egy fényképet, rajta ezzel a rövid üzenettel: a »hűséges barátság« jegyében, »hálás szeretettek«, ahogy ezt ő az egyik kis noteszában le is írta, és dedikálva a mi legnagyobb zenészünként weimari utazásomkor – a pályaudvarra kísérve – az utolsó pillanatban adott át. Az ajánlás ebben a jegyzetfüzetben nem pusztán frázis volt.

Liszt mindenkor őszintén hálás volt minden valódi szimpátiáért, amellyel őt illették. Ez a jellemvonása meg is magyarázza azt az állandó szenvedélyes rokonszenvét és bizalmát, amelyet ő oly sok emberben ébresztett, és amely őt élete végéig kísért.

Néhány évvel később Liszt visszatért Budapestre. Egy estét töltött házunkban. Beteg voltam, de megengedték, hogy este tízkor felkelhessek, hogy láthassam a mestert. Mivel hangszeres tudásomban fejlődtem, eljátszottam neki az egyik legelbűvölőbb kompozícióját, a *Le Rossignole*-t. Annyira erőt vett rajtam az izgalom és le is győzött a betegség, hogy minden erőm elhagyott. Fejemet a kottaállványra hajtva könnyekben törtem ki. Megható volt látni, mennyire igyekezett »a gyermeket újra nevetésre bírni«. Már elég érett voltam ahhoz, hogy a gyönyörű zenét, amelyet hallhattam, hozzá méltóan értékelni tudjam. *Soirées de Vienne*, keringők és mazurkák Chopintól, zenei tréfák, tündértáncok, fantáziák: ezeket mind eljátszotta, csak hogy felderítsen. Öreg zongoratanárom – Liszt egyik barátja – megesküdött arra, hogy Lisztet még soha nem hallotta ilyen tempóban, ilyen lendülettel zongorázni.

A hallgatóság megbűvölve figyelte. Nekem éjjel lázálomban Liszt arkangyalként jelent meg, és körülöttem szálldosva összes matematikai problémámra megoldást adott, tudniillik én akkor algebrát tanultam! Óh, milyen badarság!

Emlékszem még egy kis összetűzésre, vitára, amely akkor este a legdrágább édesanyámat nagyon mélyen érintette. Mama egy rendkívül értelmes, szellemes asszony és nem kevésbé egy rátermett háziasszony is volt, aki ínyenc konyhai ismeretekkel rendelkezett, és azokkal joggal dicsekedhetett is. Liszt este nyolc órára jelezte jöttét, de csak tizenegy órakor érkezett meg. Az étel is megszenvedte a késést. Anyám soha nem tudta elfelejteni híres vendégének maróan gúnyos mosolyát, amivel a mártást illetve, és felé fordulva megjegyezte: »Önnek kiváló szivarjai vannak, nagyságos asszonyom!«

A mester budapesti tartózkodása idején még egyszer hallottam őt játszani, mégpedig anélkül, hogy tudott volna róla, egy sötét hálófülkéből, ahol anyámmal együtt rejtőztünk el. Zongoratanárom – aki a fővárosi plébániatemplom kórusigazgatója volt – meghívta Lisztet egy férfimulatságra, amelyen az előbb említett módon mi is részt vehettünk.

A város teljes férfi-művész társasága jelen volt: tekintélyes vezéregyéniségek, jelentős személyek – közöttük karvezetők – és egyszerű halandók is. Liszt ingujjban egy hegedűvirtuózzal játszott, kinek nevét már elfelejtettem. Beethoven Op. 47. szonátáját, az úgynevezett *Kreutzer-szonátát* játszották. Ennek első részét olyan eredetien interpretálták, hogy az életem egyik legérdekesebb és legmaradandóbb zenei élményévé vált és maradt, azóta is. Vihar, tajtékzó tengerhullámok, az adott helyeken megrázó hatású pátosz, gyönyörű, csodálatos hangszínek, amelyeket csak ezek az ujjak voltak képesek létrehozni.

Ezek az ujjak mindig Liszt lelkének szolgálatában álltak, és – magukat megadva – lelkének kiszámíthatatlan szárnyalását híven követték. A hallgatók, akik a zongorajáték mechanizmusát már régen elfelejtették, megigézve, elvarázsolva ültek, angyalok kórusának mennyei dallamát fülelve (...).

Többször tapasztaltam a művet hallgatva, hogy Liszt nem ragaszkodott görcsösen a hangjegyekhez. A hangjegyek külön-külön való érvényre jutása az ő számára mellékes volt.

A zenei kép átérzése, felfogása és teljes megjelenítése – igen ez volt alapfeltétele annak, hogy a mester a zongorához üljön. Ezt a benyomást azon az estén másodszor is éreztem, amikor Liszt egyik tanítványával és utazásai kísérőjével, Winterberger úrral előadták a két zongorára írt nagy szimfonikus művét, a *Lamento triumpho del Tasso*-t. Tanítványának játékával oly mértékben elégedett volt, hogy a mű végén átölelte és megcsókolta. 1886-ban magam is játszottam négykezesként Liszttel e művet, de ez már nem volt ugyanaz, mint azon az estén.

Meg kellett tapasztalnom, hogy még egy zseni sem kerülheti el az örök törvényeket, ő is megöregszik (...).⁹⁷

A visszaemlékezés részletéből kirajzolódik Janka Liszthez való ragaszkodása, rajongása, amire Liszt baráti közeledéssel válaszol. Janka *Franz Liszt* című könyvében felsorakoztatja a Liszttel átélt epizódokat. Beszámol Liszt náluk tett látogatásairól, a vidáman eltöltött estékről, s a külföldi élményekről egyaránt. A gyermekkori élmények meghatározóak a későbbiekre nézve, így Janka esetében sem hagyható figyelmen kívül. Liszt lehengerlő hatása, lényének lenyűgöző természete, Janka szüleinek házi fogadásai, az oda bejáratos emberek igényes, tartalmas társalgása mind mozgatórugói lehettek a Wohl-nővérek szalont létrehívó gondolatának.

⁹⁷ Wohl Janka, *Franz Liszt*, (Jena: Verlagsbuchhandlung Hermann Costenoble, 1888), 5–13. A magyar szöveg Weisenfeld Zoltán fordításában készült.

A nővérek magánéletére jellemző az egymást szerető, szoros kapcsolat, ami azt eredményezte, hogy együtt laktak, s férjhez nem ment egyikük sem.⁹⁸ Éveken át együtt küzdenek, mindenben támogatva egymást, átszenvedve szüleik lassú halálát is. Talán e hatás következménye lehet Stephanie – Stuczi, amint Janka őt szólította⁹⁹ – csapongó, lelkiállapotát rögtön a felszínen kimutató, depresszívnek is mondható természete. A szalon vendégei ebből persze semmit sem tapasztaltak.

„*Janka* az objektívebb, hidegebb, de tán egyúttal eszesebb is a két nővér között. Különben a Liszt, Verescsagin és más kiválóbb Párizsban soká élt nagy emberek társasága parisenne-né formálta. Különben is alapelemeiben igen homogén parisenne-hez; szíves, szellemes, józan, szeret élni, szeret mulatni, jól élni, nem szenvedni született. (...) Amellett rendkívül emberismeretet tanúsított abban, a hogy a látogatóit fogadta. Ismerte könyv nélkül szalonjának minden emberét, s mindegyikkel a saját nyelvén, szája íze szerint tudott beszélni. Egyenletes volt, egyforma ügyességgel tudta a szerény, visszavonuló félénk embert, kinek azért volt mondanivalója, megbeszéltetni; mint megadni egyes szalonkirályoknak, mint Lisztnek, gr. Zichy Gézának, Wereschaginnak a szokott, az őket illető dicsfényt. (...) Szalonjának szellemi organizációja, mindenesetre a Wohl Janka érdeme volt. (...)”

⁹⁸ Zichy Géza kedvesen szemlélteti ezt a valóságot: „Ezek az idős leányok a városban mindig egyforma öltözetben tipegtek – mint a kis papagályok, melyeket »inseparables«-nek neveznek.”

Lásd Zichy Géza, *Emlékeim* II., 54.

⁹⁹ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz.

4. Wohl Stephanie

Stefanie (...) egész más anyagból volt, mint Janka. Maga volt a »fin de siècle«¹⁰⁰. Semmi nem volt benne a nővére megnyugtató egyensúlyából, semmi egyenletességéből.

A mily fényt árasztott maga körül akkor, ha éltető atmoszférába került, oly egykedvű volt, ha oly urakkal volt együtt, kik nem érdekelték, kik reá nézve érdektelenek voltak, kik nem értették, s így talán meg is sértették hypersensibilitását, finom, a velencei üveghez hasonló, benső világát. Míg nővére, Janka szellemét egyenlően élvezte barátja s olyan ember, kit csak legnagyobb estélyekre hívtak, Stefanie egész szellemét barátainak tartotta vissza.

¹⁰⁰ „Maga volt a »századvég«.”

Egy neki közönyös ember nem is ismerhette, egy anyagból kellett vele lenni annak, ki szelleménél melegedni akart. Melegedni mondom, mert még szelleme is melegített, s így mennyivel inkább még a szíve! Közvetlen *go ahead*¹⁰¹ egyéniségével hirtelen ébresztett rokonszenvet, egyenletes meleg szívével aztán egy élet folyamán tartotta meg barátait.

Jó volt, elnéző. Sohasem ítélt. Mindent meg igyekezett érteni. Azokat szerette barátai közül a legjobban, a kikről érezte, hogy vigasztalásra szorulnak. Mikor a legjobban szenvedett, akkor midőn szalonjukból a közönyös emberek kimaradtak, csak barátai vették körül (vagy a közönyösök is azok lettek), akkor is szenvedésével vigasztalni igyekezett. Mert még szenvedéséhez is mosolyogni bírt, így rezignált mosolyával, türelemre intette hallgatagonazokat, kik bár szenvedtek szintén, de a kiknek mégsem volt joguk életmottóul elfogadni az övét, hogy: »az élet kegyetlenség.«¹⁰²

Janka szeretetének bizonyítéka – mely levelezéséből kiderül – egyben az is, hogy amikor Stephanie korán, még negyven éves sem volt, megbetegedett, ő másfél éven át ápolta minden testi-lelki erejét összeszedve, sokszor éjszakáit is feláldozva.

Justh Zsigmondnak, kit közeli jó barátának tudhatott mindkét nővér, egyszer így írt elkeseredésében: „Másfél év óta hallom naponta jajveszékelését, másfél év óta nem aludtam nyugodtan egy éjszakát – töméntelen virrasztottam – idegzetem, lelki-erőm, mindenem, mi aczél volt bennem, odavan.»¹⁰³

Janka, testvére halála után félemberként, fél-lélekként élt, és további életének értelmét, célját abban találta meg, hogy testvére hagyatékát ápolva, emlékét megőrizze az utókor számára.

¹⁰¹ Jelentése itt: lendületes.

¹⁰² Justh Zsigmond, „A Wohl nővérek szalonjáról”, *Magyar Salon*, XVI. (1892): 405–7.

¹⁰³ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz (1889?).

III.2. A Szalon

A szalon megvalósítása, mint a művelt emberek, az előadók és hallgatók egymással való érintkezésének, eszmecseréjének színtere, a kultúra, és művészi fejlődés melegágya központi helyet foglalt el a mindennapokban. Csáky Albinné cikke, amelyet *A Hét* című lap mutatványszáma közölt, nagy port kevert a sajtóban és a társaságokban egyaránt.

Megvalósítható-e a fentebb említett szalon-típus Magyarországon a 19. század harmadik harmadában? Erre ad választ, illetve közöl véleményeket *A Hét*¹⁰⁴ egy későbbi száma.

„Sem magyar ipart sem magyar salonéletet nem lehet csak úgy »fejlesztetni«, mint a szénsavat szokás szódavizes palackban. A szellemi élet nem vegytani kísérlet, hanem organikus fejlődés útján jön létre (...). A nőket tanítani, nevelni kell, még pedig egy magasabb szellemi életre.

A férfiak szerezzenek olyan vagyont a melynek nem csak nyers súlya, de fénye és zománcza is van. (...) Az osztályok ne maradjanak egymással s az emberek tanulják meg egymást becsülni. Akkor – meglátjuk!” – írja Kenedi Géza.¹⁰⁵

Ideth tollából való a következő vélemény, mely mintegy receptként szolgál a mintaszalonra: „Végy egy szellemdús, művelt, kellemes – de nem túlságosan fiatal és talán nem is túlságosan magas állású hölgyet, kinek rendelkezésére áll egy meglehetősen nagyságú, kényelmes támlásszékekkel bútorozott, szépen kivilágított, kellemes illattal elárasztott terem. Ezen hölgy nyissa meg termét hetenként egyszer-kétszer este 6 és 9 óra között a főváros egész szellemi elitje előtt. Igyekezzenek az érkezőket egyenlő szívességgel fogadni és a fesztelenség és a physikai jólérzés előmozdítása végett egy csésze theával megkínálni. Megjegyzendő, hogy a látogatók egy óránál tovább és egy fél óránál alább ne időzzenek; kerüljék a társalgás fölött való uralkodást és a túlságos tartózkodást egyaránt. Lásd el a háziasszonyt és látogatókat a kölcsönös jóindulat és becsülés lehetőleg nagy készletével. Ezekkel – a mennyire emberi előrelátás terjed – egy élénkebb salonélet megindulását és fejlődését biztosítani lehet.”¹⁰⁶

„Európa művelt nyugatán a civilizáció élén járó államokban a főrangnak salonja jelenti az univerzális műveltséget, mely a legfinomabb társadalmi modorral és a kiemelkedő tehetségek kellemes, gög és leereszkedés nélkül való megbecsülésével párosul.

¹⁰⁴ „Írók a szalonról”, *A hét* 1/5 (1890. február 2.): 1.

¹⁰⁵ Kenedi Géza, „Írók a szalonról” *A hét* 1/5 (1890. február 2.): 2.

¹⁰⁶ Justh Zsigmond, „A Wohl nővérek szalonjáról”, *Magyar Salon*, XVI. (1892): 405–7.

Annak a salonnak, mely nálunk most a vitás kérdés tárgyát képezi, csak egy alapja, egy feltétele lehet: tökéletes paritas¹⁰⁷ a művészetben, teljes egyenlőség a modor finomságában. E kettőből ered a fesztelen, élénk, szellemes társalgás, mely a salon éltető lelke. Amint az egyént oly mértékben hatja át a műveltség lényege, amily mértékben magáévá teszi az író és művész a társadalmi modor finomságát: a salon kérdése nálunk is meg lesz oldva, mert a két rokon elem (a szellem igazi arisztokratája) minden erőltettség nélkül keresni fogja egymást. És kik egymást keresik, azok egymást rendszerint meg is találják.”¹⁰⁸ – fejti ki véleményét válaszlevelében Ábrányi Emil 1890. január 30-án.¹⁰⁹

Fentiekből világosan kitűnik, hogy annak a személynek, aki szalont akar megteremteni, nemcsak főúri összeköttetésekkel, vállalkozási kedvvel, megfelelő anyagi helyzettel kell bírnia, hanem a legfinomabb modorral, tisztelettel, művészetekben való jártassággal, ezenfelül pedig a szükséges idővel, mely módot nyújt a szalon megteremtéséhez.

Ennek tükrében milyen volt a Wohl-szalon? Justh Zsigmond így nyilatkozik erről: „Midőn Wohl Stefánia pár évvel előtt a magyar szalonélet hiányáról megírta szellemes cikkét, akkor már e cikk meg is volt czáfolva azon tény által, hogy a Wohl-nővéreknek már ez időben *volt* szalonja, hol sem enni, sem pezsgőzni, sem táncolni nem gyűltek össze az emberek, hanem igenis eszmét cserélni, társalogni. S így az a szellemes író, ki azt írta meg hátrahagyott irataiban, hogy a magyarnak a »causerie«¹¹⁰ adománya megadva nincs, egyúttal ennek ellenkezőjét bizonyította be, mint hogy háza éveken át Magyarország legkiválóbb alakjainak gyűlhelye, góczpontja volt, és ott tartották ő és nővére, Janka, »cour de conversation«¹¹¹-jüket, így szinte iskolát teremtve, megalapították a magyar szalont.”¹¹²

A budapesti Társaság című könyv ismeretlen írója is hasonlóan nyilatkozik e szalonról: „A Wohlék háza régóta közkedveltségű elfogadó csarnoka az irodalom iránt érdeklődő, nyugat-európai ízlésű elemeknek. Megfordul az ő termeikben egyházi és világi főúr, erdélyi comtesse, felföldi gentleman, tudós író, művész egyaránt.”¹¹³

¹⁰⁷ Jelentése: egyenlő arány.

¹⁰⁸ Justh Zsigmond, „A Wohl nővérek szalonjáról”, *Magyar Salon*, XVI. (1892): 405–7.

¹⁰⁹ „Írók a szalonról” *A hét* 1/5 (1890. február 2.): 2.

¹¹⁰ Jelentése: beszélgetés, csevegés.

¹¹¹ Jelentése: „beszélgetési tanfolyam”.

¹¹² Justh Zsigmond, „A Wohl nővérek szalonjáról”, *Magyar Salon*, XVI. (1892): 405–7.

¹¹³ *A budapesti Társaság*, 512.

„Egy magyar cikkben, mit a Wohl nővérekről írtak azt mondja valaki, hogy valami csodálatos centripétál erőnél fogva mindig a legkiválóbb embereket tudtuk körünkbe vonni és – abban megtartani. Ez tény.”¹¹⁴ – írja Wohl Janka, aki szalonjukról a továbbiakban a következőket fogalmazza meg:

„A ’salont’ nem úgy fogtuk fel, mint nálunk szokás, hogy feszes, fényes összejöveteleket rendeztek – De éveken át a téli délutáni vagy esti órákban »otthon« voltunk, és aki egy órai csevegésre, egy kis jó zenére vágyott, biztos lehetett, hogy kedélyes légkört, és egy csésze teát talál, ha váratlanul, hívatlanul bekopogtat.”¹¹⁵ Majd azzal büszkélkedik, hogy De Gerando Antonina szerint – aki Párizsban otthonosan mozgott – Pesten egyedül az ő szalonjuk hasonlítható össze a párizsiakkal.

Ezt olvasva első hallásra úgy tűnik, mintha a két lány egész nap otthon tétlenül várta volna az arra járó, véletlenül betévedő látogatókat. Ez valószínű nem így volt, hisz a lapszerkesztés és különböző irodalmi tevékenységük rengeteg időt felemésztett, amiről Janka eképpen panaszkodik: „Bár ne volnék így idelánczolva 2! Lappal – pénz-hiánnyal, bizonyos, hogy ott volnék maga mellett.”¹¹⁶

Másrészt voltak bizonyos hivatalos fogadónapok, amik köztudottak voltak a szalonokba járó társaságokban. Janka is beszámol erről: „– Rengeteg embert látok. A hét 3 napját határoztam fogadásra, de mindennap jönnek, még pedig sokan. Nem értem, hogy jól találják itt magukat. – Úgy elbutúlok, úgy megvénültem. J’ai cent ans”¹¹⁷,¹¹⁸

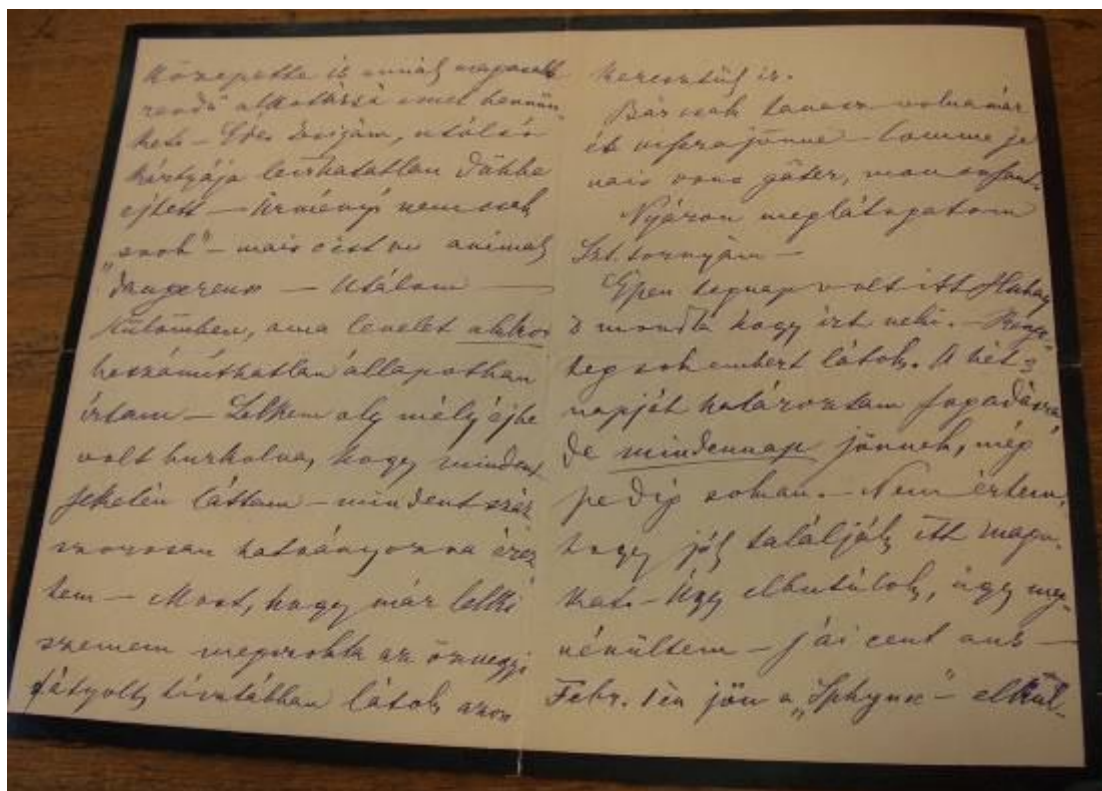
¹¹⁴ Justh Zsigmond hagyatéka, Analekta 6788.

¹¹⁵ Uo.

¹¹⁶ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, é.n. december 8. (1889 után).

¹¹⁷ Jelentése: Száz éves vagyok.

¹¹⁸ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, 1890. január 26.

5. A fenti levélrészlet: Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, 1890. január 26.

A fogadónapokon kívül csak a közeli jó barátokra, ismerősökre vonatkozott az időhöz nem kötött látogatás szabadsága.

Pekár Gyula, aki Justh Zsigmond révén szintén a szalonhoz tartozott, cikkében a hét egy napját – a pénteket mint fogadónapot említi: „Janka, ma oly csöndes, még sokkal csöndesebb, mint volt az utolsó tél péntekjein (...)”.¹¹⁹

Ezen kívül több említést nem találunk a fogadónapokat illetően; ezzel talán erősebben alátámasztható az a Janka levelében említett tény, hogy valóban bármikor jöhetett bárki, jelentősége nem ennek volt. Ehhez kapcsolódik az a megállapítás is, hogy a vendégek valóban otthon érezték magukat, hisz nem kötelezően kellett megjelenniük a „meghirdetett” időpontban, hanem fesztelenül, belső jóérzéssel járhattak oda.

„A Wohl-szalonban sohasem lehetett a »tömeget« találni, mert nem a »mennyeiség«, hanem a »minőség« lebegett a háziasszonyok szemei előtt. És daczára ennek, folytonos jövés-menés volt náluk, »akár csak egy követségnél«, mondta egy rendes látogatójuk, egy főkonzolunk.

¹¹⁹ „Wohl Janka s szalonja”, *Pesti Napló* 52/145 (1889. május 30): 16.

Tán ez volt az oka, hogy a szalonéletet, nem úgy fogták fel, mint (s kivált pár év előtt) minálunk szokták. Nem rendeztek fényes lakomákat, a súlypontot nem az étkezésre fektették, sem a pompára (...).¹²⁰

Tehát az együttlétek célja a szellemi élvezet volt, a műveltség, a jó ízlés terjesztése, a kapcsolatok ápolása, illetve azok kiépítése. A találkozások különböző formákban jöttek létre. Hol „jour fixe”¹²¹, máskor felolvasás, zene, egyéb művészeti események, még nyilvános próbák is szerveződtek, sőt „rögtönzött összejövetelek”¹²² is adódtak, melyeket egy fontosabb esemény hívhatott elő, nevezetesen egy bemutató előtti próba, avagy egy híresség hirtelen megjelenése, aki csak rövid ideig időzött Budapesten. Ezen kívül szezononként 2–3 estélyt is adtak a nővérek.

A társaséletnek is megvoltak a maga formalitásai, szabályai, kötöttségei. Érdekességgént egy kis betekintés a renddel átszőtt társas érintkezések világába, ami a téma szempontjából nem fontos, de egyébként érdekes tanulmány. Az öltözködés, az étkezések ideje, rendje, a kávézás, a kártyajátékok ugyanígy bevált szabályokkal bírtak. Az alábbiakban az összejövetelek módja, megnyilvánulási formái kerülnek bemutatásra Wohl Janka írásából.

„A reggélyek rendesen reggeli hangversenyek, melyekre a meghívók egy héttel előbb küldetnek szét. Ez alkalommal többnyire annyi embert hívnak össze, hogy a termék zsúfolásig megtelnek. Ilyenkor a vendégeket nem mutatják be egymásnak, ha csak egyik vagy másik be nem kíván mutattatni.

Az 5 órai theara, melyet különben 4 órakor is tarthatunk, akár aznap is küldhetni meghívót. Az egész idő alatt fesztelenül jön és megy a társaság és senki sem marad tovább 6 vagy ½ 7 óránál, miután a háziak vagy ebédelnek vagy színházba mennek, vagy másképp rendelkeztek estélyükkal. A meghitt esték és jour fixe nem szükségeltetnek látható előkészületeket.

Jour fixekre egész idényben szól a meghívás, azonban magától értetődik, hogy csak igen bizalmas jó barátok mennek el minden összejövétel alkalmával. Távolabbi ismerősök csak néhányszor veszik az adott engedélynek hasznát. Megjegyzendő azonban, hogy akit jour fixra meghívnak, az okvetlenül kénytelen egyszer megfelelni a meghívásnak. Jour fixe alkalmával megesik, hogy egyszer igen számosan, máskor igen is nagyon kevesen jönnek.

¹²⁰ Justh Zsigmond, „A Wohl nővérek szalonjáról”, *Magyar Salon*, XVI. (1892): 405–7.

¹²¹ Jelentése: fix napon.

¹²² „Igen tisztelt tanácsos Úr! Alkalmat óhajtanám találni, hogy kis »kézi-Pantheonra« becses aláírását megszerezsem, bátor vagyok kegyedet ma estére egy rögtönzött összejövételre meghívni, remélve, hogy baráti körünket jelenlétével gazdagítani lesz szíves.” Wohl Janka Szász Károlyhoz d.n.

A vendégek 8–9-ig érkeznek, s az estélynek rendesen éjféltkor vége van, amidőn még bála, vagy valami nagyobb estélyre is elmehet az ember.

Kisebb estélyek és jour fixek élénkítésére szolgál a zene is s jól zongorázó, hegedülő vagy éneklő egyének mindig a legszívesebben látott vendégek. Azok azonban jól teszik, ha ennek tudatában nem bízzák el magukat, s egyszerű készséggel tesznek eleget a társaság felszólításának. A hosszas vonakodás mindig pretentió¹²³ a jele s magára zúdítja a kritikát. Zongorázók jól teszik, ha könyv nélkül tudják darabjaikat, már azért is, mert nem cipelhetik magukkal hangjegyeiket, mi különben már azért sem lehetséges, mert elárulnák, hogy biztosan számítanak arra, hogy az illető társaságban játszásra szólíttassanak fel.

Amilyen helytelen a hosszas vonakodás a játszókról, olyan nevetséges és fárasztó, ha a társaság türelmével visszaélve, el sem hagyják többé hangszerüket.¹²⁴

A játszóknak egy-két darabot játszanak, azután felállnak, s csak akkor folytatják előadásukat, ha nagyon is melegen kéretnek fel erre s észreveszik, hogy a társaságban őszinte örömet okoznak vele.

Ilyen alkalommal soha sem szabad elfelednünk, hogy nem ülünk 3 – vagy 5 – forintos helyeken, s hogy az előadó dilettáns, ki nem a művész igényeivel lép fel, s kitől mindenesetre előzékenység a játszás.

Ha a háziasszonyok, vagy a kisasszonyok jól zongoráznak, vagy énekelnek, csak akkor érvényesíthetik tevékenységüket, ha valamennyi zenével foglalkozó vendégük már bevégezte előadását, s akkor is minél szerényebben ragyogtatják művészetüket. A háziak szerepe mindig önmegtagadással jár s nagy tapintatlanság, ha valaki vendégeinek elhomályosítására vagy megszegyenyítésére törekszik.

A nagy estély tíz óra felé, (úgy, hogy színház után is el lehet menni) kezdődik és 1–2 órával éjfélt után ér véget. – Ha zene vagy műkedvelői előadással van egybekötve, előadás alatt frissítőket, orangeadeot, czukrozott bonbonokat, gyümölcsöket stb. hordanak körül.

¹²³ Jelentése, itt: nagyravágyás.

¹²⁴ Bár ez a leírás egy sablon, egy minta, s a Wohl-szalonnak eseményeit kibontva fény derül majd arra, hogy az egyáltalán nem megkövült működött, mégis előfordult olyan eset is, mely e sablonba beleillik. „Egyik este nagy mulattság volt nálunk. Bl. asszony, Pest egyik legbájosabb asszonya leült a zongorához, hogy a tőle megszokott, tüzes tempóban magyar népdalokat játszon, — amikor is Liszt »föltékenyen az asszony sikerére« — megkérte őt arra, hogy hagyja el a hangszert. Liszt is játszott egy magyar fantáziát, amely számunkra ismeretlen volt. Egyszer csak azt vettük észre, hogy Zichy gróf a hangszerhez indul. Arcán mély csodálkozást láttunk. A briliáns, ugyanakkor eredeti parafrázis mindenkit lázba hozott. Amikor az utolsó hangok is lecsendültek, Zichy Liszt nyakába borult. — »Mondja elégedett?« — kérdezte a grófot. »Jól csináltam?« És Zichy elmesélte, hogy aznap reggel a mesternek eljátszotta legújabb szerzeményét, amelyet addig nem akart papírra vetni, amíg nem kérte ki Liszt véleményét róla. Ez az a fantázia volt, amelyet a mester az imént játszott, emlékezőtehetségének óriási teljesítményeként.» Wohl Janka, *Franz Liszt*, 40-1. Weisenfeld Zoltán fordításában.

Más nagy estélyek zene vagy műkedvelői előadásokkal vannak egybe kötve. Nagy zeneestélyek alkalmával rendszeren művészek vagy művésznők gyönyörködtetik előadással a társaságot. Egy szellemdús külföldi mágna egyszer megjegyzé előttünk, hogy valamely egyéniség vagy társaság műveltségi fokát azonnal felismerni azon modorról, mellyel magát művészek, írók, tudósok egyszóval a szellem arisztokráciájához tartozó egyéniségekkel szemben viseli. S ki tagadná ezen megjegyzés igazságát. Párizsban, Londonban, egyszóval a nagy világvárosokban, a szellem, a művészet hősei egyszersmind a nap hősei is. Mindenki a legnagyobb figyelemmel, szívességgel halmozza el őket, s saját magukat tisztelik meg a szellemi kitűnőség iránt tanúsított tisztelet által.

Nálunk ez, fájdalom, nincs egészen így. A művészet és irodalom társadalmi életünkben nem foglalják el azt az állást, mely megilleti, s megtörténik, hogy külföldi művészekkel (a belföldiekről nem is szólok, mert azokkal éppenséggel nem törődnek) a legkíméletlenebbül bánnak el.”¹²⁵

A Wohl-szalon alkalmi nem sablonszerű szerveződéseké váltak, hanem mindig friss és színes aktív szórakozást, kikapcsolódást, ismeretszerzést nyújtottak.

Az állandó „jövés-menéshez” szükségszerűen jól és könnyen megközelíthető helyen is kellett lakni. A nővérek otthonára nézve több adatunk van.

Lakásuk az 1880-as években a Nádor utca 26. szám alatt volt¹²⁶, ezt követően egy 1886. január 13-án keltezett levelében írja Janka: „Lakásom: Mérleg utca, Nakó ház 1ső sz. 2dik em.”¹²⁷ Stefánia leveléből való a következő lakcím: „Várom a maga jegyzeteit, (...) mégsem hiszem, hogy az Eszterházy utcától¹²⁸ a József térig¹²⁹, valami hófűvás fűjta volna el a drága terhet vivő küldömet.”¹³⁰ A levelezésekből fellelhető még egy cím, amely a már említett Szász Károly püspökhöz írt meghívón áll: „Akadémia utca 14.”¹³¹

A Városligetben is volt egy lakásuk, ahová a nyáron jártak, és ahol szintén összejöttek a barátok.¹³²

¹²⁵ [Wohl Janka], Egy nagyvilági hölgy. *Az illem. Útmutató a művelt társaséletben.* (Budapest, Atheneum, 1880), 120–42.

¹²⁶ Wohl Janka H.Pulszky Polixénához.

¹²⁷ Wohl Janka Pompéry Jánoshoz.

¹²⁸ Megerősítve Justh levele által: „Címem Bp. Esterházy u. 13”. Justh Zsigmond Gyulai Pálhoz.

¹²⁹ Jankáék pontos címére Justh egyik leveléből következtethetünk. „Édes collégám, nagy sajnálatomra ma délután nem jöhettek, mert ebédem vagyok, de jöjjön el – ha teheti – ½5kor Wohl Jankához, ki meg akarná ismerni – ott találkozni. [...] József tér 14.sz. III.em”. Justh Zsigmond Pekár Gyulához Fond 62/49.

¹³⁰ Wohl Stefánia Justh Zsigmondhoz, d.n. hétfő (1888?).

¹³¹ Wohl Janka Szász Károlyhoz d.n. A meghívó szövegét lásd a 21-es lábjegyzet alatt.

¹³² „Tizedike körül, Zichy pár napot itt akar tölteni – már örülök ez időre s Hubay is megígérte, hogy akkor kijön a hegedűjével.” Zongorának sincsenek híján: „Rávettem Jankát, hogy zongoráját elhozza s ő is játszik most néha esténként s nekem olyan nagyon jól esik a zene.” Wohl Stefánia Justh Zsigmondhoz, é.n. június 6.

Amennyire az összes címet nem tudjuk pontosan behatárolni, csak körvonalazni, úgy a szalon „működési ideje” sem határozható meg pontosan. A 1870-es években feltehetőleg már létezett a szalon, s a 80-as években élte virágkorát – amint ez a levelezésekből kirajzolódik. Stefánia halála után egy ideig nem volt szalonélet Jankánál, hisz rettenetesen lesújtotta testvére halála: „Ma egy éve (...) még boldog voltam, bírtam őt, kivel életem és lelkem elválaszthatatlanul összeforrt – És most hogy nincs többé – élek ugyan ahogy fél lélekkel élni lehet”.¹³³ Később újra fellendült otthonában a társasélet.

III.3. Vendégek, közelebbi barátok

A Wohl-nővérek színes vendégkoszorú övezte. Társaságuk rendkívül változatos volt minden tekintetben. Különböző korú, vallású és társadalmi helyzetű emberek vették körül őket. E széles ismeretség egyrészt szerkesztői tevékenységük következménye volt, hisz többeket a vendégek közül felkértek cikkírára, vagy fordításra. Másrészt, mivel a szalon élete egy hosszabb időszakot ölelt fel, természetszerű hogy az életkorok nagyobb skáláját vonta maga után. Nyitottságuknak köszönhetően barátkoztak a magyar arisztokrácián kívül írókkal, művészekkel, s emellett szalonjukban a hölgyek éppoly arányban jelen voltak, mint a férfi vendégek, annak ellenére, hogy ez akkoriban nem volt jellemző.

Mivel nyelvi akadályok sem gátolták őket, nemcsak magyar kapcsolatokat ápoltak, hanem utazásaik és fordítói tevékenységük folytán ismeretséget kötöttek külföldi művészekkel is, kikkel személyesen, vagy csak levelezés útján társalogtak.

Janka és Stefánia legszorosabb barátja a nagy korkülönbség ellenére Justh Zsigmond volt, ki a „harmadik Wohl nővér”-ként¹³⁴ vett részt a nővérek életében. Justh társasági ember, aki rendszeresen látogatta a párizsi – és ha Magyarországon tartózkodott – a hazai szalonokat egyaránt. Rengeteg emberrel levelezett, mintha minden társadalmi szál az ő kezében futott volna össze, annak ellenére, hogy sokszor jelen sem volt. Jó ízléssel és ítélőképességgel rendelkezett. Naplójának központi témája a társaság, melynek tagjait részletes elemzéssel jellemzi, s nem csupán a személyeket, hanem a helyszínt, a lezajló eseményeket is meglepő aprólékossággal írja körül.

A levelezések áttekintése közben kiderült, hogy Justh baráti köréből sok személy vett részt a Wohl-szalon életében. Aggházy Károly, Gozdu Elek, Gróf Batthyány Géza, Némethy Emmi, Pekár Gyula mind Justh barátai voltak.

¹³³ Wohl Janka Szász Károlyhoz, 1889. november 25.

¹³⁴ Wohl Stefánia Justh Zsigmondhoz, 1888. március 8.

Utóbbinak ezt írja Justh: „Menjél el Jókaihoz, Wohl Jankához és Fesztyékhez – csak az én nevemet írd névjegyedre: J. Zs. részéről – várnak!”¹³⁵

„Amíg élt Deák Ferenc legjobb barátja Kandó Kálmán egy állandó alakja volt salonunknak. Tíz évnél tovább Zichy Géza csaknem kizárólag a mi házunkban mutatta be műveit, itt olvasta fel legelőször válogatott kis körnek: a »leányvári boszorkányt« »Alárt« nagyobb és kisebb zeneszerzeményeit, dalait...stb. (...).

Liszt, amíg csupán elvétve látogatóba jött Pestre, rendesen megfordult párszor a Wohlsalonban is, ahol játszott is gyakran, tanítványait bemutatta – stb. (...).

Később, midőn évenként pár hónapig tartózkodott itt, hetenkint 1–2 szer nagyobb, vagy kisebb comitéban egész esteket töltött a házunknál.”¹³⁶

„Az ősz mester utolsó éveit, lehet mondani a két nővér társaságában töltötte. Barátság fűzte őket Wereschaginhoz, Anticolskihoz (ez utóbbival azonban csak levélileg érintkezve), Zichy Géza, ki majd minden kiadatlan művét Wohlék szalonjában mutatta be először, mindennapos vendégek volt, Haynald bíbornok érsek, Rosty Pál (Eötvös József geniális korán elhunyt sógora), Kandó Kálmán (Deák Ferencz legjobb barátja), többen a Kisfaludy Társaság tagjai közül, mint Greguss Ágost, Beöthy Zsolt, Győry Vilmos, Szász Károly, Ballagi aztán Fraknóy, Hubay Jenő, Zala György, Aggházy Károly, Strobl Alajos, De Gerando Antonina, gr. Vass Ottília, Berzeviczy Albert, a gróf Wilczekek, szegény Grünwald Béla, Szmrecsányi Miklós és annyian mások szellemi otthonukat náluk találták fel.

És hány szép asszony, leány fordult meg a tűzhelyöknél! Hány hozta el szépségével szellemét és tehetségeit, hogy így felejthetetlen óra emléket fűzze a »Wohl nővérek« szalonjához. Itt vonulnak el előttem: Blaskovich Miklósné, Edelsbacher Mária bárónő (egy finom arcélű, a XVIII. század grande-dame-jaira emlékeztető szép asszony). Jankovich Béláné sápadt s spanyolvérű asszony gyönyörű leányaival, gr. Bissingen Ernőné szül. Justh Mártha, nyugodt, finom (a primitív festők nőalakjaira emlékeztető arczvonásaival) meg Todesco-né Monobach Marcsa, a Teleki grófnők, Takács Lajosné (a páratlan Brahms énekesnő), meg a Cebrián grófnők, és Arany Lászlóné (e magyar Madonna), Bickl Gyuláné, Forinyákné, Forinyák Heléne, Türrné és mások.”¹³⁷

Ilyenek voltak még a következő főúri családok: a Csákyak, Dessewffyék és Forgáchok. A Keglevich és Jankovich családok mellett a Cantacuzéne család is fontos szereplője volt a szalonnak.

¹³⁵ Justh Zsigmond Pekár Gyulának 1891. december 7. Fond 62/18.

¹³⁶ Justh Zsigmond hagyatéka, Analakta 6788.

¹³⁷ Justh Zsigmond, „A Wohl nővérek szalonjáról”, *Magyar Salon*, XVI. (1892): 405–7.

Két közeli zenészbartót említhetünk szoros kapcsolatban Jankával és Stefániával: Zichy Gézát¹³⁸ és Hubay Jenőt. A zene fűzte őket össze, hiszen mindkét testvér, de különösen Janka rajongott a zenéért. Justh megvallása szerint Janka „a zongorajátékban nagy tökélyre jutott”.¹³⁹ Magas, művészi színvonalon játszott. E zeneszeretéből fakadt az is, hogy a szalonban nagy hangsúlyt kapott a muzsika.

A Wohl-szalon zeneestélyei kitűnő háttérrel biztosítottak új ismeretségek létrehozásához, régi barátságok melegen tartásához, és elősegítették még szerelmek kibontakozását is. Több ízben találkozott ott Hubay Jenő Czebrián Rózával¹⁴⁰, Róza apjának legnagyobb bánatára. Janka felháborodva számol be az öreg gróf viselkedéséről Justhnak: „Róza? Képzeld, az öreg engem okoz a Hubay dologért és az én soirémat, melyen maga is jelen volt. Holott a soirée után, ő maga még 2szer híttá meg Hubayt – utoljára kis soiréba, amikor maga is ott volt és R. és Jenő másfél órát egyedül beszélgettek a zongoránál és tisztába jöttek egymással. Az öreg Wilczekékkel is összeveszett – csúnya dolog egésziben – és én voltam az egyetlen ki Rózával remonstrált¹⁴¹ – De mit sem használt”.¹⁴²

A papa Rózát még a koncertekről is eltiltja, a fiatalok helyzetét még jobban nehezítve. Janka, úgy, mint a többi barát is persze drukkol Jenőnek és Rózának, így Czebrián gróf megbotránkoztató hozzáállásáról felháborodva írja:

„– Rózák? Hozzám is, mint olyan házhoz, hová Alienor¹⁴³ jár – nem szabad többé járniuk – az öreg végtelenül kompromittálja a gyermekeit – zeneestélyek sem lesznek az idén nálok – hangversenybe sem viszi őket – szóval: bulvár! Róza eddig még kitart – hogy lesz tovább: Chi lo sa?¹⁴⁴”¹⁴⁵

Divat volt ebben az időben a falun meglehetősen elszigeteltségben élő arisztokratáknak bejárni a főszezonra a fővárosba. Ez a téli hónapokat jelentette, a bálozás, színházba járás idejét. Így kerültek a Czebrián lányok Pestre, a Nádor utcába, hol Révay Gizi néninél, az egyik nagynéninél laktak az idény idején.

¹³⁸ Zichy és Justh a legfontosabbak Janka számára, mint barátok. Megosztott első helyet élveznek: „maga, Zichy után, nekem mindig az első marad.” Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, 1891. december 12.

¹³⁹ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, 1891. december 12.

¹⁴⁰ „– Érdekes leány, egyike a legérdekesebbeknek Pesten. Rubens alak – de több temperamentum, mint a Rubens-alakokból látszik. Sok, egész forró, csapongó vér. Művészi, mint a reneszánszban voltak; igen érzéki – így képes a zene hangjain keresztül belészeretni valakibe, kivel sohasem beszélt (...). Mindenesetre érdekes, ott a mai korszakban, egy ilyen eleven életet lehelő alakot látni.” Justh Zsigmond naplója és levelei..., 326.

¹⁴¹ Jelentése: figyelmeztette.

¹⁴² Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, é.n. december 14.

¹⁴³ Hubay Jenő az *Alienor* c. 4 felvonásos opera után.

¹⁴⁴ Jelentése: Ki tudja?

¹⁴⁵ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, d.n.

Gizi néni pesti lakásán sok művész, számos arisztokrata megfordult,¹⁴⁶ így Justh Zsigmond is, akivel Róza ott ismerkedett meg, s akihez később őszinte barátság fűzte. Justh, midőn érezte Róza rajongását Hubay felé, megismertette vele. Ezután a koncerteken kívül Gizi néniék lakásán is találkoztak, ahol együtt zenéltek. Róza énekét Hubay, majd Hubay hegedűjátékát Róza kísérte zongorán.¹⁴⁷

Justh 1891. április 12-i programjáról naplójába egy Cebriánéknál eltöltött est került bejegyzésre.

„Este *Cebriánéknál*. Mária Goldmark egy trióját, Róza Volkmann Junger trióját játssza Bürger Zsigmonddal¹⁴⁸ és Grünfeldttel.”¹⁴⁹ Valószínű, hogy az est nem a legszínvonalasabbra sikeredett, mert még hozzáfűzi: „Itt is már másféle estéket éltem át Jenővel. Az ember határozottan napról napra válogatóbb lesz zenében, könyvben, de még – sajnos! – emberben is.”¹⁵⁰ Az előbbieket olvasva könnyen levonható az a következtetés, hogy egyrészt színvonalasak voltak a Cebrián családnál tartott gyakori estek, másrészt a Cebrián lányok jól zongorázhattak – főként Róza esetében találunk többször utalást Hubay Jenő kísérése kapcsán –, végül, hogy Justh valóban művelt volt zenei területen is, volt alapja, hogy összehasonlítsa, elemezzen és kritizáljon.

Róza gyakran bensőséges, a mély barátság hangján ír Justhnak Szalatnáról: „Igazán nem szép magától, hogy nem látogatott még meg minket Szalatnán! De tudja Zsiga, ha tavasszal visszajön s ismét csak hallom, hogy »jövök« s nem teszi, nekem igazán fájdalmat fog okozni. Úgy várom már, s vágyódom maga után! Ha minden kívánságunk szerint megy, s minden tervünk valósul, úgy Májusba ismét hozzánk jön Balogh kisasszony, előre láthatólag hat hónapra, mennyi zenét fog hallani! S mennyire elkényeztetjük! El sem megy többé! (...) Jaj de jó lesz! Istenem úgy örülnék!”¹⁵¹

¹⁴⁶ „A minap estély volt Cebrián grófnál. Találkoztam ott Inkey és Pejachevich és Szapáryékkal. Ott voltak még Zay grófok is.” Hubay Jenő Justh Zsigmondhoz, 1889. február 28.

¹⁴⁷ Hubay Cebrián, Andor, *Apám, Hubay Jenő*, 70–1.

¹⁴⁸ Bürger Zsigmond (Bécs, 1856 – Bp., 1908), gordonkaművész, Popper Dávid tanítványa. 1873-tól a bécsi és a müncheni opera gordonkása, 1884–87 Párizsban a Breitner–Marsick kamarazenetársaság tagja. Ezután a budapesti Oporház szólógordonkása, a Krancsevics – vonósnégyes, majd az 1894-ben Grünfeld Vilmossal alapított kvartett tagja volt haláláig. Lásd „Bürger Zsigmond”, *Zenei lexikon*, 1.kötet, 321.

¹⁴⁹ Grünfeld Vilmos (Pest 1855 – Bp. 1921), hegedűművész, 1869–84 a Nemzeti Színház, 1884–1915 az Operaház zenekari hegedűse, 1898–1919 a Zeneakadémián tanított. Lásd „Grünfeld Vilmos”, *Zenei lexikon*, 2.kötet, 88.

¹⁵⁰ *Justh Zsigmond naplója és levelei...*, 373.

¹⁵¹ Cebrián Róza Justh Zsigmondhoz, 1889. december 7.

Érintőlegesen megemlítendő, hogy Szalatnán szintén megfordultak a kor híres emberei, mint Jászai Mari, Hubay, Lehár Ferenc, aki a zongorához ülve szép melódiákat rögtönzött, s a lányok angol nevelőnöje Morton Jeanne is minden évben meglátogatta őket. Róza Justh angol barátait is szívesen invitálja: „Angol barátjait örömmel várjuk s épen nem geníroznak¹⁵² minket! Papa is üzeni, hogy hozhat akár tízet is, igen örül nekik (...)”. Zenei előmeneteléről is nagy lelkesedéssel számol be: „Szereti Brahms dalait? Annyi újat tudok s már örülök azokat magának bemutatni! Oly gyönyörűek! Máskülönben nyugodtan élünk – sokat tanulunk a zene terén s élvezzük tanulmányainkat!”¹⁵³

A mindenre nyitott, a zene terén is kiművelt, társaságszervező tehetséggel rendelkező Justhnak köszönhető, hogy a levelezésekből gazdagon meríthetünk a társasági élet és szalonélet zenei vonatkozású eseményeiből. Mivel Justh Zsigmond személye kevésbé ismert, viszont annál nagyobb fontossággal bír, így néhány bemutató, ismertető gondolatot kíván a személye.

¹⁵² Jelentése: feszélyez, zavarba ejt.

¹⁵³ Cebrián Róza Justh Zsigmondhoz, 1890. június 15.

III.4. Justh Zsigmond

6. Justh Zsigmond

„Középmagas termetével, nagyon vékony, nagyon szőke, nagyon sápadt finom vonásaival, ragyogó szelídségű kék szemeivel, melyek szinte bevilágították könnyed arany szakállal keretezett hosszúkás ábrázatát – emlékszik vissza a hajdani barátnő – nekem egy kissé irreálisnak tetszett.”¹⁵⁴

Justh Zsigmond, író (Szenttornya 1863. 02. 16. – Cannes 1894. okt. 9.). Gazdag, a Felvidékről származó földbirtokosi családból, a neczpáli Justh-család Alföldre szakadt ágából származott. A Szabad-Szent-Tornyai földbirtokot örökölte Békés vármegyében. Az arisztokrata körökben divat, hagyomány volt, hogy a családok fiaikat külföldi egyetemeken taníttatták, hogy ily módon megismerjék az európai viszonyokat, s majd a politikai életben meghatározó szerepet játszanak. Így került Justh a budapesti egyetemen kívül, a kielii és párizsi egyetemekre. 1885-ben közgazdasági tanulmányok céljából Párizsba ment.

¹⁵⁴ Justh Zsigmond naplója és levelei..., 656.

Meghatározó volt Párizsban Hyppolite Taine személye, akinek biztatására Justh az írói pálya mellett döntött. Bizonyosan hatással volt Taine¹⁵⁵ stílusa Justhra, hisz Justh is egy analitikus szemével nézte a világot, a társadalom, az egyes személyek legapróbb rezdüléseit.

A fiatal Justh hazatérve „először valami fotóklubbal kísérletezik. Majd „komolyabb” dologba fog, egy sereg ifjú arisztokratával, akik őt bálványként követik, „egy angol egyletfélét alapítottak”, egy „Debating Society”-t.”¹⁵⁶ Majd Műpártoló Egyesületet hoz létre és Eszterházy utcai otthonában irodalmi fogadásokat tart, ahol a Párizsban magába szívott eszméket tovább tudja adni, megosztani és kivirágoztatni a magyar társadalomban. Rövid életét utazásokkal szövi át (1890: Egyiptom, Görögország, Szicília; 1891: Algíria, Tunisz, Marokkó, Spanyolország, Egyiptom).¹⁵⁷

Kezdetben művészeti és társadalmi kapcsolatok létesítése céljából, utóbb főként tudóbaja gyógyítása végett utazik. Az elhatalmasodó tudóbajára hol Olaszországban, hol Indiában, hol a francia Riviérán keresett gyógyulást. Alföldi birtokán is sűrűn tartózkodik. 1889-től Szenttornya parasztjaival (az ÚMIL fogalmazása szerint műkedvelőivel) klasszikus színjátékokat adtat elő.¹⁵⁸ Ókori görög szerzők, Molière stb. műveit mutatták be.¹⁵⁹

A *Magyar Salonba* és a *Fővárosi Lapokba* küld cikkeket. Cikkei Reviczky Gyula érdeklődését is felkeltették. Az irodalmi és művészeti élet egyik tevékeny résztvevője, 1890-től *A Hét* folyóirat főmunkatársa.

„Ki volt Justh Zsigmond? Irodalmunk legmutatósabb műkedvelője, elhivatott dilettánsa, vagy pedig, mint Halász Gábor hitte, „mindenek felett művész, minden porcikájában az.”¹⁶⁰

¹⁵⁵ Taine-t minden ember érdekli, mindent a megértő és a megértető kritikus szemével néz. (...) Az igazságot (amelyet annak tart) mindig és minden körülmények között kimondja (...). *Justh naplója és levelei...*, 51.

¹⁵⁶ Diószegi András, „Justh Zsigmond”, In *Irodalomtörténeti Közlemények különlenyomata* 48/6 (1960): 654.

¹⁵⁷ „Szenttornyai otthona őrzi az utazások emlékét. A ház maga alacsony cottageszerű épület, kívülről csak toldott-foldott mivoltával tesz hatást. Belülről? tán valamivel művésziesebb. Egyik szoba byzanti stílusban tartva, ez az én írói szobám; az ebédlőben indiai világ s egy terrasse-on a Saharából, Egyiptomból hazahozott tárgyak, lándzsák, egy kitömött krokodil, egy Rhamses idejéből való aranyozott mumiafej.” Részletesebben Justh Zsigmond, „Szent-tornyai világomról.”, In *Magyar szellemi élet*, szerk. Igmándi Mihály (Budapest: Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája, 1892), 101.

¹⁵⁸ „Justh Zsigmond”, In *Új magyar irodalmi lexikon*, szerk. Péter László (Budapest: Akadémia Kiadó, 2000, második kibőv. kiadás), 1007.

¹⁵⁹ „Halála évében még megalósította évek óta dédelgetett tervét: kastélya kertjében felépítette paraszt színháza állandó, téli épületét, görög stílusban, nyolc dór oszlopra támaszkodó homlokzattal.” Az avató ünnepségen – melyre meghívta párizsi barátait – a Képzelt beteg, az Antigoné és néhány magyar darab került bemutatásra. Diószegi András, „Justh Zsigmond”, In *Irodalomtörténeti Közlemények különlenyomata* 48/6 (1960): 673.

¹⁶⁰ Uo. 652.

Herczeg Ferenc, Justh kortársa ugyanúgy elgondolkoztatja a dilettantizmus témájában elmerülőket. A dilettáns fogalmán rágódva, nem tud eligazítást adni, még önmagának sem, a kérdést nyitva hagyja. „A pesti írók Justhot literaty gentlemannek nevezték, egyébként nagy tehetségű műkedvelőnek tartották. (Hogy miért író a nagy tehetségű író, és miért műkedvelő a nagy tehetségű műkedvelő, azt sohasem tudták nekem megmagyarázni.)”¹⁶¹

E kérdés valóban jogos, ha Justh írásain mereng az olvasó. Írásain átsüt mindenre kiható hártavékonyágú érzékenysége, ami által semmi nem hagyja érintetlenül. Tiszta alakja számtalan kortársat magával ragad, s egyben a századvég kikerülhetetlen, sugárzó egyénisége.

Justh 1888. január 1-től május 31-ig írt *Párizsi Naplóját* napi rendszerességgel vezette. Ebben nagy részletességgel járja körül a párizsi szalonokban zajló eseményeket. Ekkor már otthon érzi magát a fővárosban. A *Hazai Napló*ban az 1889. március 15-től június 5-ig megélt társasági megmozdulások, egyszer mozgalmas, máskor unalmas történéseit jegyzi fel. Ebből értesülünk színhelyekről, az ott zajló élet jelentős szereplőiről, a sűrű programokról, gyakori utazásairól stb. Szenttornyai birtokán gyakran fogad vendégeket, barátokat itthonról és külföldről. E beszámolók pillanatfelvételnéppé tárják elépp a hangulatokat, benyomásokat.

Justh írása mindig frissen hat, egy pillanatra sem válik unalmassá, vontatottá. Frissességét az első benyomások rögzítése, egy-egy pillanat megörökítése biztosítja. Különleges érzéppel, szinte mikroszkopikus látással boncolja a más számára láthatatlan lelki folyamatokat, érzéseket. Sokszor meglepően ironikus hangvételt enged meg magának, még a hozzá legközelebb eső barátok esetében is. A naplóban az elegancia és könnyedség azonban még a keserű megnyilatkozásokat is feloldja, s nem lesz soha megbotránkoztató, csupán az olvasó arcán egy enyhe mosolyt előhívó.

Justh mellett Zichy Géza gróppnak van óriási szerepe a szalon és a nővérek életében.

¹⁶¹ Herczeg Ferenc, „A gótikus ház”, In *Herczeg Ferenc emlékezései* (Budapest: Szépirodalmi, 1985), 285.

III.5. Gróf Zichy Géza

Zichy Géza gróf, akihez a Wohl-nővérek szorosan kötődtek, aki Liszt tanítványa és kitüntetett, belső barátja volt, érdemel egy kis kitérőt személyére, pályájára nézve.

Gróf Zichy Lipót és Sztáray Mária grófné gyermeke (1849.július 23. Sztára – 1924.január 14.Bp.). Művészi hajlamait anyjától örökölte, aki rajongott a zenéért s ifjú lányként – Bécsben eltöltött téli hónapjai alatt – egy akkori híres énekestől, Badiolli Cézartól vett énekleckéket. Fia visszaemlékezése szerint remekül zongorázott és mezzoszoprán hangja mindenkit elbájolt.

„Három évesen kezdtem el zongorázni, orrom alig érte el a billentyűket, midőn már az összhangot kerestem rajtuk (...). Öt éves koromban már ritmikus töredéktételeken dolgoztam (...). Öt éves koromban adták mellém az első zongoramestert, Machalitzki urat (...).

A jó öreg zongoramester (...) atyám azon kérdésére, hogy a kis zenész milyen előmenetelt tesz, így felelt: »A jobb kéz rendkívül ügyes, de a balból nem lesz semmi.«¹⁶²

„Hallgattam anyám játékát és énekét, komponáltam minden lehető és lehetetlen formákban; néha hegedültem.”¹⁶³ „A zene és a vadászat volt legnagyobb szenvedélyem s ma is ez tölti be életemet, bár utóbbinál drága tandíjat fizettetett velem a sors.”¹⁶⁴

„Szeptember 24-ikére – 1863 – nagyobb vadászat volt kitűzve (...). Ebéd után a kocsik előaálltak s én kis számárfogatomra ültem. A hátulsó ülést Jóska foglalta el s két töltött puskát tartott kezében (...). Jóska – ő a komornyik – a két töltött puskát a hátulsó üléshez támasztotta, én leszálltam s átadtam neki a gyeplőt. Egészen bizonyos, hogy karomat a komornyik szíves közreműködésével lőttem le (...). A haladó kocsi után sietve fegyveremet a hátulsó ülésről kivenni iparkodtam s a puska csövét a közepén fogva meg erősen húztam kifelé. Az egyik állat megállott s egyet ugrott, ekkor a fegyver kakasa az ülésbe akadt, felhúzódott s visszapattant, a lövés közvetlen közlről érte jobb felső karomat (...). Jobb karom szét volt löve, a főütőér elszakadt, s csak még a félcsont tartott össze.”¹⁶⁵ Ezt az eseményt a jobb kar amputálása követte. Zichy erős akarata már akkor gyermekként megmutatkozott. Végtelen elkeseredettségében saját szerencsétlenségét látva, ezt írta nevelőjének: „»Ha egy év lefolyása után nem leszek képes minden – mit eddig két kézzel végeztem – egy kézzel megtenni, főbe lövöm magam.«”¹⁶⁶

Megtanult: írni, étkezni, öltözködni, lovagolni, úszni, vívni, vadászni¹⁶⁷, és zongorázni kezdett néhány hét elteltével, de már egy új zongoramester vezetése alatt. „Karom megerősödött, ujjaim megacélosodtak, én mindenáron zongorázni akartam s hüvelykujjamat használtam jobbkezem helyett (...). Egyáltalán nem tudtam miként fogjak hozzá, csak zongoráztam.”¹⁶⁸

1866 őszén beiratkozott a pozsonyi jogi akadémiára. Pozsonyban három évet tartózkodott. Akkor találkozott a pozsonyi zenekedvelők karmesterével, Mayerberger Károllyal, aki mellett a zenetanulás szerény eredményekkel járt. Jogi tanulmányai befejezése után 1870-ben Pestre költözött, és báró Eötvös József közoktatásügyi miniszter elnöki irodájában dolgozott annak haláláig.

¹⁶² Zichy Géza, *Emlékeim* II. (Budapest: Franklin, 1913), 63.

¹⁶³ Uo. 72.

¹⁶⁴ Uo. 88.

¹⁶⁵ Uo. 99. Az akkor szerencsétlenségnek átélt és annak tűnő esetet azért írtam le részletesen, mert minden publikált közlésben az olvasható, hogy a baleset egy vadászat alkalmával történt. Ez igaz, de félreértelmezhető, mivel a vadászatig el sem jutottak.

¹⁶⁶ Uo. 107.

¹⁶⁷ Zichy Géza megírta *A félkezű ember* könyve című könyvet, ami 1915-ben jelent meg.

¹⁶⁸ Uo. 111.

Ekkor kezdte meg az irodalom terén is működését; a Nemzeti Színházban bemutatásra került a *Phrenolog* című vígjátéka. Emellett Volkmann Róberttől vett elméleti órákat, sőt meleg baráti viszony alakult ki a kapcsolatból. Közben operakritikákat is írt az *Esti Lapok*ba. Zichy 1871. szeptember 10-én feleségül vette Karátsonyi Melániet – Karátsonyi Guidó gróf lányát –, aki akkor 16 éves volt és akivel boldog házasságban éltek.

Zách Klára című balladáját 1873-ban mutatták be, ahol Liszt Ferenc is jelen volt. Ezen előadás alkalmával nyerte el Liszt barátságát és támogatását, hatására fejlődött európai balkezes zongoravirtuózzá.

A Nemzeti Zenede elnöke (1875–1918), az Operaház intendánsa (1891–1894), az Operaház zeneszerző vendégkarnagya (1895–1916) volt. Az MTA 1911-ben tiszteletbeli tagjának választotta. Tagja volt a Petőfi- és Kisfaludy Társaságnak.

Zichy egy kultúrtörténeti jelenség, aki nem merülhet feledésbe. A kortársak rajongtak zongorázásáért, maga Liszt is. „Balkezének képessége annyira megnagyobbodott, hogy a rendkívül gazdag zongorairodalomnak jórészt játszhatta. Beethoven, Liszt és Chopin költészetét szerette legjobban. És a magyarokét. Magyarabbul zongorázott, mint bárki! Emlékszünk arra a Rákóczi-indulóra, melyet jó két évtizeddel ezelőtt az Operaházban adott utolsó nyilvános hangversenyén megelevenített. Berlioz zenekara zengett a zongorában s Bihari János tüzes magyar lelke szálldosott a levegőben. Zichy ígéző hatalmú ember volt. Megjelenése hódító. Látványosság a zongora mellett. Játéka hiánytalan és bensőséges. Nem hittünk a szemünknek, hogy mindezt csak öt ujj műveli, pedig láttuk, hogy a meleg kantilénákat, daloló legatókat és pergő futamokat, melyeket rendszerint a jobbkez végez, egyetlen ujjal, jórészt balkezének nagyujjával kelti életre. Ritmusérzéke elsőrendű volt, dinamikája színes, frazírozása plasztikus. Sajátságos pedálhasználatáról tanulmányt kellene írni.”¹⁶⁹ – mindez egy zenekritikus tollából való. Szokatlanul lelkes hangvételi írás, mivel a kritikusokra nem jellemző, hogy kegyeletből áradozzanak az arra nem méltó személyről.

¹⁶⁹ Papp Viktor, „Gróf Zichy Géza”, *A Zene* 21/1 (1939. október 15.): 11–3.

III.6. A szalonban zajló események

Amint említettük, a szalon élete rugalmas volt az összejövetelek különböző típusait, sőt még idejét illetőleg is, a néhány, gyakran kétfős bensőséges beszélgetésektől a nagy létszámú estélyekig. Az egy-kétfős beszélgetések valószínűleg egy-egy konkrét dolog, legtöbbször művészi, alkotói kérdések megvitatását szolgálták: „Milyen kár, hogy nem maradt meg az első programnál – Zichy Géza töltötte itt a délelőtti nagy részét, átutazóban Seregélyes felé, honnan holnap indul anyjával T. füredre¹⁷⁰ Sokat beszélünk magáról s ő igen érdekes dolgokat beszélt egy nagyszabású munkájáról, melybe belefogott”.¹⁷¹

Nagyon valószínű, hogy e beszámoló nem csupán prózai volt, hanem illusztrációként néhány zenei rész is elhangzott, mint az más esetben is előfordult. Ezúttal egy szomorú történetet mesél el Janka:

„Szinte egyidejűleg a kedves virágokkal és levelekkel ért a bánat Zichy által. Míg ő a Kisf. Társaságban felolvasott, este mulatott, 3 éves kisfia pár órai betegség után meghalt. Másnap korán reggel jött hozzám Zichy mutatva a sürgőnyt, melyben betegnek mondják. Én, hogy a vonat indulásáig szórakoztassam minthogy csak kettőkor indulhatott, még az operája legújabb részleteit játszottam le vele – ’s az egész idő alatt – Tetétlenül kiterítve feküdt a kisfiú ’s az anyja majd megőrült belé. Másnap reggel már az egész családjával Pestre jött ’s a neje most már vissza sem akar térni soha többé Tetétlenre. – Képzelteri, milyen napjaim voltak. Mert ő igen jó, szinte rajongó apa! – Művésznek nem való a családi élet, ezer rázkódtatásával. Úgy csüggtem azon az operán – ki tudja most belé jön-e megint az irányba, mint ahogy kell.”¹⁷²

A kis létszámú beszélgetések spontán is létrejöhetnek, mint például egy hangverseny után: „Múltkor Vay Péter és Pekár nálam teázta, a Barhi? hangverseny után jöve fel – és mi hárman elcsevegtünk – reggeli háromig. Emlékszik hajdan milyen jól elbeszélgettünk Stuczival –, s hogy haragudtam az indiskrét órára?”¹⁷³

¹⁷⁰ Tátrafüred.

¹⁷¹ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, 1889. június 30.

¹⁷² Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, d.n.

¹⁷³ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, 1891. december 2.

8. A Wohl-salon

Természetesen olyan eseteket is szemléltetni lehet, amelyek nem rögtönzésszerűek, ahol az előre meghívott vendégek száma néhány fő: „Mert Kandóné van itt, Way grófék és persze mi (...)”¹⁷⁴ vagy „holnap Ossip Schubin”¹⁷⁵ jön el hozzám Tinkával¹⁷⁶. Kíváncsi vagyok rá.”¹⁷⁷

Hubay és Zichy voltak azok, akik bármikor, bármilyen ügyben felugrottak Jankáékhoz. De nem volt szükséges különösebb érvre ahhoz, hogy betérjenek a nővérekhez; elegendő volt csupán a kedv, ami az otthon érzésével párosult.

Ehhez kapunk ízelítőt egy vidám eset kapcsán, amelyben – még ha kissé humoros is az eset –, világosan körvonalazódik, hogy a zenét – mint teljesen magától értetődő igényt a Wohl-salon mindennapos életében –, spontán életre keltette egy váratlanul érkező, zenéhez értő vendég, vagy egy zenei témáról való beszélgetés is.

¹⁷⁴ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, d.n. pünkösdvásárnap.

¹⁷⁵ Lola Kirschner, német regényítrónő, született Prágában 1854. június 17. Írói álnévén Ossip Schubin, melyet Turgenyev »Heléna« című regényéből választott, így akarván feltüntetni saját vonatkozásait és irányát, mely az orosz regényíró realiztikus törekvésével párhuzamban halad. Élete legnagyobb részét külföldön töltötte. www.mek.iif.hu/lexikon/pallas

¹⁷⁶ Teljes néven: Pejacsevich Katinka.

¹⁷⁷ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, d.n.

„Tegnap sokat beszéltem magáról Pekárral. – Bemutattam Pejacsevich Tinkának és a véletlenül becseppent Zichy Gézának, ki rögtön megkérdezte nem tenorista-e? És milyen geste-vel! – Olyan intendáns lett Zichy, hogy már minden egyéb kivész belőle. Kértem zongorázzék; azt mondta: ha még egyszer felszólítom idegenek előtt, soha nem jön többet – Képzélje! Persze nevettem!”¹⁷⁸

Janka máskor is ki tudta fejezni magát vicces, könnyedebb formában, melyet szintén csak az egymáshoz közel álló barátok engedhettek meg maguknak: „Ma Hubay és Aggházy voltak itt’ s összeesküdtek maga ellen – azaz, a maga érdekében. Mint sárkányok fognak vigyázni magára”.¹⁷⁹ (Mind a hárman féltették kedves barátjukat, hisz rengeteget betegeskedett, sokszor egész válságos állapotokról számolt be leveleiben.)

A fenti jelenetből jól kivehető az, hogy amikor olyan jeles zenészek voltak jelen Jankáéknál, mint Hubay és Aggházy – akik rengeteget játszottak együtt, s a párizsi szalonokban kezdték közös pályafutásukat –, elképzelhetetlen, hogy ne játszottak volna a nővéreknél.

9. Aggházy Károly és Hubay Jenő

¹⁷⁸ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, d.n.

¹⁷⁹ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, d.n.

Janka meglehetősen részletességgel számol be a későbbiekben is a közeli barátok gyakori látogatásairól: „Épen tegnap volt itt Hubay (...).”¹⁸⁰ Máskor: „Soha ennyi látogatóm nem volt! Hubayt gyakran látom, kellemes ember nagyon”.¹⁸¹ Más alkalommal talán csak üdvözlés céljából – a mély barátságot éppen ezzel alátámasztandó –, látogatta meg Hubay Wohlékat: „Tegnap érkezésem napján itt volt Hubay és beszélte, hogy kedves napot töltöttek együtt és mily remek színben van.”¹⁸²

A következő levélrészletből – éppúgy, mint már az előzőekből is –, tisztán látható Justh és Hubay őszinte barátsága, amelyhez Zichy Géza és Aggházy Károly alakja is erősen kapcsolódik: „Ma itt volt Hubay Jenő, ki magát rajongásig szereti, kedves ember!”¹⁸³

Következésképpen a levelezésekben fontos szerepet kapott a másiktól való tájékoztatás, attól függően, hogy ki tudott a legfrissebb hírral szolgálni: „Authentikus híreket magáról utoljára csak Aggházytól kaptunk, ki még a városligetben látogatott meg, s igen kedves embernek bizonyul.”¹⁸⁴

A híradásban a művészi elfoglaltságok, koncertek, bemutatók, hazai és külföldi turnék is szerepeltek: „Hubay hosszasan volt itt, hangversenyt ad, Zichy legközelebb indul Berlinbe, hol Dolorest és a Vártörténetét fogják előadni és ő nem csak dirigálni, de zongorázni is fog – Ugy látszik ez utóbbi pont kivételével nagyon örül Berlinnek.”¹⁸⁵

Janka beszámol arról az örömről is, mely Zichy és Hubay egy-egy nekik ajánlott műve kapcsán éri. Csertésről lelkesedve ír Justhnak: „Egy kedves öröm is ért itt létünk alatt. Megjött Zichy Géza gyönyörű Sonátája, mely nekünk van ajánlva. Hozassa meg magának Rózsavölgyitől. Igen nehéz ugyan két kézre is, de az Andantét szépen fogja játszani, és ez egy valóságos Invocatio!”¹⁸⁶

Hubay szintúgy komponált egy művet, egy dalt Jankának ajánlva, mivel a dalt a Stefániára való emlékezés és az iránta érzett szeretet, tisztelet jegyében írta. A részlet a következő: „Tegnap volt itt Hubay s egy szép (...?) dalt hozott nekem ajánlva – a Bazár mellékleteként¹⁸⁷ fog megjelenni, akkor elküldöm. Hubay írni fog magának legközelebb”.¹⁸⁸

¹⁸⁰ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, 1890. január 26.

¹⁸¹ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, d.n.

¹⁸² Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, é.n. augusztus 8.

¹⁸³ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, é.n. május 5.

¹⁸⁴ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, é.n. augusztus 28.

¹⁸⁵ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, 1889. november 20.

¹⁸⁶ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, é.n. október 8.

¹⁸⁷ A melléklet a Magyar Bazár 1890. évi 1. számában jelent meg, „Wohl Janka önagyságának ajánlva”. A dal Petőfi Sándor 1845. januárjában keletkezett „Álltam sírhalma mellett...” című versére íródott az Op.31. ciklus első darabjaként. Lásd *Magyar Bazár* melléklete 25/1 (1890. január 1.): 9–11.

¹⁸⁸ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, 1889. december 10.

Janka egész életén végigvonul a zene, mint az élet éltető eleme. Fontos volt számára a barátok sikere, legújabb műveik részletei, s megítélésük a nyilvánosság szempontjából. Janka hozzáértő műkedvelőként elmondja saját véleményét, kritikáit; ha megítélésében előfordul valami negatív, annak kifejtését mindig a legnagyobb tapintattal teszi.

Egy alkalommal így dicséri Hubayt: „Alienorban remek dolgok vannak! Hubay a nagy compositeurök közé lépett – bár még van kivetni való az operában. C’est de la musique de grand style¹⁸⁹”.¹⁹⁰ Később sem mulasztja el az elismerő szavakat Hubay játékát illetően: „Hubaynak gyönyörű hangversenye volt itt; vagy hat óriás koszorút kapott – de – egy kézmozdulattal elutasította magától az ováció meg sem köszönte és tovább játszott, mert Vadnayné házról házra küldte a gyűjtőívet, boldoghoz, boldogtalanhoz...’s ez tudomására jutván bántotta őt. Holnap délutánra ígérkezett hozzám Hubay – majd megtudom, mi van a dologban.”¹⁹¹

Az együttérzés, „anyáskodás”, gondviselés máskor is megnyilvánult a testvérekben. Átérezve a másik terhét, gondját, igyekeztek kapcsolataikat igénybe véve gyors segítséget nyújtani az éppen arra rászorultnak. Ez Aggházy Károly esetében is megtörtént. Janka kéri, sürgeti Justhot:

„Csak azért írok így betegem, hogy felkérjem: írjon azonnal, még ma (Storhaynak?) Aggházy érdekében. Én arra akarom Aggházyt perszudálni,¹⁹² hogy most nyomban induljon Newyorkba és igyekezzék magának ott posítiót és kenyérkeresetet szerezni! – aki amerikaiakat ismer, annak írjon, kérem. Itt nincs jövője és éhen hal – mint mestert – (...) nem szeretik – most az Operaházból is elbocsátották. – Miből éljen 5!!! Gyerekkel?!”¹⁹³

A Wohl-nővérek szalonjában szűk körben lezajló, bemutatónak nem nevezhető, mégis fontos jelentőséggel bíró esemény egy-egy mű, illetve a mű részletének bemutatása, hozzáértő közönség, még inkább hivatásos muzsikusok körében, akik ez esetekben legtöbbször, mint előadók képviseltették magukat. Ezeket az alkalmakat „első kritikai vonalnak”, vagy „tűzpróbának” is nevezhetném. Egészen biztosra vehető, hogy az ilyen, a művészi színvonal magas fokán álló egyének – akik jó barátok, ha kell, kamarapartnerek is hazai valamint külföldi koncertek alkalmával –, ne osztanák meg véleményüket az elhangzott műről. Ezt nevezhetjük a jó értelemben vett kritikának is, ami bizonyos, hogy a mű és alkotója épülésére szolgál.

¹⁸⁹ Jelentése: választékos stílusú zene.

¹⁹⁰ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, é.n. december 14.

¹⁹¹ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, d.n.

¹⁹² Jelentése: meggyőzni.

¹⁹³ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, d.n.

A Wohl-szalokban általános és magától értetődő jelenség volt, hogy Zichy, Hubay operáinak egy-egy részlete, felvonása, vagy éppenséggel a teljes mű került előadásra. Janka így tudósít erről: „Tegnap délután itt volt Zichy, Aggházy és Juhász, Hubay – Jankovichék – és Zichy operájának első felvonása lett előadva. Juhász és Aggházy 4kézre játszották a partitúrát és Zichy énekelt. Ez az első felvonás remek, csupa dallam, élem, szenvedély. Mennyire érdekelt volna Stuczit? Ő úgy szerette az ilyeneket. Bár csak ön lenne itt legalább (...).”¹⁹⁴

Aggházy egyik levelében található egy rövid kitérő Zichy operájának bemutatásáról. A részlet valószínűleg az előbbi, Janka által papírra vetett esetet említi az est előadója részéről.

„– Egyszer voltam Wohl Jankánál, kihez Zichy Géza citált készülő operájának egyes részletét lejátszani. Sok tehetség nyilvánul meg bennök. Csak annyira ki ne éreznék ebből az emberből, hogy saját személyét annyira minden áron érvényesíteni akarja, hogy azt hiszem legjobb szeretné magát megkétszerezni.”¹⁹⁵

A feltételezés, hogy a két levélrészlet ugyanarra a zenei bemutatóra vonatkozik, a szembetűnő hasonlóságon túl még abban áll, hogy Aggházy ugyanebben a levélben beszél az újévi üdvözlőkártyák küldéséről, így az időpont (jan. 13.) megközelítőleg megegyezik. Az is elképzelhető, hogy míg az első alkalommal csupán az elsőt, a többi felvonásokat később mutatták be.

Pejacsevich Tinka az 1892-es év unalmas, színtelen eseményeinek sorából színfoltként tesz említést Jankáék estélyéről, a részletes leírás, a véleménynyilvánítás igénye nélkül: „(...) mi szegény Pestiek, oly színtelen season mint idén rég nem volt; alig egy pár család a városban és azok persze láthatatlanok. Wohl Jankánál voltunk egy Hubay premieron, s annak másolatán Duchests/héknál? nagyobb szabással; Hubay új rövid operáját (...) »le luthier de Crémone«-t eljátszotta a zongorán, másnap Bruscellébe utazik, ahol elő fogják adni”.¹⁹⁶

Voltak kifejezett próbák is, amikor egyszerűen csak Jankáékhoz mentek összejátszani a darabot; mondhatni a szalon, próbahelyiségként funkcionált.

¹⁹⁴ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, é.n. január 13.

¹⁹⁵ Aggházy Károly Justh Zsigmondnak, d. n.

¹⁹⁶ Gr. Pejacsevich Katinka Justh Zsigmondnak, 1892. december 27.

„Ma hat órákor várjuk Zichy Gézát, ki egy ajánlott levelezőlapon tudatta, hogy ezen órában itt lesz Bellovits karmesterrel és Juhász Aladárral, hogy a »Dolores«-t megpróbálják. Nagyon örülök, mert a kompozíció valóban igen szép, de azért még nem mertünk senkit ehhez a próbához hívni. Isten tudja, hogy megy össze. A két muzsikos először látja az írott partitúrát.»¹⁹⁷

Olyan estékről is képet alkothatunk, amelyek nem tisztán zenei, hanem felolvasással egybekötött estélyek, kisestélyek voltak. Ezekre az estélyekre nagyobb létszámú társaságot hívtak meg, s nem villámszerű, gyors szervezés közepette jöttek létre, hanem szervezett előkészület előzte meg azokat.

„Ma vagy 27 ember volt nálam, Nikishné¹⁹⁸ és Cantacuzéne énekeltek – Pekár felolvasott – egy „Petite marquise” című dolgot – mely nem két – de csak egyértelmű – és én most oly Katzenjammerba¹⁹⁹ vagyok, mint még soha.»²⁰⁰

Erről az estről Pejacevich Tinka – mint a meghívottak s egyben a gyakori vendégek egyike – elismeréssel szól Nikishné éneket kiemelve: „Kár, hogy nem mentél Wohl Jankához, adott egy matinét melyen Nikishné igen szépen énekelt, s Pekár valami kis novellát felolvasott, hibának találok, hogy ő Párizsiakról ír – mikor körülötte itt Pesten eleget láthatna! Wohlról az igaz, annyi különbözőféle egyének vannak (...).»²⁰¹

Sajnos a műsort egyikük sem részletezte, nem tértek ki közelebbről az est szereplőire sem. A vendégek egymással való levelezését elolvasva, egy-egy apró, ugyanakkor elismerő jellemzést találunk Nikishnére és Cantacuzénére vonatkozóan.

Pejachevich Tinka mint a Wohl-szalokban törzstagnak számító személyeinek egyike, megfordult más szalokban is; így Beniczky Lenkéhez is hivatalos volt, kinek „minden másod pénteki irodalmi estélyei»²⁰² is összefogták a szellemi elitet, nem kizárva az írók köréből a művészeket sem: „nála Nikish az új operai director s igen muzikális s eszes felesége, szerepelnek, azaz legalább láthatók!»²⁰³

¹⁹⁷ Wohl Stefánia Justh Zsigmondhoz, d.n. hétfőn.

¹⁹⁸ Nikisch Arthur feleségéről van szó. Nikisch 1893–1895 a Magyar Királyi Opera igazgatója és vezető karnagyja volt. Ezáltal feltételezhető, hogy a levél ez időszakban íródott. Lásd „Nikisch Arthur”, *Zenei lexikon*, 2. kötet, 715.

¹⁹⁹ Jelentése: macskajaj.

²⁰⁰ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, d.n. Az előbbi lábjegyzetben említett, Nikisch Arthur budapesti tartózkodása idepontjából adódóan feltételezhető, hogy a levél ez időszakban – 1893–1895 – íródott.

²⁰¹ Pejacevich Tinka Czóbel Minkának, 1891. január 24.

²⁰² Gr. Pejachevich Katinka Justh Zsigmondnak, 1893. február 15.

²⁰³ Uo.

Cantacuzénéről Justhnál találunk egy kis leírást. Justh, mint azt már korábban említettem, zseniális leíró. A társaságban mindig megfigyel, és ezen elemző részleteket leveleiben meg is örökíti. Jellemzései frappánsak, találóak, szellemesek és alaposak. E pár soros emlékezésből legalább néhány zenei vonatkozású anyag is fennmaradt:

„Cantacuzéne maga – a byzánci császár egyenes leszármazottja, egyike a legrokonszenvesebb barytonoknak, gyönyörűen éneklé Augusta Holmés, Fauré és Massenet dolgait (...)”.²⁰⁴ E részletből feltételezhető, hogy ahol Cantacuzéne megjelent, valószínű énekelt is.

Stefánia tollából való a következő leírás: „E napokban valóságos cosmopolita áramlat közepette voltunk. Haynald (...) nagyérdekű, jellemző dolgot beszélt a római ünnepélyekről, soha nem hallottam oly szellemesen disszertálni. Aztán meg egy igen érdekes és előkelő (...) úr van most itten, ki nagy utazó, 20 évet töltött Amerikában és Pestre jött – a magyar életet tanulmányozni. Furesza idea – nemde? Ezek az urak nagyon kellemes estét töltöttek itt nálunk s végtelenül sajnáltuk, hogy maga is nem volt jelen.

Többen voltak, köztük Vámbéry és Zichy egészen más incarnációban mint multkor. Egy fiatal zongoraművésznővel jött, ki remekül játszik, igazi művész, s azzal elő adta azt a zene költemény-ciklust mit a dán királynénak ajánl. Ő felolvasta a német költeményt, és a művész eljátszotta a darabot s így végig az egész ciklust. Néhány e darabok között a Davidsbündlerok vagy a Karnevál legszebb részletei. A jövő hónapban előadják Bécsben és ősszel Pétervároton”²⁰⁵ „²⁰⁶

Egy másik utalást is találunk Janka levelei közt, mi szintén egy Zichy mű bemutatásáról szó, de ennél többet nem árul el a levél. Lehetséges, hogy ez is a próbákra, vagy az első összejátszásokra szánt napok egyike volt.

Így hangzik: „Zichyt várjuk 1-jére, egy nagy symphóniai költeményével, melyre már nagyon kíváncsiak vagyunk.”²⁰⁷

Az estek tarkaságát mutatja a következő tájékoztatás Justhnak: „Jól lehet a jövő hét elején Vay Nicolas előadja nálam este Reve de Pierrot című pantomimának, melynek szövegét Gordon – Leunov írta gondolom így hívják – a zenéjét. Nagyon kíváncsi vagyok rá.”²⁰⁸

²⁰⁴ Justh Zsigmond Czóbel Minkának d.n. Fond 62/45.

²⁰⁵ Zichy Oroszországba 1889 telén utazott. A vár története c. művét mutatták ott be. Bővebben lásd Zichy Géza, *Aus meinem Leben* III., (Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1920), 159.

²⁰⁶ A részlet a következő levélből való: Wohl Stefánia Justh Zsigmondhoz, d.n., kedden.

²⁰⁷ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, d. n. piros pünkösdi napján.

²⁰⁸ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, 1892. február 20.

Akadtak azonban olyanok is, akik minden igyekezetük, minden akaratuk ellenére lemaradtak a Wohl-szalón programjáról.

„I am sorry not to be there and still more that I have missed Janka's last Monday when Munkácsy was at her's and there was music too. But one cannot have all²⁰⁹.”²¹⁰

Janka egy alkalommal Justhot koncertre is invitálja, sőt a vendégek meghívásában és az est műsorának színesítésében is számíthat Justh aktivitására.

A levélben ez áll: „Édesem! Hogyan van? Tudassa Charles által – Holnap, szombaton, 4-7 – van a Concert. Ha Czóbelék jönnek, hívja meg őket az én nevemben – Elvállalja Cantacuzénéket? Dalokat hozzon magával – Hát a Duset? nem nézzük meg együtt – 4-esben?”²¹¹

Valószínű, hogy ez a Concert egy délutáni filharmonikus hangverseny – hiszen időben is behatárolt programról van szó –, Jankánál folytatódott, amint ez máskor is előfordult. Az estből a muzsika sem maradhatott ki.

Justh milyen dalokat hozhatott magával? Talán éppen Aggházy dalait, amiket Cebrián Róza énekelt a szalonokban, s amik a társaság tetszését egyöntetűen elnyerték.²¹²

„Furcsa hangulat, mi Cebrián Rózával a zongoránál, Róza Schumann-dalokat énekel, majd Aggházy múltkor küldött dalait próbálja.” Mellesleg megjegyzi Róza zenei tehetségére vonatkoztatva: „Cebrián Róza is »pályát tévesztett«, midőn Cebrián Rózának szülte őt az édesanyja”.²¹³

A Forgách soirée-t, mely végtelenül unalmas volt, Aggházy dalai tettek valamelyest színessé, amiket Róza énekelt.²¹⁴

Justh egyik mozgalmas napján – felolvasással egybekötött villásreggeli után Batthyány Strattmann hercegnénél – Cebrián grófnéhoz is ellátogatott, ahol Róza megint csak Aggházy dalokat énekelt. Ezek a dalok nagyon tetszenek Rózának.²¹⁵

²⁰⁹ Jelentése: Sajnálom, hogy nem voltam ott és még inkább, hogy elmulasztottam a legutóbbi hétfői napot Jankáéknál, amikor Munkácsy nála volt és zene is volt. De nem megy minden egyszerre.

²¹⁰ Székely Ilona Ábrányi Katona Klementinhez, 1894. március 3.

²¹¹ Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, d.n.

²¹² *Justh Zsigmond naplója és levelei...*, 494.

²¹³ *Justh Zsigmond naplója és levelei...*, 345.

²¹⁴ *Justh Zsigmond naplója és levelei...*, 349.

²¹⁵ *Justh Zsigmond naplója és levelei...*, 343.

Aggházy viszonzni akarta Róza kedves és nemes gesztusát: „Miközben a dalt leírtam eszembe jutott, hogy miután ezt is valószínűleg Cebrián Róza fogja elénekelni, jó alkalom volna a dal ajánlása által hálámnak némiképp kifejezést adni. Jenőnek, ki talán ép aznap érkezik Pestre, mind e sorok, mondd meg, hogy az ajánlás miatt ne bántsa őt a féltékenység. Nem szándékom a szép Rózát a kezéből elütni”.²¹⁶

Róza levelében tetszésnyilvánítás mellett megköszöni Aggházynak a *Ninon* elküldött példányát,²¹⁷ amelyet hálából több szalonban is előadhatott. E tényekkel alátámasztható, hogy Aggházy dalai gyakorta voltak hallhatók a szalonokban. Nyilvánvalóan a hallgatóság is szívesen vette ezeket. A »par excellence Aggházy-dalok« Justh kedvelt, szeretett és játszott művei közé tartoztak.²¹⁸

Aggházynak így vall róla: „Eljátszom az »Erde kommt« stb-t – vége a dalnak – oly közel érezlek hozzá, hogy hozzád fordulva beszélni akarok hozzád, úgy a régi szokás szerint, a két szemedbe nézve, és – Károly nincs az oldalamon.”²¹⁹

10. Aggházy Károly Justh Zsigmonddal

²¹⁶ Aggházy Károly Justh Zsigmondhoz, d.n.

²¹⁷ Aggházy Károly Justh Zsigmondhoz, d.n.

²¹⁸ *Justh Zsigmond naplója és levelei...*, 494.

²¹⁹ Justh Zsigmond 1889. április 1-én kelt levele Aggházy Károlynak. *Justh Zsigmond naplója és levelei...*, 494.

Justh baráti körének tagjai – amint ő maga is – a társadalmi, művészi élet kiemelkedő alakjai voltak, akiknek neve, életműve a mai napig fennmaradt. Ezek közé tartozik Mednyánszky is, aki megörökítette Justhot egy vázlat formájában, miközben „Aggházyt” zongorázik.²²⁰

Naplójában más esetben olvasható, hogy szeret elmélázni a zongoránál ülve. Az Operában hallott *Walkürök* mély benyomásait magában hordozva az esti elmaradhatatlan társalgás után magába merül: „Mikor egyedül maradtam, a zongora elé ülve, ahelyett hogy játszottam volna, felidéztem mind a hangokat, amelyek most már a szívemben csengtek vissza - -”²²¹

11. Illusztráció Justh naplójából

Justh, nem csupán az esti összejövetelek, estélyek, bálók látogatója, hanem szívesen látott vendég különböző villásreggeliken, ebédeken, s teákon. Kimeríthetetlen energiában, ötletekben; a szervezésben, kapcsolatok fenntartásában sem fárad el, s szeretné előmozdítani, megújítani a főváros művészi és társasági életét. Hajszolja magát, mintha rövid életébe akarná zsúfolni mindazt, ami egy hosszú életre is bőségesen elég.

Mint a társaság központi magva, maga köré is szervez embereket, fogad lakásán, mintegy ezzel lehetőséget teremtve új kapcsolatok létrehozására, a régiek frissítésére, önmaga „életben tartására”, hiszen életének mozgatórugója, ami egyben hivatása is: a társasági élet, a társaság.

Otthonában fogadónapjain, a péntekeken kívül is látogatják őt, találkoznak nála férfitársaival, hol kevesen, mert még nem tudják, hogy itthon van, máskor egymásutánban: Zay Imre, Miklós és László, Szana Tamás, Bródy Sándor, Vadnay Tibor, Batthyány Géza, Burger Lajos, Gozsdu Elek stb.²²²

²²⁰ Justh Zsigmond 1889. március 13-án kelt levele Aggházy Károlynak. *Justh Zsigmond naplója és levelei...*, 493.

²²¹ 1889. április 14-én írt bejegyzés. *Justh Zsigmond naplója és levelei...*, 375.

²²² 1889. március 29-én írt bejegyzés. *Justh Zsigmond naplója és levelei...*, 349.

Herczeg Ferenc, aki Justhtal szintén barátságban állt rövid ideig, egy számára emlékezetes pillanatot örökít meg.

„Egy este, mikor nagyobb férfitársaság volt a lakásán, leültetett engem egy karosszékbe, és felolvasta egy cinikusan szentimentális kis elbeszélésemet, amelyet egy tüdőbeteg asszonyról írtam. Justh egyik barátja, Aggházy mester, melodramatikus kísérettül Chopint zongorázott.”²²³

Esti teára is gyakran gyűlnek össze nála: Zichy Géza, Aggházy Gyula, Josef Waldner, Bartók Lajos, Széchényi Imre, Szécsényi Emil, Zay Miklós, Juhász Aladár, Batthyány Géza, Batthyány István, Csáky István, Cebrián István, Justh Feri, Mednyánszky, Almássy Tasziló, Szmrecsányi Miklós.

„Előbb Juhász játszik magától három valóban igen meglepő darabot, ezek is, mint Juhász legtöbb opusai, mélyek, szubtilisak, csak – kissé zavarosak és (ha lehet ezt a kifejezést egy zenedarabra használni) szétesettek.

Waldner vagy öt Löwe-balladát énekel, aztán Zichy Géza kísérete mellett tőle egy dalt és Aggházytól az egyik „Hoyos”-t. Géza²²⁴ pedig Doloreséből játszik részleteket, és azt a keringőjét adja elő, amely az orosz cárnak annyira tetszett (...). Este igen sok muzsika, csak hangulat nem elég.”²²⁵

Aggházy dalai más szalonokban is közkedveltek voltak, így például „br. Vécsey Józsefné sz. Dessewffy Blanka grófnénál, Dessewffy Aurél nővérénél. Leányai a csúnyságukról és eszökről, műveltségökről híres Vécsey lányok, *Eszter* és *Mária* fogadnak (...). Máriának van a pesti társaságban a legszebb hangja, mezzoszoprán, dramatikus timbre-ű hang, a legmélyebb hangulatok visszaadására a legalkalmasabb. Előbb Otellóból énekel, majd pár Massenet-dalt, végül Aggházy néhány új kompozícióját, a Guignon-t elragadóan.”²²⁶

Tisztán tükröződik, hogy élt az igény a komolyzenére, a művelődésre a szalonokba járó körökben – persze nem egyenletesen. A Wohl-szalón „specializálta” magát arra, hogy ne csak külsőségekben, látszatában legyen tartalmas.

²²³ Herczeg Ferenc, „A gótikus ház”, In *Herczeg Ferenc emlékezései*, 285.

²²⁴ „Zichy Géza. Igazán művész csak akkor, ha – énekel, bár hangja hangja nincs. Játéka bámulatos, darabjai – csudálatosak –, csakhát játéka lehetetlen, hogy művészi legyen. Pedig van egypár opusa igen szép, dalai között az, amelyiket Waldner énekelt, nagyon tetszik.

Különben németbe ojtott szláv. (Anyja után, ki Sztáray leány volt.) Lágy, érző ember, erő tökéletes híjával – és egy cseppet sem szubtilis amellet. Így csak romantikus dolgai lesznek érdekesek. A modern világ és közte átláthatatlan spanyolfal van. Éppen ezért versei gyengék – zenében még inkább elbírja az ember a romantikát.” Csütörtök, április 11-én írt bejegyzés: *Justh Zsigmond naplója és levelei...*, 373.

²²⁵ Csütörtök, április 11-én írt bejegyzés: *Justh Zsigmond naplója és levelei...*, 373.

²²⁶ Hétfő, május 6-án írt bejegyzés: *Justh Zsigmond naplója és levelei...*, 407–8.

A még nem is teljes kép kivetítését biztosító adatoknak köszönhetően legalább betekintést nyerhettünk az akkoriban nem mindenki által átjárható világba. Fontos látnunk e levelezések jelentőségét, amelyek rámutatnak a kellemes időtöltésen túli, ha úgy tetszik, műhelymunkának is nevezhető eseményekre. Egész határozottan megmutatkozik ezáltal mások véleménynyilvánításának szerepe, amely a mű szolgálatába lépve és az alkotóra nézve egyaránt hasznos gondolatokat ébresztő eszmecsere, amely által épül a szerző és a kritikus fülű zenésztárs. A több esetben első, szűk körű nyilvános főpróbának nevezhető bemutató, amely tetszésnyilvánítással jár– elsősorban a szakmabeliek és mélyen hozzáértők részéről –, nagy horderejű. Ezzel egyidejűleg képet kapunk a szívesen megszólaltatott művekről is.

A házimuzsika típusaira nem egy-két esetben van igény, hanem hosszú évtizedeket átölelő folyamatként vonul végig csendesen, észrevétlenül a történelmen, csak éppen transzformálja önmagát, hogy így mindig megújulva legyen képes életben maradni.

III.7. Életképek a Feszty-szalomból

A Wohl-szalón összeszokott társasága – Jankáékat is beleértve – máshol is találkozott. Ez lehetett egy kis kocsikázás a Városligetben vagy kedvelt mulatozásuk a „cigányozás” – ahogy ők nevezték – Rácz Pali bandájával, ahonnan a pezsgő sem hiányozhatott. Találkoztak bizonyos alkalmakkor a Kioszkban, netán közös ebéden az „Angol királynőnél” vagy a kaszinóban. Természetesen más házakba is bejáratosak voltak, és az esti összejövetelek táncmulatságai sem maradtak el. Összejöttek Zichyékkel, Fesztyékkel, vagy Pejachevichéknál találkoztak.²²⁷

A Feszty-szalón és eseményeire sem térnék ki részletesen, csak a zenei vonulatokat érintve, mivel az egy teljesen különálló témaként is megfelel. Emellett a Jókai-Feszty-szalón inkább irodalmi és képzőművészeti vonatkozásban érdekes. Mégis fellelhető egy enyhe színezetű zenei vonala, amely a tárgyalt témakörben érdekes lehet. Ez pedig ismételten a személyek vonatkozásában nyújthat némi ismeretet.

A Feszty villa a Bajza utcában Budapest egyik jelentős színfoltja volt az 1890-es években, s annak aki odajárt, társadalmi rangemelkedést jelentett.²²⁸

²²⁷ Pejachevich Katinka fogadásait alátámasztják a következők: „Wohl Janka eszes de nem természetes, s kezdik kerülni vasárnapjainkat miatta.” Gr. Pejachevich Katinka Justh Zsigmondhoz, 1894. január 7. Ezt megerősíti még a következő levélrészlet: „Minden vasárnap eljönnek hozzánk a consulok.” Gr. Pejachevich Katinka Justh Zsigmondhoz 1892. december 27.

²²⁸ A Feszty-szalónba járatos volt mindenki, aki akkoriban Valaki volt Budapesten. Nők közül a legszebbek, politikusok közül a legnépszerűbbek, művészek közül a legtehetségesebbek, korhelyek közül a legjobb ízüek. Feszty szalonról beszéltünk, pedig talán Feszty-udvart kellett volna mondanunk. Herczeg Ferenc, „A gótikus ház”, In *Herczeg Ferenc emlékezései*, 279.

Feszty Masa emlékezései szerint az első irodalmi szalon Beniczky Lenkéé. A második Wohl Janka és Stefánia érdeme, „akik a maguk szerény viszonyai közt is egy Liszt Ferencet, Hubayt, Vay Pétert, Justh Zsigmondot és más hasonlókat tudtak együvé vonzani szűk kis lakásukba”.²²⁹ Fesztyék villája méreteiben, befogadóképességében, szellemi célkitűzésében ezeket messze felülmúlta. Egyazon társaságban próbált egyesíteni politikusokat, írókat-művészeket, a szellem ügyei iránt érdeklődő, a maguk idejének mércéje szerint valóban művelt asszonyokkal, férfiakkal a főváros akkori úgynevezett „magas” társadalmi köreiből.

Állandó fogadónapnak a hétfőt jelölték ki.²³⁰ A hétről hétre odalátogató 50–60 ember közül Justh Fesztyék családtagjának számított,²³¹ s vitte magával testi-lelki jó barátait. Többek között Hubay²³² és Aggházyt.

Voltak olyan napok, amelyek csak a szalonok látogatásával, felolvasással, zenével teltek. Justh naplóbejegyzésében ilyen egy említett fogadónapja. Néhányan jönnek: Hubay Jenő, Flesch Tivadar, Burger Lajos, Batthyány Géza.

„Jenő a Walkűrök majd egész felvonását eljátsza, je suis tout plein de Berlin (egészen megteltem Berlinnel).”²³³ Este Jókaiéknál az asztal körül a Feszty pár,²³⁴ Káldy Gizella, Batthyány Géza és Hubay, később Batthyány István. „Vacsora után Jenő játszik operájából – pár részlet máig tökéletesen megmaradt a fejemben.”²³⁵

²²⁹ Feszty Masa–Ijjas Antal, *Feszty Árpád élete és művészete* (Budapest: Jel, 1999), 74.

²³⁰ „Minden hétfőn este Fesztyékhez vagyunk híva, tegnap voltunk először (...).” Gr. Pejachevich Katinka Justh Zsigmondnak 1892. december 27.

²³¹ Sokszor szállt meg Fesztyék Svábhegyi villájában.

²³² „Hubay Jenő. Három éven keresztül minden évben találkoztam vele, Párizsban, első évben antipatikus volt, másodikban közönyös, harmadikban (tavaly) ezt írom róla párizsi jegyzeteimben: »Egyike az érdekesebb magyar művészeknek. Egészen német, s tán ezért minden ízében művész. Felületesen ismerve, nem rokonszenves, túlságosan virtuóz az allűrjeiben, jobban belelátva lelkébe, megszereti az ember. Első látásra képzelődőnek, elbizakodottnak hinné az ember. Miért? Mert minálunk nem apreciólják érdemei szerint, így aztán kissé keserű lett. Alapjában azonban csupa szív, ez már a zenéjéből is érzik.« Ezt írtam tavaly róla. Nos, ma is aláírom. Német? – igen, pesti német, de csak külsőségeiben. Zenéje francia zene wagneri formákban (...). Különben főleg operája (amelytől igen sokat várok) és Károly hoztak vele össze. Ma már egyike legkedvesebb pesti művészársaimnak. Aztán meg jól is esik itthon egy európai látkörű, igazán művelt művész társasága, akivel társalogni át lehet lépni a Lajta partját.” *Justh Zsigmond naplója és levelei...*, 336–7.

²³³ *Justh Zsigmond naplója és levelei...*, 338.

²³⁴ „Feszty Árpád. Vér, vér, vér, Mednyánszky tigriskének nevezte el – s valóban a tigrisre emlékeztet leginkább. Szenvedélyes, tüzes, s amellet lágy, bársonyimaságú mozdulatok Optimista (...) csak a napfényt akarja meglátni. Harmónikus ember, kinek nem szabad diszharmonia jutni, mert ez még művészetét is tönkre tenné (...). Mióta Jókai Róza férje, sokat beszél a modernizmusról és – a divatra is kezd adni. Sőt! Még a zenét is szereti. Azelőtt a zongorával el lehetett kergetni, csakis a cigányokat tűrte. *Justh Zsigmond naplója és levelei...*, 340.

²³⁵ *Justh Zsigmond naplója és levelei...*, 340.

Hiába volt túlsúlyban az irodalom, a beszélgetés, a felolvasás, vagy a képzőművészet képek leleplezése formájában,²³⁶ csak a zene kíséretében lehetett igazán élvezetes az összejövétel. S mennyivel inkább akkor, ha az világhírű, profi muzsikuskok által szólalt meg.

A kézzel írott vagy nyomtatott – általában ezek a névjegykártya hátoldalára vetett rövid, tömör szövegű – meghívóval léphetett bárki a szalonba. Ezeket a meghívókat gyakran aznap küldték el, így volt, hogy a meghívott nem tudta tiszteletét tenni a háznál. Mindenesetre a külsőség, a forma ez volt, ha valaki bejáratos volt egy háznál.

Hubayt egy alkalommal tréfásan invitálta Feszty nemcsak estélyre, hanem hegedülni. „Kedves barátom! Őszinte nagy örömmel értesültünk, hogy eljöttök hozzánk szerdán este – mert mi nemcsak hogy barátaid voltunk, vagyunk és leszünk mindig – de lekötelezettjei – hódoló hívei mind a két feleségednek (...). Egyszerre hallani mindakettő bűvös szavát, az az élvezet tökéletessége lenne (...). Kérni nem merem, hogy második feleségedet is hozd el. De ha elhoznád! Nem kell mondanom, hogy hegedűdet értem. Milyen öröm lenne az (...). És ha kedved lenne megörvendeztetni az emberek szívét – ez esetben arra kérnélek, üzend meg honnan hozzanak egy jó zongorát – és – kit hívjak meg hogy esetleg kísérjen. Mindez nem akar „Garten Anspielung” lenni – csak tudni akarnám vajon Orpheusnak támad-e kedve könnyeket sajtolni a mi szíveinkből?

Ölel szeretettel igaz híved és hálás barátod Feszty Árpád”²³⁷

Ez bizonyára egy jelentős estre szóló meghívás lehetett, ha Feszty zongorát is szívesen szállíttatott oda. Ez költségekben mit jelentett? Egy nagy társaságot étellel és itallal vendégül látni, akkor sem került kis összegbe. A dolognak ezt a részét hogyan oldották meg?²³⁸ „Pezsgő soha nem volt nálunk (...). Semmi sem, ami előkelősködő, aminek afféle hivalkodó pénzszága van.”²³⁹

Mert a lényeg nem a megfogható, hanem a szellemi volt.

²³⁶ „Elkészültem a munkámmal és holnap 17-én fogom bemutatni a szalonban d.u. 4–6-ig nagyon örülnék, ha eljönni szívesek lennétek és megnéznétek a Népeimet.” Feszty Árpád Hubay Jenőhöz, d.n. Fond 73/184.

²³⁷ Feszty Árpád Hubay Jenőhöz, d.n. Fond 73/184.

²³⁸ „Sokszor volt halászlé, halat Komáromból hoztak, s így nem került sokba. Bort bőven ontott a Svábhegy. Nem is tűrte volna Jókai, hogy apám házában mást igyanak, mint az ő termését (...).” Feszty Masa–Ijjas Antal, *Feszty Árpád élete és művészete*, 75.

²³⁹ Uo. 75.

III.8. Házimuzsika Zichy Géza birtokain és Budapesten

Nagy divat volt nyáron vidékre vagy külföldre utazni. Előbbi esetben az utazások inkább baráti látogatások voltak, utóbbinál gyakran fürdőhelyek felkeresése némi gyógykezeléssel párosítva. Ez nem azt jelentette, hogy a megfelelő társaság híján unalmasan kellett eltölteni az időt, hanem annál inkább szellemi felfrissülést adott, hisz ezek az alkalmak nagy műveltségű emberek ismeretségét, barátságát is maguk után vonták.

Zichy Géza volt az a jóbarát, aki tetétleni birtokán²⁴⁰ és tátrafüredi villájában mindannyiszor nagyvonalúan vendégül látta a társaságot.

Ezek a vidéki együttlétek nem csak amolyan „komolytalan” szórakozások, hanem a társaság kultúrára mindig éhes személyeinek igényesen eltöltött órái, napjai voltak. Persze ebből a felhőtlenül eltöltött időben a bolondozásnak is helye volt.

A tetétleni kastély nem volt túl nagy, kívülről egyáltalán nem mutatós, viszont belülről kedélyes. Dolgozószobájának egyikét jelölte ki a ház ura Bösendorfer zongorájának helyéül.

A parkban, közel a kastélyhoz, ahol valamikor halastó volt, Zichy Géza egy házat építtetett, amelyben a család vendégeit szállásolták el és amely „Liszt ház” néven vált ismertté, miután Liszt 1884 őszén ebben az épületben lakott²⁴¹.

Aggházy Károly Justh Zsigmondhoz írt levele közöl adatokat a Tetétlenen eltöltött néhány nap eseményeinek részletét felvillantva, amely újra igazolja, hogy az együtt lévő társaság valóban mindennapi eledele a művészetben való elmerülés volt.

„Itt igen kellemesen múltak a napok. Majdnem azt mondhatnám, hogy nagyon is változatosan. A gróf szeretetreméltó, zseniális ember, kinek művészetét mindenki szívesen fogja elismerni, miután ő is őszinte elismeréssel van más tudománya és alkotásai iránt. Elolvasta legújabb munkáját egy négy felvonásos opera librettót, mely olyan érdekes poétikus, hogy magamnak is kedvem volna rá zenét írni.

²⁴⁰ A tetétleni birtokot gróf Zichy Géza nagyapja, Ferenc gróf vásárolta meg, mint a Zichy család legújabb szerzeményét. Amikor Zichy 21 éves volt a testvéreknek osztoznuk kellett az atyai birtokon, így jutott Gézának Tetétlen. „Három papírszeletre írtuk a birtokok nevét, s én Seregélyest húztam ki. Anyám némán szorította Sándort karjaiba, s én úgy láttam, hogy szemeibe könnyek ragyognak. Seregélyes volt az özvegyi lakhelye, s úgy véltem, legidősb fiával óhajtana együtt lakni. Hirtelen elhatározásból kicseréltem a papírtekercset Sándorral, s így jutottam Tetétlenhez.” Zichy Géza, *Emlékeim* I., 181.

²⁴¹ „Zichy Géza Lisztet 1882 januárjában hívta meg Tetétlenre, miután Liszt kedvezőtlen egészségi állapotáról tudomást szerzett. Liszt e meghívásnak 1884. november 1-től 17-ig tudott eleget tenni.” Legány Dezső, „Liszt és a művész Zichyk”, *Magyar Zene* 29/3 (1988. szept.): 307.

A „Liszt-házra” vonatkozó megjegyzésként fűzném még hozzá Zichy Géza jelenleg Bécsben élő unokájától, Maria Theresia Derékytól való közlést, miszerint ez az ötszobás ház, ami Liszt rendelkezésére állt, nem Lisztnek épült, hanem már korábban készült a család részére, mivel a tetétleni kúria kicsinek bizonyult. Liszt ott tartózkodása után nevezték el Liszt háznak.

Egy szép dalát is elénekelte, mely igazán nagy tehetségre vall. Jenő tegnap egy pár apróbb hegedűdarabját játszta. Ezek a virágregék az ő jó, szelíd lelkű lelkét árulják el. Azt lehet rájuk mondani, amit rá magára: trés aimable²⁴².²⁴³

A nyári időszakot Tátrafüreden töltötték, ami kedvelt üdülőhely volt gyönyörű fekvése miatt. A tátrafüredi villát Zichy Géza vásárolta meg, ahová rengeteg vendéget, nagy társaságot hívott vendégül. Vendégszeretete és nagylelkűsége nem ismert határokat, legyen az – mint láttuk – tetétleni birtoka, vadászkastélya Keszölcön avagy jelen villa.²⁴⁴

A társaság a vidám Zichynél mindig jól érezte magát. A mókának, mulatozásnak, táncnak ott is helye volt; az nagy művészeknek is kijár. „A napokat igen kedélyesen töltöttük Tátrafüreden. Ebéd után az öreg Szentiványinál tánc volt. Jenő egy cigány kezéből kikapta a hegedűt s megeresztett egy solót. A gróf Jenő tanácsára meg is vette a hegedűt. Hazafelé hegedűszó mellett kocsiztunk. Esténként meg összeálltunk s néhány kóta nélkül betanult férfinégyest elfűjtünk az ablakok alatt, Zichy nem röstelte, hogy őt muzsikusnak nézik.”²⁴⁵

Aggházy leveleiben maga vallja meg, hogy Zichyvel a több napos együttlétek során került közelebbi kapcsolatba.²⁴⁶ Kínálkozott lehetőség a kirándulásra, fürdőzésre, bőven jutott a társalgásra, és a délutáni vagy esti muzsika is szerves részét képezte a napi programnak. Aggházy egy mozgalmas, programokkal teli napjának – amibe nagyobb kirándulások, s más ismerősök látogatása is belefért – csak egy mozaikját örökíti meg Justhoz írt levelében: „Mily szép volt a hotkóczi nap! (...). Zichy gróf a coupéban megint három kedves kis költeményt rögtönzött Jenő hegedűdarabjaihoz. Tátrafüreden (...) délután muzsikális afternoon Migazziék etc. hallgatósága mellett. Tegnapelőtt a napokig itt időzött Sztáray grófné lánya Irma, ki József főhercegnő udvarhölgye, hallott bennünket és megkért maradnánk még néhány napig, a főhercegnő szeretne hallani. Mi a kívánságnak természetesen eleget fogunk tenni.”²⁴⁷

²⁴² Jelentése: nagyon kedves.

²⁴³ Aggházy Károly Justh Zsigmondnak, d.n.

²⁴⁴ Erkel Sándor szellemes sorok alakjában kapta a meghívást: „Tárt karokkal – amennyire csak kitarhatom egy karomat, fogadom (...)” Zichy Géza Erkel Sándorhoz, 1899. május 29. Tátrafüredi villájában sem volt elő-, utószezon a vendégeket illetően; egy ízben Hubay sem tudott megszállni nála: „Szívből örülni fogunk, ha Tátrafüreden fölkeres – fájdalom, lakást nem adhatunk, mert kis villámban 30 személy lakik, de magától értetődik, hogy máskülönben mindenkor és mindenben vendégem lesz.”

Zichy Géza Hubay Jenőhöz, 1890. július 17.

²⁴⁵ Aggházy Károly Justh Zsigmondnak, d.n.

²⁴⁶ „Zichy Gézát is napról napra jobban megszerettem, ámbár nem tagadhatom, hogy egyes vonásaival még nem tudtam egészen megbarátkozni. Tagadhatatlan nagy kvalitásai vannak. Geniális, meleg kedélyű, szeretetreméltó, sokban azonban fölületességet tapasztaltam nála, sőt itt-ott kiforatlanságot. Talán, mert a zseni lassan érik. Nagyon megszerettem az édesanyját, kitől úgy látszik a szép tulajdonságokat örökölte.” Aggházy Károly Justh Zsigmondnak, d.n.

²⁴⁷ Aggházy Károly Justh Zsigmondhoz, d.n.

Valóban eleget is tettek, s pompás kis hangversenyt adtak Klotild királyi hercegasszony és családja tiszteletére. Jelen voltak még az Odescalchi, Zichy, Sztáray, Mighazzi, Teleki, Széchényi, Erdődi, Karátsonyi családok. „Zichy Géza gróf előadta saját szerzeményű Don Juan-fantáziáját az ő páratlan művészetével. Két lánya, Ilma és Margit atyjuk darabjait mutatták be négykézre. Aggházy Károly, Mária Dorottya királyi hercegnő Klotild Gavotteját játszotta. Gyujtó hatást tett Zichy gróf Magyar Ábrándja, melyet Hubay Jenő adott elő a szerzővel együtt. Hubay ráadásul a Virágrege ciklust interpretálta és az egyes darabok előtt a programul szolgáló költeményeket elszavalta.”²⁴⁸

A zongora mindenhol rendelkezésre állt, mint Zichy tátrafüredi nyaralójában is, mégpedig Bösendorfer.²⁴⁹ Azt lehet mondani, ahol ő megfordult, illetve akik nála megfordultak, zene, zenei élmény nélkül nem maradtak.

A Zay grófok mint a baráti körhöz tartozók, szintén jártak Tátrafüredre: „E nyáron Tátrafüreden voltam. Igen szép és kellemes fürdőzés volt ez. Sokat voltam Zichy Gézánál s többször hallottam Hubay gyönyörű játékát. Csáky Kálmánnal Zobl Minkával találkoztam (...).”²⁵⁰

Wohl Janka is hasonlóképp számol be: „Mindenki elment – de még három feledhetetlen napot töltöttem Zichyéknél és remek zenét hallottam (...).”²⁵¹

Zichy Fővárosi házában is tart bemutatókat, házikoncerteket, amiről a Zenelap tudósít. „Zichy Géza gróf intendáns budai újonnan épült gyönyörű palotájában f. hó 2-án d.u. 5 órakor ebédet adott, melyre több lapszerkesztő is hivatalos volt. Ott voltak a szeretetreméltó háziasszonyon és házigazdán kívül báró Vécsey Sándor operai tanácsos, Nagy Miklós a *Vasárnapi Ujság*, Kiss József *A Hét*, Karczag Vilmos a *Magyar Génius*, Sághegyi József a *Zenelap* szerkesztője, Rebicek József karnagy stb.”²⁵²

A koncertet még egy kis társalgás előzte meg a szalonban, honnan gyönyörű kilátás nyílt a budai hegyekre és a vérmezőre.

²⁴⁸ Haraszi Emil, *Hubay Jenő élete és munkái*, 127.

²⁴⁹ „Én a Bösendorfer zongorához vagyok szokva s az én technikámnak az felel meg a leginkább.” Zichy Géza, *Emlékeim* II., 118.

²⁵⁰ Zay László Justh Zsigmondnak, 1890. szeptember 21.

²⁵¹ Wohl Janka Justh Zsigmondnak, é.n. szeptember 1.

²⁵² *Zenelap* 7/7 (1892. április 9.): 8.

Ezt követően a zeneteremben Zichy legújabb szerzeménye *A vízaknai hősök* zenekarra és férfikarra írt művét mutatta be, „előbb Rebicek karnagy által, aztán ő maga játszta, az ő művészi egy kezével, bámulatos technikával és finom nuancierozással²⁵³ a zongorán”.²⁵⁴

A *Gemma* bemutatása a gróf Koronaherczeg utcai lakásán történt az érdeklődők előtt. „Ott voltak a meghívottak sorából: Rákosi Jenő, Máder Raoul igazgató, Beer Ágoston, Dombay Athur és Gergely István zenekritikusok, Merkler Andor lapunk zenerefense, és Szikla Adolf karmester.”²⁵⁵ Zongorán Szikla Adolf játszott, a mű szövegét a zeneszerző olvasta fel. A táncelőjáték a hallgatókra nagy hatással volt, a lap szerint.

A gróf, eddigi ismereteinket összegezve, minden tekintetben igazán sokoldalúan, színesen oldotta meg műveinek bemutatását. Zongorázott, énekelt, felolvasott, s ha a társaság nála gyűlt egybe, színvonalas vendéglátást is nyújtott.

Liszt Ferenc mély barátságban volt Zichyvel, aki őt gyakran vendégül látta, ha itthon járt, illetve Zichy szinte mindennap eljárt hozzá, zongorázni, beszélgetni.

Budai lakásán gyakran hívta meg ebédre közeli barátait.²⁵⁶ Az együtt elfogyasztott ebédek után a zene volt a desszert, amely „szükséges velejárója volt a napi menünek”. Ez egy laza, de nagyon kellemes fajtája a házimuzsikának, amikor még az időkeret sincs meghatározva. Ezt igazából csak a művészek engedhetik meg maguknak, akiknek életvitelében a munkaidő nem játszik szerepet.²⁵⁷

²⁵³ Érdemesnek tartom Zichy zongorázását két rövid kritika alapján jellemezni, amely nem hazai megítélésű és nem lehet részrehajló. „Frankfurter Zeitung: A művész a szó teljes értelmében majd annyit, sőt többet produkál, mint sok más kétkező zongoravirtuóz. Gyöngéd bensőség, biztosság a bravúrhelyeken, a hang ereje és kelleme: ezek az ő kiváló oldalai.” A másik részlet: „Über das Land und Meer: Olyan művész, s hozzá bálkézzel, kinek párját a zenetörténet nem képes fölmutatni; teljesen elhomályosítja Dreyschockot is, aki pedig a bálkézben való játékban fölülmúlhatatlannak tartott.” Lásd *Zenészet* 1/8 (1882. március 20.): 62.

²⁵⁴ *Zenelap* 7/7 (1892. április 9.): 8.

²⁵⁵ *Magyarország* 9/273 (1902. november 16.): 11–2.

²⁵⁶ Így Volkmann Róbertet, aki elméletre, összhangzattanra tanította Zichyt, s akinek ő mindig nagyon hálás volt. Az étkezések zenei foglalkozással párosultak. Zichy eltökélt szándéka volt jól művelni a zenét, és tehetségét maximálisan kiaknázni. Egyik Zichyhez írott levelében így igazítja el őt pályája későbbi szakaszára nézve: „Igyekezék kompozícióiban egy kis önállóságra törekedni, úgy, hogy ebben a dologban senki fiára ne szoruljon. Ehhez egy út vezet: alapos tanulmány, szorgalmas olvasás. Ne dolgozzék ki csupán ellenpontozati gyakorlatokat, hanem harmóniai példákat is. A hangvezetésben s a tiszta hangkötésben való jártasság megkönnyíti a zeneszerzést, különösen a motívumok följegyzését. Ha Ön saját gyönyörűségére írni akar valamit, úgy ajánlom, írjon kisebb, egyszerű zongoradarabokat bálkézre, hogy mint zongorajátszónak legyen megfelelő műsora. Nagyobb dalkompozíciókat halasszon később időkre. Ezek az én együgyű nézeteim.” Részletesebben lásd Zichy Géza, *Emlékeim* II., 7.

²⁵⁷ Ezt Wohl Janka is mélységesen átérzi, jól szemlélteti: „Lásd ez az átka az anyagi lekötöttségnek, egy dolog, mit Ön soha sem ismert, mert sok tekintetben a pénz adja meg az embernek a hiányzó szárnyakat melyek nélkül a röghöz tapad.” Wohl Janka Justh Zsigmondnak, 1889. december 31.

Egy 1876. február 21-i jelenetre emlékszik vissza Zichy: „Ma rendkívül érdekes órát éltem át: Liszt nálunk ebédelt, Apponyi Albert gróffal s Mihálovics zeneszerzővel. Ebéd után megmutattam neki az Erlkönig átíratát (...). Liszt a zongorához ült s balkézzel markírozta a darabot (...)”.²⁵⁸

Máskor Mihálovics volt, aki csak úgy a zongorához ült, és kedvből játszott. Karácsony másodnapi ebéd után, amelyre Liszt mellett Augusz báró is hivatalos volt, megint csak a zongora, zongorázás került terítékre. Zichy saját etűdjeiből játszott néhányat, amelyekre Liszt pozitív megjegyzéseket tett, és egyben javasolta kiadatni azokat. Ez meg is történt. A Heugel cégnél jelentek meg Liszt Ferenc előszavával. Liszt terjesztette is őket, hogy azok minél előbb hallhatók legyenek a szalonokban és hangversenytermekben.²⁵⁹

Zichy Géza és Liszt kapcsolata szoros, bensőséges és tiszteletteljes volt. Azt gondolom, hogy ez is egy külön elemzés tárgya lehetne, amire e témakör már nem enged betekintést. Zichy alakja máskülönben is figyelmet érdemlő, akár koncertkörútjait, akár hazai pozícióit, más zenészekkel való kapcsolatait tekintve.

A családban a zenei tehetséget Zichy Géza lánya, Margit (1874. július 15-én született) örökölte, aki kitűnően zongorázott.²⁶⁰ A gyermekeknek, így Margitnak is, Liszt ajánlására Juhász Aladár²⁶¹ volt a tanítója.

„Juhász volt az én jobb kezem, aki segített nekem abban, hogy a zongora klasszikus irodalmát megismerjem” – írja Zichy. A pusztá tény, miszerint Juhász a házi tanító szerepét töltötte be, megerősíti azt a feltételezést, hogy Zichy otthonában gyakran leülhettek együtt a zongorához, s átnézhettek, átjátszhattak műveket Zichy kompozícióin kívül is.

²⁵⁸ Zichy Géza, *Emlékeim* II., 24.

²⁵⁹ Zichy Géza, *Emlékeim* II., 29–31.

²⁶⁰ Zichy Géza, *Emlékeim* II., 9.

²⁶¹ Juhász Aladár, zongoraművész, tanár, zeneszerző (1856–1922). Siposs Antal, majd 1875-től Liszt tanítványa Zeneakadémián. Liszt gyakran játszott vele, és mint kiváló növendékét a Zeneakadémiára ki öhajította nevezettni, de ez nem vált valóra. Lásd „Juhász Aladár”, *Zenei lexikon*, 2. kötet, 286.

A konkrét adatokat kísérje egy rövid jellemzés Zichytől: „Juhász Aladár valóságosabb művész, akivel valaha életemben találkoztam. Kicsiny, törekeny ember; típusa egy Sokratesnek. Nagy tehetségű, bölcs, tudor, zenész és zongoravirtuóz egy személyben, ki gög és nagyravágyás nélkül, csakis a maga gyönyörűségére műveli a zenét, soha hangversenykörutat nem tett és soha sem kérkedett (...). Túlságos talentummal fölruházott ember, aki munkájának gyümölcsét megérlelni nem tudja.” Zichy Géza, *Emlékeim* II., 77–9.

Ami Zichy Géza zenei vonatkozású tárgyait érinti, ezeket Margit lánya örökölte, éppen a zenei adottságára való tekintettel. Ő Nagylángra költözött férjével, Zichy Jánossal. Ma Soponya néven létezik ez a település. Házukban egy szobát rendezett be múzeumként apja tárgyaival. Itt volt például a teljes Liszt-levelezés is. A háború évei alatt az egész „múzeumot” széthordták. Az udvaron, a sárban talált néhány Liszt levélen kívül más nem maradt. A család birtokában van Zichy Géza egyik Bösendorfer zongorája is.²⁶²

12. Zichy Géza Bösendorfer zongorája

²⁶² Az unoka 2006. március 14-i beszámolója alapján.

Házimuzsika ma

– komoly kérdés – komolyzene –

Szép emlék

Talán két évvel ezelőtt történt. Felhívott egy nyugodt hangú hölgy, hogy játszanék-e náluk december 25-én.²⁶³ Házi hangverseny lesz. Röviden elmondta a háttérét, apropóját. Igent mondtam rá annak ellenére, hogy a karácsony meleg, vendégváró hangulata egy pillanatra visszatartott. Nem bántam meg!

Verőfényes, hideg nap volt. A ház, ahová érkeztem, egyszerű, tágas, barátságos. A házi zenére hivatott helységben egy fal teli könyvekkel, és a kigyózó polcokon zenei felvételek sokasága sorakozott. Rögtön szembe tűnt, hogy a házigazda és a felesége kultúrára, művészetre szomjas emberek; ez lételemük. Azonban társalgásra nem volt idő. A műsoron zongoraművek mellett dalok is szerepeltek. Egy óra múlva megtelt a szoba érdeklődő arcokkal. Különös, egyben ünnepélyes érzésem volt. Mindenki figyelt, és mi csak játszottunk

„Jó, hogy itt vagyok!” – gondoltam.

A koncert feloldásaként, egyben az „életbe” való visszajutáshoz zenei vetélkedő következett. Öt kérdés öt helyes válaszra várt. Mindenki lázasan figyelt, írta a tippelt választ. A győztes kihúzhatta magát, mert nem volt könnyű a feladvány.

Ezt a szórakoztató két órát kis beszélgetés követte, közben rágcsálni lehetett ezt-azt. A baráti társaság érzékelhetően jól érezte magát. A zümmögő alapzaj egy óra elteltével apránként alábbhagyott, hisz karácsonykor mégiscsak haza vágyik az ember. Mi is indultunk. Emlékezetes, szép este volt.

Ez az emlék bennem tovább élt. A házi zene izgalmas, rejtett zugait, múltbéli titkait akkor már lázasan kutattam. A gyönyörű betűkkel megrajzolt – néhol azonban olvashatatlanul, hanyagul megírott – levelek böngészése közben, amelyeket az idő majd előbb-utóbb megrág, elkalandoztak gondolataim.

Vajon nem sajnálatos-e, hogy a technika fejlődésével kihál az élő levelezés, és eltűnnek az élményeket felelevenítő sorok?

A meghívást telefonon, a meghívót elektronikus úton kapjuk, és köszöneteinket hasonló módon juttatjuk vissza a feladóhoz.

Egy kis idő elteltével, ha nem is azonnal, de ürítjük napról napra duzzadó levelesládánkat. Első lépcsőfokként a kukába röpítjük felesleges, már aktualitását veszített leveleinket, majd a kukából végleg töröljük a kedves sorokat, amelyek egy darabig – amíg azokat láttuk –, csak-csak emlékeztettek bennünket a kedves eseményre.

²⁶³ Aki felkért: Bárdos Péterné.

Mostanság alig jut eszünkbe esetleg feljegyezni valamit, akár csak önmagunk számára is, nemhogy másnak! Tisztelet annak a néhány embernek, aki fanatikus naplóíró vagy rendszerető, és megnyugtató számára, ha papírra vetheti élete többnyire eseménydús, vagy ritkábban elunt napjait. Hadd legyen mit olvasnia öreg napjaira!

Sajnálatos módon elvesznek értékeink. Elvesznek nem csak egyéni, de társasági szinten érvényes értékek, amelyek ha kis csoportosulásokban is, de mégis kihatnak az egyénre, a társadalomra. Elvesznek, és annyi sem marad talán belőlük, mint egy telefirkált papír. Kár értük!

Így született meg ez az írás, a dolgozat második része.

IV. Beszélgetések napjaink házimuzsikájáról

IV.1. Dr. Bárdos Péter és felesége²⁶⁴ – ügyvédek

– *Mesélj! Hogyan született meg nálatok, otthonotokban a házi zene?*

Nagyon kalandos minden. A férjem 14 évig hegedült, nagyon tehetséges volt. Tanárnője rendkívül támogatta, hogy hegedűművész legyen. Negyedéves gimnazista volt, amikor a jelentkezési határidő utolsó éjszakáján eldöntötte, ha nem lesz nagy művész, akkor nem megy zenei pályára, nem jelentkezik a Zeneakadémiára. Megjegyzendő, hogy önbizalma nem volt elég. Ezzel szemben tekintettel arra, hogy egy ügyvédcsaládból származik – a nagypapa, papa ügyvédek voltak –, azt gondolta, hogy ő még jó jogász lehet. Tehát akkor inkább a jogi egyetemre jelentkezett.

Telt múlt az idő, építettük a karriert, alakítottuk az életet, gyerekeink születtek, és gyakorlatilag mindenünk megvolt, ami az életet kellemessé teszi.

Ekkor a férjem egyszer előállt azzal, hogy az ő életéből hiányzik a zene; jóllehet jártunk hangversenyekre. Kifejezte, hogy ami neki még jelentene valamit az életben, az a házi zene, pontosabban, hogy nálunk legyenek hangversenyek.

Én nagyon szerettem a zenét kényelmes fotelben vagy ágyban hallgatni.

Beethovent szeretem, Brahmsot és néhány Vivaldit. Jóllehet az esküvőnk előtt megállapodtunk, hogy mi szeretjük a zenét, de arra nem jöttem rá, hogy ennek is vannak fokozatai. Amikor szóba került a házi hangverseny gondolata, akkor döbrentem rá, hogy a zene nem csak azt jelenti, hogy az ember hallgat valamit, ami neki tetszik, és akkor jókedvű lesz, hanem a zene egészen más. Én Beethoven zenéjéről azt mondtam, hogy olyan, mint ami kimossa a fájdalmat a lélekből, mintha egy piszkos ruha kezdene oldódni a mosószerben. A férjem viszont úgy hallgatja a zenét, mint magát a kompozíciót. Hogy is mondjam... Én matematikus vagyok. Ahogy én élvezem egy softwerben azt, hogy milyen jól összeállították, ő ugyanezt élvezte a zenében.

– *Hegedült a férjed a későbbiekben is?*

Kicsit játszott, de igazán nem gyakorolt. Néha elővette a hegedűjét, de már csak a gyerekeinek és nekem játszott. Gitározott is, de nem komolyabban.

²⁶⁴ A beszélgetés 2007. március 28-án, Budapesten készült.

– *Hogyan alakult tovább? Mik voltak a kezdeti lépések a házimuzsika megvalósításában?*

Mivel az volt a férjem kívánsága, szerveztem egy házi hangversenyt. Nem is tudtam, hogy kezdjem el. Volt egy régi barátnője, akivel együtt jártak hangversenyekre. Ő egy zenekarban játszott, s a zenekarból összehoztak egy vonósnégyest. Maguknak játszottak, és boldogan eljöttek hozzánk²⁶⁵ zenélni. Ez volt az első alkalom. Majd több éves szünet után a férjem azon törte a fejét, hogy jó lenne egy zongora. Így változatosabb lehetne a műsor. Végül egy sajnálatos esemény kapcsán tudtuk realizálni régi vágyunkat.

Akkor történt, hogy az édesanyám unokatestvére, Végvári Csaba zongoraművész 46 évesen – 1992 karácsonyán – öngyilkos lett. A lányomék örökölték meg a zongoráját, de nem tudták hová elhelyezni. Így hozzánk, háromszintes házunk alagsorába került a hangszer. Később kitaláltam, ha átépítjük a középső szintet, akkor a zongorás házimuzsika számára már nincs akadály. Tehát átépítettük a szintet.

Csaba emlékére minden évben karácsonykor házi hangversenyt rendezünk, lehetőleg zongoraestet.

– *Hogy szervezted meg az első esteket? Barátokat hívtál?*

Igen, igen. Spontán dolog volt. Sok minden függ a véletlentől, szerintem. A baráti társaságunkat ügyvédek, orvosok alkotják leginkább, akikkel sokszor találkozunk hangversenyeken. Így a koncertekre járó társaságból hívtunk barátokat, azokat, akikben biztosak voltunk, hogy eljőnnének hozzánk. Így kezdődött. Ez már egy-két évvel az előbb említett első alkalom után volt; amikor megörököltük a zongorát. Az első alkalomra nem emlékszem pontosan. 1995-től dokumentáltuk.

– *Miként dokumentáltjátok?*

Van egy vendégkönyvünk, ahol feljegyezzük az eseményeket dátummal, és a szereplők azt aláírják, beleírhatnak kedvük szerint. Sok esetben a pontos műsor is belekerül.

Emellett van egy dokumentációnk, ami összefoglalja az érdekesebb eseményeket néhány fotóval ellátva, amely az egyesületünk bejegyzésének első évfordulójára jött létre, 2003-ban.

²⁶⁵ Üröm, József nádor utca 4.

– *Befogadó képes-e a társaság, vagy állandó, változatlan csoportosulásról, baráti körről van szó?*

Kezdetben tízen, tizenöten voltunk, de elvértve akadt amikor már hatvanan²⁶⁶ is. Az már kellemetlen volt. Az elején, amikor beindítottuk a házi zenélést, az volt a célom, hogy minél többen legyünk. Mivel férjemnek elég sok ügyfele van, sokat járunk fogadásokra. Ekkor felhasználom a lehetőséget az ismerkedésre. Akinél úgy látom, hogy érdeklődik, meghívom; így elég sok embert tudtam beszervezni. Most már túl sokan vagyunk. Nem kis áldozatba kerül, amikor 30–40 ember bevonul a házba. Mostanra jutottunk el oda, hogy szeretném házon kívülre tenni a programokat, de azért évi négyet szerveznék otthonra is.

Voltak már olyan kezdeményezések, amikor doktorandusz koncerteket szerveztünk az Óbudai Társaskörben. A másik szálon futó esemény Szokolay Balázssal kialakuló kapcsolatunk volt. Kérte, hogy szervezzünk számára koncerteket. Rendeztünk neki; eddig hármat, amelyekre nagyon nehéz volt szponzort találni.

Más nehézségek is adódtak. Nevezetesen: hatvan fő egy lakáshoz sok, de ahhoz hogy egy hangversenytermet, vagy akár a társaskört megtöltsön, kevés. Tehát a közönséget is szervezni kellett.

Azt még nem mondtam, hogy létrejött egy egyesület, a Több Világosságot Egyesület²⁶⁷, aminek előzménye a „házi zene klub” volt. Szabadi Vilmos és Szokolay Balázs közös koncertjére, ami 2007. május 31-én lesz a Zeneakadémián, nem is kerestünk már szponzort, viszont a mi egyesületünket – ami tényleg nagyon lelkesen segít beszervezni az embereket –, támogatóul tüntettem fel. Leírom, kik vagyunk, mivel foglalkozunk, és aki a programjainkról szeretne értesítést kapni, jelentkezzen a megadott címen. Ezután meglátjuk, hány fő az, akit mozgatni lehet.

Az emberek szeretnék hangversenyre járni, de a mai árak miatt ezt nem mindenki engedheti meg magának. A másik követelmény, hogy az idősek és a nagyon fiatalok haza tudjanak menni időben, ne sötétben kelljen közlekedniük. Nagyon sok a nyugdíjas – már a nyolcvan évesekre gondolok –, akik aktív idejükben aktív szellemi életet éltek, hangversenyekre jártak, de egyrészt már nem tudják megfizetni a jegyárat, másrészt nem mernek kimenni az utcára este. Azt gondolom, hogy tényleg széles körnek kell a kultúrát elérhetővé tenni.

Ezen dolgozunk most.

²⁶⁶ Bächer Iván irodalmi estje.

²⁶⁷ Az egyesület eredeti célja nem csak saját magunk szórakoztatása volt, hanem egyre szélesebb körben kívántuk felkarolni a kultúrát.

– *Mikor jött létre az egyesület?*

2002. június 28-án.

– *Bevontok-e irodalmat, esetleg társművészeteket is közös programjaitokba?*

Férjem a zene szerelmese, én az irodalmat szeretem nagyon. Egyszer azt gondoltam, hogy szervezünk egy olyan vegyes estet, ahol jelen van zene és irodalom. Színművészek adják elő kedvenc verseimet.

– *Melyek ezek?*

Ady Endre, *A Sion hegy alatt*; Somlyó György, *Mese a történelemről*. Nagyon szeretem Somlyó Györgyöt. Volt is nálunk. A kötetet, a Mesék Könyvét egyszer láttam a könyvesbolt kirakatában. Örültem neki, mert élvezem a meséket. De aztán egészen más volt, mint mesekönyv. Fantasztikus! 19 éves korom óta őriztem, hogy ezt egyszer majd meg fogom hallgatni, és megszerveztem!

Szabó Lőrinc, *Semmiért egészen*. Az azért tetszett, mert én szerintem minden férfi ilyen: Hogy rettenetes, elhiszem, / De így igaz. / Ha szeretsz, életed legyen / Öngyilkosság, vagy majdnem az.” Arról szól, hogy a nő, aki szeret, és aki azt akarja, hogy a férfi elfogadja, az legyen tárgy: „Mint lámpa, ha lecsavarom, / ne élj, mikor nem akarom.”

Ezeket jóbarátunk, Molnár Tamás színművész adta elő, aki a Katona József Színházban is játszott, de ehhez a pályához túl jólelkű.

Karinthy Frigyes, *Előszó*. Ezt Molnár Tamás szerette volna elszavalni. Ezzel elindult az irodalmi estek sorozata. Az első, 2002 novemberében volt. Érdekességgént elmondom, hogy ezen az esten Fülöp Ervin pánsípon játszott.

Popper Péter is adott elő nálunk, többször is. Megállapodtunk, hogy a mítoszokról fog előadást tartani, de végül az európaiságról beszélt. Én is készültem az eseményre. Megkértem Galambos Tamást, aki szintén a körünkbe tartozik, hogy rajzoljon valamit, ami témába vág. Ő felajánlott egy nagyon szép, Prométheuszt ábrázoló festményt. A kezdeti hangulat megteremtésére Molnár Tamás színművész szavalta el József Attila *Thomas Mann üdvözlése* című költeményét: „(...) örül, hogy lát ma itt / fehérek közt egy európaít”.

Meghívtuk Kende Pétert és Szakonyi Károlyt is.

Bächer Ivánt is meghívtuk a társaság kérésére. Ő azt mondta, hogy szívesen eljön, de inkább zongorázni szeretne. Ismételten Molnár Tamás olvasott fel a műveiből és két próza között Bächer Iván zongorázott²⁶⁸.

Volt más nagyon jó estünk is. Egly Tibor, aki Mozart rajongó, tartott Mozartról egy kiváló előadást, és zongorázott hozzá.

Mivel Erik Satie is a kedvenceim közé tartozik, ezért egyszer megkértem Fellegi Ádámot: játsszon Satiet. Fellegi azt válaszolta, hogy ő nem szokott Satiet játszani és mások sem.

Somlyó György is járt nálunk. Mivel ő francia orientált, végre az Egly Tibor Satiet játszott. A Somlyónak Mozartról, Bartókról szóló versei mellett Tibor játszott Mozartot és Bartókot is.

Ezeket az érdekesség kedvéért ismertettem.

– Hogyan veszed fel a kapcsolatot akár teljesen idegen személyekkel is?

Van, amikor valaki ajánl valakit és van, akinek csak a telefonszámát tudom. A kezdet kezdetén furcsa volt így, ebben a formában meghívni valakit. Szokolay Balázshoz is félve mentem, de nagyon készséges volt. Évek óta rendszeresen fellép nálunk, több esetben növendékeivel. Most már azt tapasztalom, hogy van, aki tudomást szerez mindarról, ami nálunk zajlik, és szívesen eljön. Tulajdonképpen még senki nem utasított vissza, kivéve Moldova Györgyöt, érte még küzdök!

– Milyen gyakorisággal jöttek, jöttetek össze?

Egy évben hat alkalmat lehet számítani. Annak idején nyáron is volt összejövetel, de a társaság kívánságára kihagyjuk a júliust, augusztust, s ennek következtében télen kicsit sűrítjük az alkalmakat. Alapvetően olyan sok téma adódik, amit szeretnénk együtt megélni, hogy még a havi találkozások is kevésnek bizonyulnak. Ezért is gondolom, hogy inkább máshol keresek majd helyet.

– Ezekről az alkalmakról újságban vagy az interneten megjelenik valamiféle információ?

Egyelőre nekem van egy listám, és a barátoknak küldöm elektronikus úton, vagy postán az információkat. Most készül egy négy oldalas felhívás, hogy kik vagyunk, mi a tevékenységünk és ha érdekel valakit, jelentkezhet.

²⁶⁸ Bächer Iván szóbeli közlése: Chopin mazurkák hangzottak el.

– *Volt nálatok vetélkedő is, amikor én is játszottam nálatok. Szervesen kapcsolódik ez az esthez? Akár irodalmi vetélkedő is van?*

Igen. Mindig kitalálunk szellemes feladványokat különböző zenei bejátszásokkal egybekötve. Ez a társaságra nézve igen élénkítő hatással bír.

– *Mennyire köti le a szervezés az energiádat?*

Az egésznek a megszervezése nem annyira nehéz, mert nagyon sokat olvasok. Amikor valami jót olvasok, akkor mindig vágyat érzek arra, hogy az élményt másokkal is megosszam. A házi felolvasásoknak és beszélgetéseknek ez a vágy az alapja. Csak meg kell keresni az előadókat. Ha zenéről van szó, akkor tanácsot kérek zenész ismerősektől, barátoktól, ki kit ajánl. Természetesen, ha a férjemnek van valamilyen elképzelése, akkor azt is megvalósítom. Talán nevetni való a párhuzam, de mégis megemlítem. Szent Cecília a zene védőszentje. Én Cecília vagyok, ezért úgy érzem, hogy nekem mint a férjem védőszentje, jól kell elvégeznem ebbéli teendőimet. Amit a férjem megálmodik a zenével kapcsolatban, azt igyekszem valóra váltani.

– *Hogyan tovább?*

Tervekkel, azok megvalósításával – lendülettel...

IV.2. Dr. Tóth Károly²⁶⁹ – kardiológus

A házi zenének az a lényege, hogy a privát szférában él, és nagyon értékes. Zárt jellege miatt nehezen kutatható. Erre vonatkozó emlékeim egy része szorosan kapcsolódik gyermekkoromhoz, valamint szüleimhez.

Az édesanyám zongoratanár volt, jó ideig űzte ezt a foglalkozást úgy, hogy otthon tanított. Az 1950-es években 40 forintos óradíjért jöttek hozzá a tanítványok. A Lehel utca 6. szám alatt laktunk.

Úgy nőttem föl, hogy a nagyszobában szólt a zongora. Én csukott ajtónál tanultam, és hallottam a tanítványokat, akiket persze nagyon jól ismertem.

Édesapám Nagykanizsán született 1909-ben, a mama 1911-es volt. Apám Nagykanizsán tanult hegedülni. Nyilvánvalóan látszott, hogy nem elképesztően tehetséges, ennek ellenére egy bizonyos szintre eljutott. Tekintettel arra, hogy a brácsaszólamok kicsit egyszerűbbek a kvartettekben, brácsázni is megtanult. Amíg én meg nem születtem, ők a mamával gyakran játszottak együtt. Akkor nem ment a televízió és nem szólt a rádió sem. Az volt a szórakozásuk, hogy együtt játszanak.

Én magam úgy kezdtem a zenetanulást, hogy egy kicsit hegedültem. Mikor odaültem a zongorához, kijelentettem, hogy felejtsek el a hegedűt. Aztán később én kísértem a papát otthon. Saját magunknak játszottunk. Ha úgy tetszik, a házimuzsikálásnak ez volt a formája, hogy az ember hazament és nem a tévét kapcsolta be, hanem bekapcsolta önmagát a hangszeren keresztül a zene világába. A papa hangolt és játszott. Nagyon szorgalmas volt, és voltak olyan darabok, amiket remekül le tudott játszani. Elsősorban sikerdarabok, virtuóz darabok. Szólót soha nem játszott. Minden amatőrnek megvan a territórium, amin mozogni tud. A Mendelssohn, Hegedűverseny nem tartozott ezek közé, bár mindig gyakorolta. De lejátszotta Beethoven hegedűversenyét, amelyet én kísértem. Amikor papa játszott, nagyon bele tudott feledkezni. Időnként hamisan játszott – ezt ő is tudta persze –, de remek ritmusérzéke volt. A mama nagyon ritkán ült le zongorázni. Chopint nagyon szerette, Csajkovszkij b-moll zongoraversenye volt a kedvence. Nálunk volt zenei élet, mindig szólt valami.

Ily módon otthon a zene egy természetes közeg volt. A szüleim zenei környezete odavonzotta az embereket. Zeneszerető, a zenét valamilyen fokon művelő barátaik voltak. Sokat jártak hangversenyekre.

²⁶⁹ Dr. Tóth Károly a Magyar Írószövetség tagja; Bárdos Péter baráti köréhez tartozik. A beszélgetés 2007. április 2-án, Budapesten készült.

A papának – ő körzeti orvos volt –, egy hölgy ismerőse a XIII. kerületben lakott. Hidyné Gyulai Máriának hívták. Hegedűművész volt. A lánya, Márta, szintén hegedűművész, aki 1956-ban kiment Kanadába, és a Winnipegi Rádió Szimfonikus Zenekarának lett a hangversenymestere. Hidy Mária volt az, aki elkezdte a házimuzsikákat szervezni.

„Hidy Mária elve az volt, nem múlhat el társaság valami értéknek fölmutatása nélkül. Máskülönb az nem fennkölt eszmecsere, ahogy illik, hanem csak locsogás. Legalább egyetlen verset szavaljon valaki. És a hegedű, vonó mindig úgy volt kéz közelében, hogy előzetes szándék nélkül is, csak úgy, ha többen összejöttek, hát sor került rá, valami tétel, Mozart, Beethoven.”²⁷⁰

Szerinte nem lehet úgy leülni beszélgetni, hogy csak cseverészik az ember. Egy vers el kell, hogy hangozzék, vagy egy zeneműtétel meg kell, hogy szólaljon. Ebben nagyon sok igazság van. Ennek a megvalósítása sokkal természetesebb volt abban az időben, mint ma.

A Hidynének volt egy kis lakása, nekünk egy jó nagy. A zenedélután abból állt, hogy vasárnap délutánra Hidy Mária nevesebb embereket próbált meghívni. Érdekes módon a mama nem volt aktív résztvevő; nem zongorázott emlékezetem szerint. De a papa, aki nagyon ambiciózus volt, beállt a kvartettbe brácsázni. Volt egy nagy szobánk, ahová megérkeztek a vendégek, jó részük persze nem muzsikált. Nem volt ez rendszeres. Évente 3–4-szer biztosan előfordult, hogy vasárnap délután eljöttek a nagyszerű profik. A mama ezekre az alkalmakra különböző süteményeket készített. A zenedélután megelőzően a kvartett hosszasan leült gyakorolni.

Nálunk konkrétan emlékszem ki fordult meg. „Az akkori muzsikuskérvonal néhány jelese érkezett, de inkább az elmélyült tudós fajtából, arcról csak a bennfentesek és a hangversenyjárók ismerték őket. Bárdos Lajos, a zeneszerző, Szabolcsi Bence, a tudós, Tóth Lajos, baritonista és Zsámboki Miklós csellóművész. Hírlett, csodagyermek tanítványa van, akit Perényi Miklósnak hívnak. És a rádiózenekar szólamvezetője, Ország Tivadar.”²⁷¹ Ő brácsás volt, de a kvartettben hegedült. A papa játszott brácsán, Hidy Mária szintén hegedült, és néhány operaénekes volt még jelen. A zenélés tartott másfél órát talán. Nagyszerű dolog volt!

A papa, mint afféle amatőr, nagyon büszke volt arra, hogy elővették egy régi magyar zeneszerző művét, Szabó Xavér Ferenc vonósnégyesét, amely az Országos Széchényi Könyvtár különtermében bemutatásra került. Az esemény az újságban is megjelent.

²⁷⁰ Szenczi Tóth Károly, „A zenedélután”, *Népszabadság* (2006. április 8.), www.nol.hu

²⁷¹ Uo.

Nemegyszer Hidy Máriánál is volt zenedélután. „Hidyék kis lakást laktak, néhány utcasarokra túlünk. Két szoba, hall a földszinten. A szomszédok megszokták a muzsikát, nyáron senki sem szólt a nyitott ablak miatt.”²⁷²

„Hidyék lakásában az egyik szobában barna, viharvert zongora, a másikban Árpád rendetlen íróasztala, fölötte falra tűzött jegyzetek. Árpád könyvelő volt, a megtestesült kapcsolat matematika és művészet közt. Hangszeren nem játszott, de kétségtelenül mindegyikünkénél gyakrabban hallgatott zenét. A nagyobb szobában állítottak fel kottaállványt (azóta sem láttam olyat, fából készült, két oldalról lehetett rá kottát helyezni). Így a vonósok négy székével meg is telt a szoba. A hallgatóság a kisebb szobába szorult. Itt állt a széles résre nyitott ablak alatt a terített asztal, süteményfélékkel. Papírszalvéta, kistányér. A szünetben tea. Műsorlap is készült, Árpád gépelte gondosan.”

Nagyon sokan eljöttek, ott ücsörögtek az emberek. Az élményt, amikor Bárdos Lajos, a híres karvezető, egy alkalommal korábban eltávozott, meg is írtam egyik novellámban. „Tapintatos, ’ne zavartassák magukat’ – gesztussal, lábujjhegyen hagyta el a szobát. Búcsúzóul még a Szabó Xavér-opusz közben kottára vetette élete legrövidebb kórusművét. A szöveg egyszerű volt: a vi-szont-lá-tásra! (ez háromszor). Szoprán, alt, tenor, basszus, rendesen lekottázva. Úgyhogy el is énekeltük.”²⁷³ Kedélyes, kedves gesztus volt.

Volt Hidy Máriának egy testvére, Hidy Kálmán, aki nem volt fölkent író. Azonban az emberek legnagyobb része tudja, ha zongorázni, hegedülni, pikulázni nem is tud, de írni, azt igen. Ő is írt, és egy-egy novellát felolvasott. „Akkor már kínosan unatkoztam.”²⁷⁴ Én a kamaszos realitással akkor is láttam a zenedélutánnak a valóságos élettől elrugaszkodott voltát. Egy kicsit az a rózsaszínű lebegés volt, amiként tulajdonképpen ma is az.

– *Az apjának volt ideje rendszeresen gyakorolni?*

Persze hogy volt. Elhatározás kérdése. Az amatőr rajong a zenéért. Rengeteg kotta még ma is megvan, ami az ő gyűjteménye.

²⁷² Uo.

²⁷³ Uo.

²⁷⁴ Uo.

– Az Ön zenetanulása hogyan alakult a későbbiekben?

Az enyém a lustaság jegyében alakult. Lehet valaki zseniális, de egy zseniális író, ha nem ír egy betűt sem, az nem író. Én egy pimasz alak voltam a zongorával, de azért a zene nagyon sok örömet szerzett nekem. 6–8 éves koromban sertepertéltem a zongoránál, s amit hallottam azt lejátszottam. Hallás után harmóniákat játszani, improvizálni remekül tudtam. Ez a jó Isten adománya. Arra vagyok büszke, amit a jó Isten adott, ami a szorgalmamat illeti, arra kevésbé. Abszolút hallásom van, és a papáék gyakorolása közben előfordult, hogy szóltam „itt nem F, hanem Fisz van”. És ez egy gyerektől!

Anyukámtól tanultam két évig zongorázni, s akkor elvittek a zeneszervezetbe. Megláttam a Béres Gizi nénit, aki első benyomásomra rettentő csúnyának tűnt, de a kezeire emlékszem, azok gyönyörűek voltak. Gizi néni megmondta, hogy nála nincs hely. Azért játszhattam, és a Csárdáskirálynőt választottam. A játék végén a papa megjegyezte, hogy nem kottából, hanem hallás után játszottam. Mire a Gizi néni: „Ja, akkor föl van véve!” Nem voltam elég szorgalmas valóban, de nagyon könnyen blattoltam. Elmentem zongoraórára – ehhez pofa kellett –, Bach invenciót vittem úgy, hogy akkor láttam először.

Aztán hosszan orgonáltam templomban – több éven keresztül. Csak az orvosi pályát vittem végig osztályvezető főorvos pozícióig, ami furcsa, mert azt nem lehet úgy szeretni, mint a zenét. A vonós hangszerekhez nem volt elég adottságom, viszont a versenyművekből a hegedűt jobban szeretem.

– A zenedélutánok hogyan maradtak abba?

Ez éveken keresztül működő dolog volt, de abszolút unicum volt már akkor is. Nem minden házban rendeztek zenedélután. Ez nagyon finom, intelligens közeg volt. Vége úgy szakadt, hogy megöregedtek az emberek. Hát úgy szétesett. Majd fogja látni később, hogy a legjobb barátságok nem kopnak el, csak már nincs energia egymással találkozni. Az ember inkább otthon marad.

A Hidy Mária néni volt a zenedélutánok motorja. A férje, Hidy Árpád, az a fajta ember, aki úgy gondolta, hogy időnként könyvelőnek lenni nem elég, ezért kitanulta a portréfestészetet. Mindezt egy kétszobás lakásban.

Utána megtanult sakkozni olyan szinten, hogy kerületi versenyeket nyert. Aztán fejébe vette, hogy ő hegedűt készít a Dózsa György út 140. szám alatti kétszobás lakásban. 2–3 éves előkészület után elkezdett hegedűt építeni.

Amikor elvittem a Harsányi hangszerkészítő úrhoz a papa – Árpádtól ajándékba kapott – hegedűjét, mindjárt azt mondta, hogy ez egy nagyon szép amatőr hegedű. Érdekes! Így maradt ez abba, nincs külön története.

A papa orvos volt, tőle csak realitást lehetett tanulni. Nálunk nem volt a zenének elalélt ájuldozós jellege. Nálunk a zene természetes közeg volt. Én ezt hoztam otthonról. Az olyan furcsa, hogy a feleségem nem tud kottát olvasni!

– Az elmondottak alapján nem merült föl Önben az a gondolat, hogy jó lenne itthon újra zenélni?

Az orvosi pálya nagyon kiveszi az emberből az energiát, mert ez abból a rettenetes kínlódásból áll, amit ma az orvosokkal művelnek. Nem a társadalom, hanem a hivatalos közegek. Azt vettem észre, hogy az utóbbi időben nem mentünk hangversenyekre, színházba, holott régen gyakran jártunk, mert örülök annak, hogy végre itthon lehetek! Elfáradok. Nem az orvosi pálya a csúnya, hanem az, amit ma Magyarországon művelnek vele.

– Hogyan jellemezné a házimuzsika lényegét?

Ez egy olyan műfaj, amelyre a szeretet nyomja rá a bélyegét. Művelői szeretik azt, amit tesznek, és szeretik egymást. Így le lehet ülni játszani. Így meg lehet hallgatni egy művet és egymást, hiszen a közös nevező a tisztelet és a szeretet. Ez a két legfontosabb, nélkülözhetetlen dolog!

– Tudomásom szerint Ön szívesen ír, publikál.

Tizenegynéhány éve írok, 1992-ben jelent meg az első könyvem. Ha valami magányos műfaj, az az írás. Az írónak egy megnyilvánulása van: ha elolvassák a könyvét. És mi a siker? Ha megjelenik egy írása, és 10 írásából előfordul, hogy egyet elolvas valaki, majd azt mondja, hogy ez szenzációs! Nagyon jó! Megérte!

IV.3. Dr. Asbóth Richárd²⁷⁵ – kardiológus

Családom házimuzsikálása majdnem visszanyúlik a 19. századra, ugyanis a nagymamám, Thomán Istvánnak²⁷⁶ volt fizető tanítványa. A nagymamám, Wohlmann Geraldine, 1881-ben született – mint Bartók Béla –, egy jómódú családban. Nagyon szép nő volt és jól is zongorázott. Erről világos emlékeim vannak, ugyanis 16 éves voltam, amikor meghalt. A nagymamámék szalonjában – akik a Szép utcában laktak – lépett föl először Pataky Kálmán operaénekes.

A családban az apám, Geraldine nagymamának a fia jelentette a folytatást. 1905-ben született, és kilencvenöt évet élt. Apám kisgyerekként kezdett hegedülni tanulni, és megszerette a hangszert. Bécsben járt gimnáziumba, és ott nagynevű muzsikusokat, magas színvonalú koncerteket hallott. Ezek arra készítették, hogy muzsikus legyen belőle.

Amikor a családdal közölte, hogy muzsikus kíván lenni, akkor a nagyapja – Geraldine nagymamámnak az apja –, nem volt rest a Kárpátokban lévő birtokáról – mai szlovák-lengyel határ –, elutazni Bécsbe, és a kedvenc unokájára ráripakodni: „Willst du ein schmuztiger Musikant werden?”²⁷⁷

Apám, miután érettségi után hazajött Pestre, beiratkozott a Zeneakadémiára és az Orvosegyetemre. Az első évet párhuzamosan végezte, de ennek végeztével döntenie kellett, hogyan tovább. A gyakorláshoz idő kell. Ezen a ponton elkezdődött egy amatőr muzsikus vonulat a családban – mert a hegedülést nem hagyta abba –, és pontosan egy házimuzsikáló környezetet sikerült találnia.

Volt egy Sömjén János nevű jó barátja, ügyvédtanonc, akinek az apja nagyon jómódú ember volt. Sömjén János csellista volt – az ő csellóján játszom én most, de nem az akkori csellóján. A jómódú apuka látta, hogy a fiúk rettentő mód szeretnének kamarázni, és az a gondolata támadt, hogy szerez a Zeneakadémiáról diákokat. Ez a két zeneakadémista Végh Sándor és Koromzay Dénes voltak. Apám barátsága Végh Sándorral innen datálódik. Én is sokszor találkoztam vele. Apám elbeszélése szerint rövid nadrágos akadémistaként az első kérdése az volt, hogy mi lesz a vacsora? A jó falatokat mindig szerette.

²⁷⁵ A beszélgetés 2007. április 4-én, Budapesten készült.

²⁷⁶ Zongoraművész, tanár. 1883. januárjától Liszt Ferenc növendéke, és 1889–1907.: a Zeneakadémia tanára volt. „Thomán István”, In *Zenei Lexikon* szerk. dr.Bartha Dénes (Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1965), 3. kötet, 512.

²⁷⁷ Azt akarod, hogy egy koszos zenész legyen (csak) belőled?

Ez egy olyan stabil barátság lett aztán, hogy amikor a háború után a Végh-kvartett mindenestül elment az országból, Végh Sándor „csupán” a hegedűjét, a zongoráját és a Lepke utcai lakását hagyta apámra, mivel apám lakását kibombázták. A zongora és a hegedű meg is van a mai napig. Apám már rég meghalt, amikor Sömjén János – a Kanadában eltöltött évek után – hazajött nagyon öregén. Én mint orvos jártam hozzájuk, de János bácsin sokat segíteni már nem lehetett. A hangszerét rám hagyományozta, hogy az részt vegyen a budapesti amatőr kamarazenei életben, amit ő annak idején annyira szeretett. Ez egy Kanadában vásárolt német manufakturális hangszer. Jól szól.

Visszatérve apámra, ő a két háború között sokakkal kvartettezett. Több vegyes felállásban, amiben profik is tagok voltak. A háború utáni években pedig egy nagyon stabil vonósnégyes alakult ki, aminek az első hegedűse Berovszky Gábor tüdőgyógyász, a második hegedűs mindig apám, a brácsista Szilfai László fogorvos, iskolaorvos, a csellista Fekete Gyula belgyógyász-háziorvos volt. Ez a négy ember kéthetente rendszeresen összejött, ha esett, ha fűjt, felváltva mindig másnál. Ha nálunk kvartetteztek, az tényleg kiszakadás volt a mindennapokból. Ha kirándultunk is, haza kellett érni, mert este 6 órakor kezdődött a muzsika.

A mi lakásunk,²⁷⁸ összenyitható nagy szobákból áll. Az egyikben kvartetteztek, a másikban a kávézóasztalnál ültek a feleségek, csörömpöltek a tányérokkal, beszéltek a világ dolgait. Öcsémrel jöttünk-mentünk egyik szobából a másikba. Mivel minden partitúra megvolt otthon, ezért én általában odahúztam egy kisszéket, leültem és néztem a partitúrát.

Egy házimuzsikálós légkörben föl lehet nőni, és azt hiszem ez a legnagyobb adomány, amit ezen a téren kaptam. Az mindenképpen nagy előny, hogy az alapvető kvartettirodalom a fülemben van. Ez annak is köszönhető, hogy apám, amikor én már használhatóan muzsikáltam, szervezett olyan kvartetteket, amiben én csellóztam.

A kvartett körülbelül negyven éven keresztül működött. Amikor a prímhegedűs meghalt, apám – akinek fantasztikus energiája volt zenei dolgok szervezésére –, valami egész csodálatos módon, az első hegedűs helyére régi muzsikusokat szervezett be a Szervánszky családból. Sári néni, és Juci néni, az Állami Hangverseny Zenekarban muzsikáltak végig az életüket. Ők boldogan jöttek.

²⁷⁸ Budapest, Falk Miksa u. 30.

Ők ketten olyan „vérprofik” voltak, hogy fejen állva is bármit le tudtak játszani. Sári néni játszotta a prímhegedűt, Juci néni²⁷⁹ a brácsát. Játszottuk az apám által gondosan koncipiált műsort. Apám összeállította a műsort és nekem előre megmondta, hogy fel tudjak készülni. Akkor előszedtem a partitúrát és végig dudorásztam magamban a szólamomat. A fontos hangokhoz felkiáltó jelet tettem, vagy ha szóló basszus volt, azt megjelöltem és ezeket gyakoroltam. Leültünk játszani Sári nénivel, Juci nénivel és flottul végigment az egész darab. Ekkor csodálkozva néztek rám, hogy nem rontottam el, mert mások bizonyos helyeken mindig el szokták rontani. Ez adottság kérdése. A csellistánál előny, ha stabil és nem téved el. Mindig tudtam minek kell szólnia a többi szólamban, és ami nehezebb volt, azt kigyakoroltam.

A szakmámmal párhuzamot vonva, a felelősség az, amit érzek: felelősség a következő hangért. Azt senki nem tudja helyettem meghúzni. Nekem kell úgy, azt, ott létrehozni.

– *Megmaradt otthon a zártkörű zenélés, vagy akadtak alkalmak, amikor vendégeket, barátokat hívtak?*

Az, amit muzsikáltak otthon, vagy mi muzsikáltunk később, azok öröme volt, akik játszották. Ők sokszor profik voltak; a zongoristák mindig. Zongoratanárok, mint például Arató Szilvia, aki nagyon jó barátja volt családuknak.

Kistétényi Melinda is nagyon sokat járt hozzánk. Nagyon szeretett apámmal szonátázni. Elsősorban Bachot játszottak.²⁸⁰ Én kölyökként ott ültem mellette és lapoztam. Mozart volt a másik nagy, akinek műveit megszólaltatták. Játszottak mást is.²⁸¹ Melindára nem lehet azt mondani, hogy zongorista vagy orgonista volt. Ő egy óriási muzsikus volt, és Bachban nem ismert tréfát.

Apám és az a generáció elvértve ült nyilvánosság elé. Ma talán exhibicionistább kort élünk.

²⁷⁹ Juci néni törékeny kis öregasszony volt, és fájt a válla. Akkor apám egyik orvosi műszerállványát odatettük, selyemsálat kötöttünk rá, abba beakasztottuk a brácsát, és akkor a Juci néninek nem kellett tartani hangszerét.

²⁸⁰ Vége volt egy tételnek, és akkor ők ott álltak, és röpködtek a boldogságtól. Apám is roppant költői lélek volt, úgy, mint Melinda. Vége volt a tételnek, apám odament Melindához, kezét csókolt neki, és akkor Melinda elmesélte, hogy neki randevúja lesz Bach mesterrel, ha meghal! Ez hihetetlen élmény volt!

²⁸¹ Ezekben az esetekben jobb volt, ha a hegedűszólamot figyeltem, mert Melinda általában rögtönzött, improvizált. Ez majdnem olyan volt, mint ahogy Beethoven leírta, de azért nem egészen.

A mi kvartettünk – a Semmelweis vonósnégyes – specialitása éppen a nyilvános szereplés.²⁸²

Bár kezdetben ellene voltam, mondván, hogy mi nem hivatásos muzsikusok vagyunk. Évek múltán, ahogy koncertjeink már egy színvonalat megütöttek, nagyon sok profi ülte végig azokat. A velünk játszó profik mind felvillanyozódtak a házimuzsikálás légkörétől, ami a koncert közben is érezhető volt. Ez a lényeg.

Ami legjobban a mai világba átvezet, az a muzsikáló orvosok témaköre.

Az Orvosegyetem zenekarát 1921-ben alapították, és a 60-as években alakult át kamarazenekarrá, Tardy László fáradhatatlan munkájával (ő egyébként a Mátyás-templom karnagya). Én 1970-ben kezdtem az egyetemet, és azóta játszom a zenekarban. Létezik egy 20–25 főből álló kemény mag, akik a mai napig ott vannak.

A zenekart egyrészt azért említettem, mert abból az évek során házimuzsikálós csapatok alakultak ki. Ezek különböző formációk, de leginkább kvartettre törekszik minden épeszű vonós, a zongoristák pedig jönnek-mennek és kétségbeesetten téblábolnak, hogy kivel tudnának játszani. Az amatőr zongorista és a házimuzsikálás szomorú sors, de vannak azért néhányan, akik tényleg nagyon jól játszanak, és azok időnként el-elcsípnek egy vonós partnert szonáták játszására.

Másrészt azért említettem a zenekart, mert koncertmestere dr. Kelemen László – aki professzionális szinten hegedül – egy kvartettet alapított. Abban én csellóztam. Ez még nem a Semmelweis vonósnégyes volt, nemcsak orvosokból állt. De történt egy haláleset, és az együttes megszűnt. Azonban mélyen bennünk élt a vágy a további kamarazenélésre. Ez után alakult meg a Semmelweis vonósnégyes a kamarazenekar négy orvos-tagjából.

Az első hegedűsünk, Kelemen László belgyógyász-háziorvos, Székely György, a második hegedűs, gasztroenterológus-belgyógyász, Ostoros Gyula a brácsásunk – aki a Mátyás-templom zenekarának is tagja –, tüdőgyógyász-onkológus, én pedig kardiológus vagyok. Tehát négy belgyógyásról van szó.

Célunk a házimuzsika volt, és az, hogy saját magunk élvezetére zenéljünk. Röviddel megalakulásunk után jött egy érdekes fordulat. Meghívtak bennünket 1983-ban Tolnára, hogy ott zenéljünk a helybelieknek, diákoknak, egyben valamit mondjunk a zenéről.

²⁸²A Semmelweis kvartett legutóbbi – 2007. április 19-én az Óbudai Társaskörben megrendezett – nyilvános koncertjén a következő műsor volt hallható: W. A. Mozart, F-dúr vonósnégyes K.158; L. van Beethoven, Esz-dúr (Pápaszem) duó WoO 32; Farkas Ferenc, Sonata due per viola e violoncello (1961); Dohnányi Ernő, c-moll zongoraötös op.1. Közreműködött: Dr. Molnár Edit (zongora), Nagy Enikő (brácsa), Kiss Domonkos Judit (gordonka).

Szeretettel fogadtak bennünket, ami mély benyomást tett ránk. Nem is beszélve arról, hogy a koncertre való készülés összehozott minket. Akkor vetette fel Székely György – a második hegedűsünk, aki zenei újságcikkeket is ír –, hogy az ilyesmit jó lenne folytatni. Lenne egy célunk és lépésenként haladnánk előre. Elkezdtünk összejárni és játszogatni, hol ezt, hol azt.

A következő fellépés az akkori Zichy-kastély – ma Óbudai Társaskör – koncerttermében volt. De hát továbbra is azért leginkább magunknak játszottunk.

Majd megint jó pár év múlva adódott lehetőségünk a Régi Zeneakadémián, a szombat délelőtti matinékon fellépni. Az utóbbi években átlagosan számítva évi 3–6 koncertünk van.

Ez nem a tipikus házimuzsikálás útvonala, de ha nem ezt az utat választottuk volna, akkor nem biztos, hogy így 24–25 év után még mindig együtt játszanánk. Ez jobban összetart minket.²⁸³ Tíznaponta, kéthetente jövünk össze. Az együttzenélés függ kinek-kinek a képességeitől. Ha olyan egy kvartett felállása, hogy mindenki nagyon könnyen blattol, akkor azok másra vállalkozhatnak, mintha olyan emberekből áll, akiknek ez nem megy olyan könnyen. Mindenesetre mi nem játszanánk ilyen jól, ha nem volna a kamarazenélésünknek ez az állandó akadályverseny jellege. Erre is van német mondás: „Selbstlob stinkt”.²⁸⁴

– *A fellépésekre irányuló felkészüléseken túl azért kell lennie egy belső kohéziós erőnek, ami a vonósnégyest összetartja.*

Több kvartett bomlott fel a profik között egészen változatos okok miatt. Valaki azt mondja, hogy a feleségeken múlik. Ha szőröstől-bőröstől nem lennénk képesek egymást elfogadni és szeretni, nem működne az együttes. Örülünk, ha feleségeink jót főznek nekünk. Mert hát vannak kulináris titkok is, mint ugye meséltem a Végh Sándor esetében, a „mi lesz vacsorára?” történetet.

Van egy ilyen mondás is, hogy a közösséget a feladatai éltetik. Ha a kvartett, vagy egy közösség úgy érzi, hogy van valami feladata, akkor együtt marad. A kvartettben, az orvos-zenekarban az összetartó erő a barátságunk megőrzése egymás felé, mert végül is kevesen vagyunk, akik ilyen régóta ismerjük egymást.

A kvartettünkben van egy fajta küldetéstudat: fontos, hogy zenélünk! Mert ha már mi sem tesszük, ki fogja?

²⁸³ Egy amatőr csellista barátommal vitatkoztam a minap, aki azt mondta, hogy ez örület, hogy mi mindig koncertre készülünk. Nem ez a házi muzsikálás! Nem ismerjük meg az irodalmat, mert mindig egy-egy darabon dolgozunk! Kétségtelen van charmja annak is, hogy mi háromszor eljátszottuk mind a 83 Haydn kvartetttel, de ennek is, hogy ott ülünk egy tétellel, és három ütemen vacakolunk egy negyed órát. Roppant élvezetes!

²⁸⁴ Az öndicséret bűdös.

Érdekes, hogy a kórusokban ez nem merül fel. Én az egyetem 200 éves történetében az egyetlen ember vagyok, aki hat évig járt zenekarra és énekkarra. A kórusban ismertem meg a feleségemet, akivel most is aktív tagok vagyunk. Az egy olyan együttes, amit egészen egyértelműen a kórusvezető személyisége tart össze. A kórusban ilyen értelmű hivatástudat soha nincs.

A gregorián kórusokban talán van: „ha mi nem, akkor ki csinálná” szellem. Misztikus, purista megközelítés.

A kvartettezés „szellemidézés” kicsit, mert töménytelen koncentráció van benne.

Olyan sokféle sikerélményt adhat a muzsikálás! Amikor egy Haydn-kvartettet játszunk végig, akkor mosolyogva fejezzük be. Mindenki érzi, milyen szellemes zene ez! Óriási! Amikor Mozartot játszunk végig, akkor az utolsó hang után még mindenki mozdulatlanul ül, tovább él benne a zene hihetetlen szépsége, de tudja, hogy ezt még szebben kellene játszani. Mozartot mindig lelkiismeret furdalással fejez be az ember. Ha nekiveselkedünk egy Beethoven műnek, akkor a mű végén ott állunk agyonverve, hogy ez soha nem fog menni. Ez a három fő típus létezik!

A mi különlegességünk az, hogy mint orvosok alkotjuk a vonósnégyest. Ez ritkán fordul elő. Állítólag Bécsben van egy orvosokból álló kvartett, de mi nem ismerjük őket.

Rajtunk kívül is vannak kiváló orvosok, akik más hangszereken játszanak, esetenként ezen tudásukat magas szinten művelik. Budapesten dr. Szilágyi András igen különleges ember. Vidéken említésre méltó Spedik Vladimir.²⁸⁵ A muzsikáló orvosok összejövetelein hallottam zongorázni, és lélegzetelállító, ahogy játszik.

Évente van Muzsikáló Orvosok Találkozója. Ez egy sajátos ügy. Senki nem vár nagy csodákat sem önmagától, sem a másiktól. A koncerteknek nagyon jó légköre van. Vidéken szervezzük, mert vidéken a helyi szervezők mindig képesek rendes közönséget összeszedni ehhez, Budapesten soha. Budapesten olyan koncert kínálat van, hogy senki nem megy el egy abszolút amatőr összejövetre. Az amatőr muzsikálás nem színpadra való szerintem, az otthonra való! Ennek pont a mi vonósnégyesünk az ellenpéldája, amint említettem.

²⁸⁵ Tizenkét évesen a Csajkovszkij b-moll zongoraversennyel felvették Moszkvába. Egy csodagyerek volt. Moszkvában három gyerekre jutott egy zongora, és napi 8 órát kellett gyakorolni. Világos, hogy valakinek éjszaka. Ezt 1500 km-re a szüleitől nem bírta – ő mesélte. Aztán elvégezte az orvosi egyetemet.

– *A cselló választása az Ön esetében a kvartettezésnek, az otthoni zenélésnek volt köszönhető?*
Hat éves voltam, amikor apámtól karácsonyra egy hegedűt kaptam. Ritkán voltam olyan boldog életemben! Emlékszem az érzésre! „Az én hegedűm!” Apám, aki nagyon kiváló ember volt, de nem volt pedagógus alkat semmilyen vonatkozásban, fél évig kínlódott velem, majd feladta. Úgy ítélte meg, hogy ez nem megy nekem, reménytelen eset vagyok, nincs vonós érzékem, és menjek inkább zongorázni. Szomorkás lehettem, de engedelmes típusú gyerek voltam. Tehát ezután zongoraórákra jártam.²⁸⁶ Azt is élveztem! Jó volt, de nem volt az a zsigeri belső örööm, mint a hegedű esetében. 13–14 évesen nekem is volt pubertáskori elmezavarom, hogy a zongorázást abbahagyom. Be is jelentettem otthon. Akkor apám – aki érző szívű muzsikus lélek –, azt mondta, hogy a zenét erőltetni nem lehet. Anyám rábeszélésére azonban engedelmes gyerekként tovább jártam. Az összes létező osztályt kijártam. A tanárnő már nyugdíjba ment, és én még akkor is jártam a lakására. Egyetemista éveim alatt is jártam zongoraórákra. Ez a „zongora-krízis” elgondolkodtatott.

Az otthoni muzsikálások láttán tapasztaltam, hogy a zongorista a kamarazenélésben mindig profi. És kell is, hogy az legyen! Tudtam, hogy amatőr leszek, és muzsikálni szeretnék. Abban is biztos voltam, hogy zongorával ez nem fog menni, ergo új hangszer után kell nézni.

15–16 évesen beláttam, hogy ennyi idősen hegedülni már nem lehet elkezdni. Bejelentettem, hogy én úgy gondolom, csellózni szeretnék. Apám maximálisan egyet értett ezzel, átlátta a dolog lényegét. Keresett egy cselló tanárt, és 16 évesen valóban az üres húrokat pengettem, húzogattam. Hála Istennek, nagyon rátaláltam erre a hangszerre. Ez a cselló története.

– *Mit gondol, mi az oka annak, hogy az orvosok körében sokan magas szinten űzik a zenét?*

Valami örület mindig van ebben az amatőr muzsikálásban.

Elmondom a teóriámat. A papi, a tanítói, az orvosi, és a színészi pályákra mondjuk azt, hogy hivatások. Ha ezeket redukáljuk az ősidőig, az egy emberben, a varázslóban összegződik, aki egy személyben volt pap, tanító, színész és orvos is. Ezek a pályák, hivatások – a szóban is benne van – hivatva vannak valamire.

Ez magában foglalt egy attitűdöt, hogy én vagyok az, aki nyújtani tudok a másiknak valamit. Kell hozzá egy partner, aki eljön hozzám. Ez fontos gondolat, szerintem.

²⁸⁶ A Fraknói Rózsi nénihez jártam, akiről évekkel később tudtam meg, hogy a főváros legrettegettebb szakfelügyelője volt. Semmi bajom nem volt a Rózsi nénivel.

Amikor az ember azt érzi, hogy van valami, amihez a saját erejéből nem tud hozzájutni, akkor elindul valahová, átlép egy küszöböt. Ez az a misztikus pillanat, amikor valamilyen formában átadja, lefokozza saját magát, és nagy bizalommal rábízta magát arra a másikra, akiben ez a bizonyos hivatás van, és ott ül a másik oldalon. Ha mint orvoshoz belép hozzám valaki azon a küszöbön, annak nem biztos, hogy szervi betegsége van, de hogy lelkiileg problémája van, az biztos. Azért ment el valakihez, hogy ő segítsen rajta. Ugyanezért megyünk el a templomba. Szeretnénk valamit kapni, amit magunk nem tudunk megoldani, és akkor ott van a pap. Ugyanígy a tanító esetében. Beül az ember az iskolapadba, és abszolút aláveti magát egy lehetetlen világnak és fegyelemnek, mert valamit kapni szeretne. És ugyanezért megy el az ember a koncertterembe, mert valami lesz ott, amit ő másképp nem tud megszerezni, és ehhez kell valaki a másik oldalon, aki ezt föl vállálja, „elvégzi”. Ráadásaként egy kicsit varázsol. Én nem akarom túlerőltetni ezt a párhuzamot.

Csupán azért mondtam el, mert mindig kérdezik, hogy miért pont egy orvos muzsikál. Hála Istennek van más szakmabéli is, aki muzsikál. Ebben a „kultur-polgár” miliőben természetes dolog, hogy hozzá kell tudni nyúlni egy hangszerhez, mert e nélkül a világ sokkal tökéletlenebb lenne. Ez nem áll távol attól az orvosi szereptől, ahol szintén vad idegeneknek kell a szemébe nézni, és öt perc alatt elhitetni velük, hogy érdemes elmondaniuk bajaikat. Érezni lehet, hogy valahogy a szeretet hozza itt össze a dolgokat.

– *Mi a különbség Ön szerint a pódiumon előadott és a „tisztá” házi zenében?*

A pódiumon való muzsikálásról rengetegen írtak már. Az pontosan a „bőrömet viszem a vásárra” dolog. Egyébként emiatt az együtt muzsikálásaink sokkal tudatosabban gyakorlás jellegűek is.

Solti György könyvében olvastam, hogy a pódiumon az egyedi az, hogy bármi történjék is, végig kell játszani a darabot, nem lehet megállni.

Nekünk az a legnagyobb dicséret egy koncert után, amit például a Devich Sándor mondott egy alkalommal, amikor a Várszínházban Schumann, Esz-dúr kvintettjét játszottuk dr. Molnár Edittel.²⁸⁷ „Gyerekek, – ismert minket, hallott már minket többször –, én ott ültem és hallgattam Schumann! Arra gondoltam, milyen jól szól!” Vagy más alkalommal az egyik idős betegem – egy zongoratanár –, egyik fellépésünk után így gratulált: „Nem is hittem volna, hogy ez a darab ilyen szép!” Valahol ezt szeretnénk, hogy ne minket hallgassanak mint cirkuszi mutatványt, hanem a zenét.

²⁸⁷ Molnár Edit elvégezte a Zeneakadémiát, és utána az orvosi egyetemet.

Ahhoz hogy valami megszólaljon, kell természetesen egy technikai minimum, gyakorlás, de a lényeg – amit most nem fogok tudni elmagyarázni, hogy micsoda –, hogy a zene élménye ott, abban a térben megjelenjen, ahhoz talán nem szükségszerű profinak lenni.

– *A zenésztársadalom milyen hozzáállást mutat az Önök által játszott zene befogadására, miként reagál a nem hivatásos zenészek teljesítményére a nyilvános fellépések alkalmával?*

Nagyon sokan befogadják. Ha valamit mondok, abban nyilván egyéni látószög van. Van egy filozófiai tétel, mely szerint: mindennek az az előnye, ami a hátránya. Tehát, azért látogatnak el koncertjeinkre, mert van személyes kapcsolatuk velünk. Ez nem fokozza le a dolgok okát és összefüggését. Sőt, ez fokozza a nyilvános szereplések házimuzsika jellegét akkor is, ha a színpadon ülünk. Tudjuk a közönség soraiba nézve, hogy ki, kicsoda.

Valahol ez az, ami a profi muzsikusoknál nem vállalható fel. Talán nem is lehet az a fajta közvetlen kapcsolata a közönséggel a profinak, mint nekünk. Másrészt pedig, szoktunk profikkal játszani. Kétbrácsás illetve kétszellős kvintettekbe az első helyre mindig profit hívunk. Ők jelen vannak környezetünkben.

Apámék idejében is volt egy párhuzamos vonulat. Ennek eklatáns példája a következő: a prímhegedűsünk tanára, Batári Jóska bácsi, aki az egész életét végigmuzsikálta, amikor nyugdíjas lett, apámék meghívták. Apám kvartettjében akkor halt meg az első hegedűs. Lejátszottak 3-4 Haydn-kvartettet, és Jóska bácsi, mint egy kisgyerek, úgy ujjongott a gyönyörűségtől. Nem ismerte azokat a műveket.

Ezek persze szomorú dolgok, hogy egy profi muzsikus végigélheti az életét úgy, hogy nem ismeri a kamarazene irodalmát. Apám idejében nem kellett kétszer mondani a profiknak, hogy jöjjenek.

– *Van-e még valami, amit fontosnak tartana megemlíteni?*

Ezek anekdoták, vagy filozofikus vázlatok, amiket elmondtam.

A dolgoknak az lehetne a mottója, hogy „lehet keseregni egy eltűnt világ fölött.” Sajnos ez az alaphozzáállás. De ez így nem igaz. Mert amíg azok a művek léteznek, amelyek az amatőr házimuzsikálás korában születtek Schubertig bezárólag, addig nyilván lesz amatőr muzsikálás. Amatőr kvartett Webern darabot nyilvánvalóan nem fog elővenni, de az tény, hogy létezik a házimuzsikálás.

Azon lehet keseregni, hogy zeneiskolai oktatás van-e, vagy nincsen, ki támogatja és hogyan. Az igények léteznek, és amíg van igény, addig lesz házimuzsikálás is. Sőt!

A házimuzsika az egész világon működő, virágzó műfaj. Nálunk is létezik és él tovább. A nagy gyerekeim közül kettő tudta folytatni a családi hagyományt: a hegedűsből brácsás lett, és talált egy korban magához illő zenekart; a másik kínlódik a magányos zongorista szindrómával...

IV.4. Fellegi Ádám²⁸⁸ – Liszt Ferenc–díjas zongoraművész

– *Miért lakáskoncert az elnevezés és nem házi koncert?*

Mert nekem nincs házam, csak lakásom. Azonkívül a házimuzsikát elkoptatták sok minden másra. Többek között nagyon sok amatőr házimuzsikálás volt. Továbbá, ilyen profik mint én, nem csináltak effélet.

Kósa Gyuri²⁸⁹ bácsi rendezett ilyet a lakásán, amikor már teljesen kiszorult a pódiumról. Otthon, a lakásában játszotta a *Wohltemperiertes Klavier*t néhány meghívott vendégnek. Ott sem volt belépti díj. Ez az egyik, ami megkülönbözteti a lakáskoncertet a házimuzsikától. A másik az abszolút profizmus. A harmadik, hogy bizonyos fókig az élet rákényszerített. „A rendszerváltás idején az Országos Filharmónia elbocsátotta szólistáit. Valamiből meg kellett élnem. Zenélni tudtam, de a koncerttermek bérlése sokba került volna. Az otthonomban nem kell teremért fizetnem, gondoltam.”²⁹⁰

Játszottam én már vendéglőben is. Cziffra Gyuri is csinálta, és megállapítottam, hogy az nem nekem való, mert ott beszélgetnek, nem beszélve a pohárcsörgésről, csámcsogásról. Aztán eszembe jutott, hogy itt van ez a lakás, lehetne vele valami okosat kezdeni. Ez 17 évvel ezelőtt, a rendszerváltozás idején volt. Nem utolsósorban „fel akartam eleveníteni egy szép, ősi hagyományt, amit a hangversenytermek mára kiszorítottak.”²⁹¹

– *Hogyan kezdte el szervezni a közönséget?*

Volt egy sikeres Chopin estem a Vigadóban 1986-ban. Teltház volt. Akkor támadt az az ötletem, hogy iratkozzanak föl az emberek. Letettem egy szórólapot a pódium elejére, ami körül azonnal tumultus támadt. Később aztán rájöttem, hogy legalább húsz lapot kellett volna letenni, húsz ceruzacsonkkal. Legközelebb már okosabb voltam. Végül lett egy háromszáz fős névsorom telefonszámmal, ami időközben fölnövekedett háromezer-ötszázra.

Van egy nyugdíjas úr, aki felhívja a névsoron lévőket, hogy ki mikor tud eljönni. „Rendszerint minden pénteken és vasárnap zongorázom felnőtteknek (...). Játszom gyerekkórházakban, haldoklók között, elmeegógyintézetben. Szokatlan dolgokat művelek.”²⁹² Másrésztől terjed a híre a dolognak.

²⁸⁸ A beszélgetés 2007. február 25-én Budapesten, egy lakáskoncert alkalmával készült. A koncert műsora ez alkalommal Beethoven c-moll szonáta Op. 13 (Pathétique), cisz-moll szonáta Op. 27 Nr. 2 (Mondschein), f-moll szonáta Op. 57 (Appassionata) volt.

²⁸⁹ Zeneszerző, zongoraművész (1897–1984)

²⁹⁰ *Magyar Fészek Hírmondó* (2006. március), www.fellegiadam.hu

²⁹¹ Uo.

²⁹² Uo.

– *Megmaradt egy mag ebből a közönségből?*

Nem. Kezdetben többnyire idős hölgyek voltak. Most már nagyon sok fiatal is jön.

– *Ez az egyetlen dolog, ami létrehívta ezt a koncertet?*

Nem, mint minden nagy folyó, ez is számos forrásból, mellékágból ered.

A másik dolog az, hogy én szerintem a zenei, az érzéki és tudati megközelítésnek egyszerre kell jelen lennie, mert akkor jön létre az igazi művészi percepció. De beszélni nem nagyon lehet a hivatalos koncerttermekben. Nem is alkalmas arra az akusztika és nem szokták meg az emberek. Nálam tudják, hogy magas kultúrájú magyarázatot kapnak, ami egyszerű, tanító, bevezető jellegű, másfelől szubjektív. Szükség van eredeti gondolatokra.

„Fontos, hogy a közönség beavatást nyerjen a muzsikához, megismerje a mű formáját, mondanivalóját, a keletkezés körülményeit. Az a célom a házi koncertekkel, hogy a közönség zenei ízlését fejlesszem. (...) A nehéz zenét meg kell magyarázni, többször el kell játszani. (...) A szöveget pedig zenei példával kell illusztrálni. Ez Leonard Bernstein találmánya (...). Ő a példaképem. Közvetlenül, de tisztelettel szól a nagy mesterekről. Beszélni és muzsikálni együtt nehéz. Világszerte unikumnak számít, amit csinálok.”²⁹³ Ilyen a világon sehol nem volt és nincs is jelenleg.

Kiemelnék még egy fontos jellemzőt. „Én vagyok a házigazda, a rendező, a műsorismertető, egyszóval minden. Ezt nem utánozzák.”²⁹⁴

– *Zenéltek-e együtt a családjában?*

Persze. Az édesapám és az édesanyám így ismerkedtek meg annak idején. Az édesapám jól hegedült, az édesanyám mérsékelten zongorázott. Összejöttek kamarázni, és Mozart Esz-dúr „Kegelstatt”-trió²⁹⁵ hegedű-zongora átíratát játszották. Édesanyám, saját elmondása szerint, többször beleakadt, s akkor az édesapám kezdeményezésére inkább sétálni mentek. Édesapám rengeteg kamarazenét játszott.

A kamarazenélés zsidó és német családokban volt hagyomány. A magyar családokban viszont nem.

²⁹³ Uo.

²⁹⁴ Uo.

²⁹⁵ K. 498

– *A szomszédok hogy viselik az állandó zenét?*

Tűrök, pedig a legcsekélyebb pissenés is áthallatszik. Ez nagy polgári lakás volt azelőtt, középen nagyszoba, jobbra hálósoba, balra dolgozósoba, hátul a cselédszoba és a konyha, fürdőszoba. Aztán leválasztották a második világháború előtt.

„A lakásom szerény, 75 négyzetméter, egy lerobbant terézvárosi bérház harmadik emeletén.²⁹⁶ (...) Lift nincs (...). 60–70 ember is elfér, és olyan közelről hallhatják a zenét, mintha a pódiumon ülnének. (...) Sok szőnyeg került a falakra. Kiváló akusztikát varázsoltunk, ami ideális a zongorázáshoz, nem visszhangzik túlságosan.

Csodálkozom rajta, hogy a kollégák nem utánoznak.”²⁹⁷ Én szeretném, ha utánoznák, hiszen egy kétmilliós fővárosban igazán elférne még néhány ilyen centrum, mint az én lakásom, de nincsen. Kamarazenét is kéne játszani. De amint iderakok három vonózt, mindjárt kevesebb a hely a közönség számára.

– *Mi alapján határozza meg, dönti el a műsort?*

Attól teszem függővé, hogy mit szeretek. Jövőre az *Egy kiállítás képeit* fogom játszani, Chopin művekkel tarkítva. Valószínűleg vetíteni is fogok hozzá képeket. Az *Egy kiállítás képei* tipikusan olyan zongoraciklus, hogyha az ember kap is egy műsorfüzetet és elolvassa a tizennyolc tételt, mégsem tudja megkülönböztetni a kiscsibéket az ökrösszekértől.

– *Van olyan témája, amelyhez többször visszatér?*

Beethoven. A téma mindig interrelációban van a közönséggel. Vannak olyan darabok, amelyeket nagyon szeretek, de nem lehet eljátszani azokat, mert a közönség egy nagy része nem bírja meghallgatni. Például Lisztnél modernebb zenét nem szívesen hallgat a budapesti közönség.

Nálunk Kurtág Györgyről leírják az index.hu-ban, hogy a rosszul forduló villamoskocsi csikorgásához hasonlít az ő zenéje, miközben az egész világ ünnepli.

Magyarország sokkal jobban leszakadt zeneileg a világtól, mint bármilyen más viszonylatban. Az iparunk, a mezőgazdaságunk sokkal inkább „up to date”²⁹⁸, mint a zenénk. Visszatérve a műsorra: elsősorban Beethovent játszom, jelenleg is előadom Beethoven összes szonátáját.

²⁹⁶ Budapest, VI. kerület, Zichy Jenő utca 41.

²⁹⁷ *Magyar Fészek Hírmondó* (2006. március), www.fellegiadam.hu

²⁹⁸ Jelentése: modern, korszerű.

Itt arról van szó, hogy egy műsort játszom el ötvenszer a szezon folyamán, ugyanúgy, mint a színházak, amikor bemutatnak egy darabot.

Ameddig közönség van rá, az előadás műsoron van. Mozart műveket is játszottam, Bachtól a *Goldberg-variációkat*. Debussy műsorral is készültem már, amihez Bartókot vegyítettem. De ez kevésbé tetszett a közönségnek. Tudniillik Bartókról csak mondják, hogy szeretik.

– A honlapja alapján úgy értelmeztem, hogy egyfajta átmentő szereppel azonosul. Ez tényleg így van? Lát-e jövőt a házi zenében és van-e annak kihatása a társadalomra?

Úgy ítélem meg, hogy nagy hatása van. Valóban van egy átmentő szándék bennem. De ez a közönségre vonatkozik, akik még húsz év múlva is emlékeznek, hogy mit hallottak nálam. Én már rég elfelejtettem, de ők emlékeznek.

IV.5. Szokolay Balázs – zongoraművész

– *Arról mesélj, ami a családotokban él házimuzsikaként, vagy hagyománnyá alakult az évek során!*

Ez a családi hagyomány nálunk egészen kis koromtól kezdve él. A családban rengeteget zenéltünk, ez azt jelenti, hogy édesanyámnak mind a négy fia zenélt.

Ami mind a mai napig megmaradt, az a karácsonyi házimuzsika. Minden év szentestéjén – december 24-én – öt-tíz percet játszunk fejenként. Ez egy félórás, órás koncert szokott lenni, attól függően hányan vagyunk.

Öcsém fuvolázik, a feleségem zongorázik, én általában szólót játszom, és kísérem az öcsémet. Az öcsém kisfia, aki 11 éves, szintén zongorázik. Anyám nem szokott játszani, ő hallgatja.

– *Te miért szeretnéd otthonodban bevezetni, vagy inkább megtartani a házi zene hagyományát, mi motivál ebben?*

Egy olyan házba költöztem, ahol nagyon szép stúdióm van két zongorával. A tér akkora, hogy 30–40 embert jószerével meg lehet hívni közönségként.

Olyan rendszeres házi koncertre gondoltam, amelyek tulajdonképpen két egymástól független, de ugyanakkor bizonyos pontokon megegyező ötletre épülnek. Az egyik, hogy saját műsoromat játszom el barátaimnak, mégpedig komolyabb koncertek előtt.

A legtermészetesebb módon ebbe az is beletartozik, hogy a növendékeimnek a vizsgák előtt szereplési lehetőséget biztosítok. A célom ezzel az, hogy megszokják a fellépést, a publikumot, és tőlük – a szó legnemesebb értelmében – indifferenssé, közömbössé válva, csak az előadandó darabra odafigyelve, a hallgatók számára zeneileg a tőlük telhető maximumot tudják nyújtani.

Eddig is szerveztem nekik házimuzsika keretein belül hasonló fellépéseket, szereplési lehetőségeket egy családnál, amelyek rendkívül jó alkalmaknak bizonyultak arra, hogy a műsorukat eljátsszák.

A másik tervem az, hogy különböző területekről szeretnék ismerősöket, barátokat, tudósokat, művészeket – akiket nagyon komolynak, elmélyültnek, jónak tartok saját szakterületükön, vagy bármi másban, ami komolyan érdekli őket – felkérni arra, hogy ismeretterjesztő előadásokat tartsanak.

A motiváció abban áll, hogy kicseréljük egymás tudását. Olyan személyeket hívnék meg, akik biztosan vevők erre a cserére.

Volt egy keresztapám, aki régen „ICS”-nek, azaz intelligenciacsere-nek nevezte az ilyen alkalmakat. Ő is szervezett ilyesmit. Nálam ugyan a feltételek még nem teljesen adottak, de székek már vannak...

– *Látsz igényt erre az emberek részéről?*

A fő probléma az, hogy egyre kevesebb olyan embert, találni, akinek erre igénye lenne. Azonban nekem olyan ismeretségi köröm van, akik között a házimuzsika mint „intelligenciacsere” él, elevenen működik. El tudom képzelni, hogy ennek mentén valami el tud és el fog indulni, talán szélesebb társadalmi körökben is.

Ez felfogható ma már akár egy misszióknak is, hiszen kihalóban van az igazi közönség. Egy értő, befogadni tudó és zeneszerető közönségre van szükség.!

IV.6. Dr. Szilágyi András²⁹⁹ – pszichiáter

„A sok szóló és kamarazenei mű előadói közül kiemelésre kínálkozik dr. Szilágyi András budapesti pszichiáter egészen magas művészi szinten megszólaló Liszt-produkciója.”³⁰⁰

A Muzsikáló Egészségügyiek Millenniumi, IX. Országos Egészségügyi Találkozóját részletező cikk híven tükrözi azt a tényt, amelyet dr. Szilágyi Andrásról – mint Liszt-rajongó zongoristáról –, orvos kollégáitól nem egyszer hallottam: „zseniális, kiváló, kivételes, fantasztikus, örült”.

Személyes tapasztalatom – sajnos, eddig még csupán felvételtől hallottam játékát – ugyanezt támasztja alá. Hozzáfűzném – már amennyire megtehetem, hiszen kevésbé ismerem –, hogy ehhez a jó tulajdonságához – ami tehetség és szorgalom ötvözete – egy kellemes, víg, optimista, kitartó, mindenre elszánt egyéniség is hozzátartozik. Aki nagy mosollyal az arcán, a legtermészetesebb könnyedséggel tette fel nekem önmagára értelmezve azt a kérdést, amit az alábbi interjú utolsó sorában kijelentett:

„Az emberek igenis rászorulnak a zenére. A normális embereknek is nagy szükségük van rá, nem csak a betegeknek. Bár én azt mondom, nincs igazán normális ember a világon.”³⁰¹

–Honnan jött a házimuzsikálás ötlete?

Szomorúan tapasztaltam, hogy mindig nagyon nehéz műveket – sokkal nehezebbeket, mint amire egyáltalán föl vagyok készülve – választottam, amikkel sosem tudtam igazából megbirkózni. Mindig voltak olyan részek, amelyeken átlapoztam. Döbbenten láttam, hogy tulajdonképpen nincs egyetlen darab sem, amit az elejétől a végéig el tudnék játszani. Azon gondolkodtam, hogy mivel is kényszeríthetném magam arra, hogy megtanuljak egy teljes művet.

Kitaláltam, hogy hangversenyt adok idehaza, amire vendégeket hívok, s akkor kénytelen leszek megtanulni egy művet teljes egészében. Nagyon jó alkalomnak tűnt a névnapom. Ha a meghívottak felköszöntenek, akkor hálából játszok nekik. Ez rendkívül jó, frappáns, színes és ösztönző gondolatnak tűnt.

²⁹⁹ A beszélgetés 2007. március 11-én, Budapesten készült.

³⁰⁰ „A Muzsikáló Egészségügyiek Millenniumi, IX. Országos Egészségügyi Találkozója Pécsen”, *Orvoskari Hírmondó* (2000. márc.): 12. www.pote.hu

³⁰¹ „Gyógyító házimuzsika rászorulóknak”, *Észak-Magyarország* 63/278 (1999. okt. 19): 8.

Így jött létre a már hagyománnyá alakult *Andrásnapi Tafelmusik*,³⁰² aminek lassan 30 éve. Kénytelen vagyok egy egész estére való műsort megtanulni. Először tizenöt, húsz ember, majd harminc, negyven fő jött nagy lelkesedéssel. Barátokat, kollégákat hívtam, akikről feltételeztem, vagy tudtam, hogy szeretik a zenét. Adódtak alkalmak, hogy száztízen is voltak már, de ez esetben három részletbe elosztva, mert a tér adott.³⁰³

Délután 5–6 órára jönnek a vendégek, beszélgetnek, iszogatnak, 7-kor elkezdődik a kétrészes koncert. A vacsora sem maradhat ki, ami a koncert után következik.³⁰⁴ Volt rá példa, hogy éjjel három–négy óra felé kezdett oszolni a társaság. Jópofa dolgok ezek.

Az egésznek ez a kerete. De persze ennek vannak előzményei. Általános iskolás korom óta volt egy állandó belső késztetésem arra, hogy hallgassunk közösen zenét. Meghívtam a barátaimat, gramofonlemezeket raktam fel és zenét hallgattunk.

Amikor Szegedre jártam egyetemre beszereztem egy hangszórót, egy hordozható lemezejátszót, és ott is megszerveztük a közös zenehallgatásokat.

– *Kérem, meséljen gyerekkori zenei élményeiről!*

Polgári családban nőttem föl, amihez hozzátartozott hetente egyszer egy zongoraóra.

Furcsa módon pár év után fölmondtam a tanárnőnek, ugyanis nem voltam megelégedve vele. Nem volt benne semmi módszeresség és meglehetősen értelmetlenül nézett rám, amikor megkérdeztem, hogy mikor fogok Bachot tanulni. A skálák, hármashangzat-felbontás gyakorlatok után a rádióból cigányzenét kellett hallás után megtanulnom, hozzá kíséretet szerkesztenem. A negyedik nóta után rájöttem, hogy mind egyforma. Ez így nem mehetett tovább és végül is fölmondtam neki. Magamnak adtam föl leckéket, vizsgáztattam, számon kértem, büntettem, jutalmaztam magam.

Miután befejeztem a tanárnőnél zongoratanulásomat, szerveztem egy koncertet, meghívtam őt is, hogy hallja, hogy miket kellett volna megtanítania nekem.

³⁰² Tafelmusik (fr. Musique de table; Tafelmusik): kép - és írásbizonyítékok szerint már az egyiptomi dinasztiák idején (Kinsky, 5.1.), a bibliai időkben (Sirach 32, 5–9), a görög és római ókorban (Kinsky, 13.1.) szokásos a lakomát kísérő zene. A középkor is a „musica convivalis” számos bizonyítékát nyújtja. A reneszánsz és barokk korban az étkezés a muzsikálás egyik legfontosabb alkalmaként volt, a főúri udvarokban és a városi vezetők gyakori bankettjein rendszeresen, a polgárházakban általában csak esküvőkön játszottak asztali zenét. Előadói az udvari, ill. városi muzsikások (templomi énekesek, hangszeresek) voltak, de egy orgonista vagy lantos egyedül is hallathatta magát in conviviis (Praetorius Synt. III, 110.1.). Az udvari és tábori trombitások feladatához tartozott az asztali vagy étkezésre hívó zene játéka, mintegy jelként, hogy fáradjanak az étkezéshez. Brockhaus–Riemann, *In Zenei Lexikon*, 512.

³⁰³ Budapest, Radvány utca 19.

³⁰⁴ „Egy kis papíron gyűjtöttem össze az adott év meghívottait, ahová rendszerint még a műsort is felírtam, valamint az aznapi menüt. Például: palóc leves: 80 főre 16 kg hús – bárány, sertés –, 2 kg krumpli, gyümölcssaláta, sütemény, 6 üveg konyak, 2–3 üveg pálinka, 20 liter vörösbor, 15 liter fehérbor, 15 üveg üdítő. Borzasztóan szeretek főzni, így én főzök!”

– *Később sem keresett tanárt?*

Nem. Viszont volt egy kalandom. Már egyetemista voltam, negyedéves.

Egy barátom rábeszélte, hogy menjek el a Zeneakadémiára valakihez, s hallgattassam meg magam. Hagytam magam rábeszélni. Szegedi Ernő tanár úrnak játszottam a *Funeraillest*. Ő érdekesnek találta a játékomat, úgy látta, van mondanivalóm, de azt is kijelentette, hogy nem tudok zongorázni. Ehhez még hozzáfűzte, hogy ez nagyon veszélyes, mert akinek van mondanivalója, de nem tudja elmondani technika híján, az meg is bolondulhat. Mivel nem akarta, hogy megbolonduljak, hát felvett.

Havonta egyszer jártam hozzá, szombati napon. Reggel 9 órától délután 5 óráig volt az órám. Azt mondta, hogy ez addig lesz így, amíg utol nem érem azt az osztályt, amibe ő tulajdonképpen fölvetett. Az orvosi egyetem mellett nem értem rá a Zeneakadémiára járni, tehát külsős voltam. Néhány elméleti tárgyból kellett vizsgáznom. Ez szerintem nagy móka volt.

Mindent előről kezdtünk. Fél évig csak a billentést tanultuk. Vért izzadtam, borzasztó volt. Amikor már kezdett alakulni a billentésem, akkor a következő órára Beethoven C-dúr zongoraversenyének első tételét kellett vinnem. Ez nagy örömmnek tűnt, csak ennél a pontnál szembesülnöm kellett azzal a ténnyel, hogy nem tudok lapról játszani. A mai napig is, mint a dadogós gyerek, szótagolva olvasom a kottát. Elég gyorsan memorizálok, de egy zongoraversenyt végigszótagolni, az egy hét. Végül rájöttem, hogy nem megy ez a dolog. Akkorra ötödéves lettem az egyetemen. Felmértem, hogy valamit abba kell hagyni, mert ez így nem megy. Abbahagytam a zongoratanulást. Ennyi volt a zenetanulásom.

A lelkesedésem nem apadt el, ezt illusztrálандó elmesélek egy esetet. Szerveztek egy zenei versenyt³⁰⁵ egyetemi- főiskolai hallgatók számára, amire beneveztem mint szólista, és mint karmester is. Utóbbi nagyon emlékezetes történet. Udvaroltam egy lánynak, akiről kiderült, hogy nagyon jól zongorázik. Mozart D-dúr (Koronázási) zongoraversenyét játszotta, a tanára kísérte.

Gondoltam, szervezek egy zenekart a medikusokból és úgy adjuk elő. Nekiálltam, szerveztem egy zenekart. Vezényelni nem tudtam, így megkértem a másodkarmestert a színházban, hogy készítsen fel minket.

³⁰⁵ Az Egyetemek és Főiskolák 1961.évi Kulturális Szemléjének Országos Bemutatója.

A nagybögös egy túskehajú, ősz cigány volt. Félrehívott a főpróba szünetében és azt mondta: „Maestro, az a lényeg, hogy egyre lefelé! Aztán azt csinál, amit akar.” Ez volt a karmesteri kiképzésem. Nagy kaland volt!

Akkor szólózongoristaként és mint együttes is megnyertem – megnyertük – a versenyt. Persze közben anatómiából szigorlatoztam. Az ember fiatalkorában sok mindenre képes.

Visszatérve a zenetanulásra. A Geszler Gyuri bácsihoz jártam összhangzattant tanulni. Bámulatos fazon volt, kiváló muzsikus, kiváló koponya.

Esti Egyetem címen a Szent Margit gimnáziumban voltak az órái. A Devich nevet ott hallottam először. Ők voltak a „bezzegek”. „Bezzeg, a Devichek ezt tudják.” – mondta mindig. Hazáig együtt gyalogoltunk, mindig vicceket mesélt; hetente kétszer, két éven keresztül kétszer ugyanazt sosem mondta el. Fergeteges ember volt!

A gimnáziumban pedig matematika- és énektanárom volt Domonkos Pál Péter. Nagyon jó fej volt! Négyen voltak gyerekek, mind a négy gyerek más hangszeren játszott, és az anyjuk zongoratanárnő volt. Ők rendszeresen házimuzsikáltak amíg együtt volt a család.

– *Mi alapján választotta ki a műveket önmaga számára?*

Egyik szenvedélyem Liszt Ferenc. Ő egy kiemelkedő alak az életemben. Gyakorlatilag a műsorom 60–70%-a Liszt mű. Sok öregkori Liszt művet is játszottam, hogy mások is megismerjék azokat. Tapasztaltam, hogy ezeket a műveket nem nagyon ismerik az emberek. Beethoven szonáták, Bach művek is szerepelnek műsoromon. Igyekszem valamilyen rendszer szerint összeválogatni a darabokat. A koncerteket 1982 óta fél is vettem.

– *Mennyire kiegyenlített a gyakorlása?*

Most ahogy öregszem, már nem annyira veszem komolyan. Gyakorlatilag december elsején elhatároztam, hogy mi lesz a következő évben, és december 2-án már elkezdtem gyakorolni rá. Schubert B-dúr szonátája egy amatőrnek nem kis falat...

Amúgy kitartó vagyok. Nagyon rossz a szemem, és a műtét után egy 16 dioptriás szemüvegem volt. Alig láttam. Akkor egy barátom kimásoltatta a B-dúr szonátát hatalmas lapokra, hogy lássam a hangjegyeket. Borzasztó fárasztó volt!

Fénykoromban a napi 3–4 óra gyakorlás biztosan megvolt. Reggel héttől fél kilencig és délután munka után. Amikor a *Dante szonátát* tanultam, akkor kivettem az úgynevezett tudományos szabadságomat – 15 év után eljöttem a klinikáról –, hogy néhány cikket megírjak, de valójában készültem a búcsúhangversenyemre. Három hónapon át reggeltől este tízig a *Dante szonátát* gyakoroltam. Semmi mást nem csináltam.

Viccelve azt szoktam mondani, hogy a feleségem biztos süket, mert aki ezt a gyakorlási mennyiséget egy ilyen zongorán – mert ennek azért van hangja –, nap mint nap végig tudja hallgatni éveken át, az csak süket lehet.

– *A szomszédok hogyan viselik?*

Amikor épült ez a ház, és még tereprendezésnél tartottunk, akkor az alattam lakó egyén előállt azzal, hogy ő szeretné, ha megegyeznénk, hogy ebben a kertben kutya nem lesz soha. Írjunk alá egy nyilatkozatot. Bólintottam, hogy aláírom, de csak azzal a feltétellel, hogy én akkor és annyit zenélek ebben a házban, amikor és amennyit akarok. Ő is aláírta. Becsületére legyen mondván, hogy még egyszer sem szólt. Pedig, amikor Székesfehérváron dolgoztam, este kilenckor értem haza, s akkor álltam neki zongorázni éjfélig vagy még tovább.

– *Foglalkozott Liszt melankolikus, azért depresszívnek nem mondható, de mégis csak magába forduló oldalával? Ezt Liszt halál témájú darabjainak kapcsán kérdezem, mert a meghívókon látom, hogy nagy szeretettel játszotta azokat.*

Azt hiszem a legtöbb gyászzenét Liszt írta. Liszt a szó orvosi értelmében nem volt depressziós. Nagyon rezonált az emberi fájdalomra, és minden ismerősét egy gyászzenével búcsúztatott el, ez kétségtelen. Mindenki elhalt mellette.

Orvosi értelemben a depresszió egy olyan lelkiállapot, amikor megbénul az ember, és alkotásra képtelen. Liszt életében nincsenek alkotásmentes időszakok, sőt szinte mániákus pezsgés az egész Liszt-életmű. Csak gondoljon bele! Az eddig megjelentetett 6 kötetes levelezésére.

A *Sixtus kápolnához* című műve nagy élmény volt! Az orgona változatot még csak szokták játszani, de a zongoraművet nem. Liszt halálának 100. évfordulójára komoly, nehéz vállalkozás volt a teljes *Harmonie poétiques et religieuses* előadása.

– *A családban folytatta valaki az Ön által megkezdett zenei vonalat?*

Sajnos az a helyzet, hogy egyik gyerekem sem. A két nagyobbik lányom – mindegyiket taníttattam zongorázni – egy idő után abbahagyta, ahogy az lenni szokott. Felnőtt korukban a fejemhez vágták, hogy szigorúbbnak kellett volna lennem, de akkor már késő volt. A legkisebbik botfüllel született. Amikor meghallottam, majdnem elsírtam magam. Nemhogy hamisan énekelt, az irány sem volt jó.

– *Steinway zongorája zenei igényességét is tükrözi...*

Ennek története van. A házban, ahol gyerekként felnőttem, a harmadik emeleten egy idős asszony egyszer szólt anyámnak, hogy ő eladná a zongoráját. Mivel hallotta, hogy én mindig gyakorolok, gondolta megkérdez minket. Három hétig ellenálltam, hogy biztos valami ócska, régi hangszer. Nem akartam megnézni egy öregasszony öreg zongoráját. Anyám nem hagyott és megkért, hogy legalább udvariasságból menjek fel, és nézzem meg a hangszeret. Fölmentem és megláttam ezt a fekete zongorát. Meginogtam. Én egy rossz pianínóra számítottam. Kinyitottam, és láttam, hogy Steinway. Kivert a víz. Erre nem voltam felkészülve. Nem mertem leütöni egy hangot sem. Mondtam anyámnak, hogy ezt nem tudjuk megvenni, ez kifizethetetlen. Végül részletre 25–30 ezer forintért eladta az idős asszony. 50–70 ezer forint már akkor is kevés lett volna érte.

– *Kamarazenét is szívesen játszik?*

Néhányszor volt kamarazene.³⁰⁶ Volt olyan est, hogy a két Devich – János és Sándor³⁰⁷ –, valamint Pröhle Henrik és a lánya ültek itt le Mozart fuvola-kvartetteket játszani.

Képzelve, milyen örütségeket csináltam! Nyíregyházán volt a Muzsikáló Orvosok Találkozója, és kitaláltam, hogy a Liszt *Elégia*nak a cselló, zongora, hárfa és harmónium változatát fogom eljátszani. Egy kölesönként autóval, amibe a hárfa is belefért, vittem a miskolci zenekarból a hárfást. A helyszínen felcipeltek a hárfát az emeletre, eljátszottuk a művet a hangversenyen és jöttünk vissza.

Örütségekre vagyok képes egy öt perces műsor előadásáért. Ilyenkor mindig úgy érzem, hogy tettem valamit.

– *Van olyan darab, ami a szíve vágya és meg akarja tanulni?*

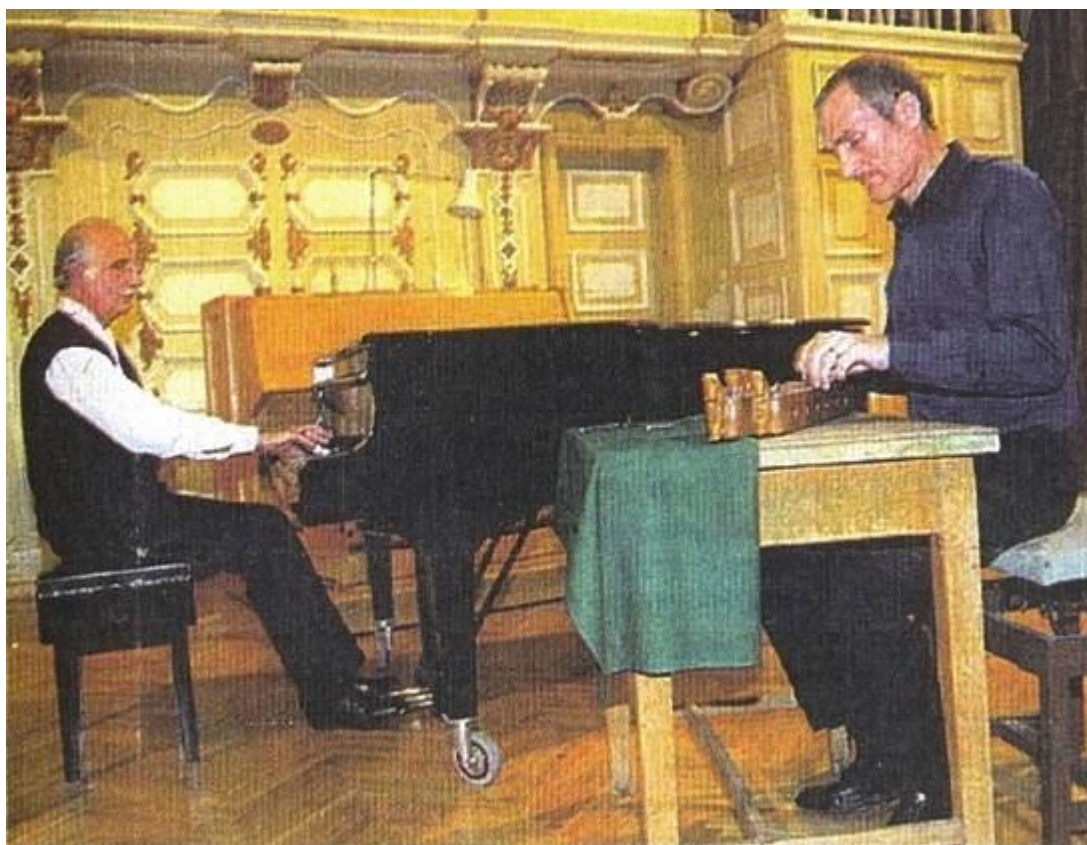
A Schubert *Wanderer-fantáziát* teljes egészében. Már többször nekiálltam, de a fűgátétel mindig megtáncoltat. Nagyon szeretném César Francktól a *Prelúdium, korál és fűgát*. Ezeket mindenképpen.

³⁰⁶ Volt Andrásnapi Tafelmusik Dr. Túry Ferenc pszichiáter főorvos közreműködésével, a következő mottóval: *Te is leszel még hatvan éves. Rendkívüli kiadás: Gyógyító házimuzsika rászorulóknak és kíváncsiaknak* – Magyar zene citerán és zongorán. „A komolyzene és a népzene nem oltja ki egymást, ha úgy van összeválogatva a műsor, hogy a zongorán is a magyar népzenehez kapcsolódó, abból merítő darabok szólaljanak meg.” Lásd „Gyógyító házimuzsika rászorulóknak”, *Észak-Magyarország* (1999. okt. 19): 8. A cikk a miskolci Zenepalotában megtartott Andrásnapi Tafelmusik baráti koncertet megelőző előadásról jelent meg.

³⁰⁷ Devich Sándor előadást tartott az Asz-dúr hangnemről, amelyet Asz-dúr hangnemű művek előadása követett.

– *Mely művészek előadásában hallgatja meg legszívesebben a zongoraműveket?*

Richter mindenek felett! Wilhelm Kempff, Backhaus kevésbé ragadnak meg. Lenyűgöző volt André Watts, Solomon. Kocsist, Ránkit is szeretem. Sok jó zenész van. Régen mindig találtam valamit, miért nem tetszik ez vagy az. Most már békülékenyebb vagyok. Úgy ítélem meg, hogy mindenben van valami, amire érdemes odafigyelni.

13. Dr. Szilágyi András és Dr. Túry Ferenc

IV.7. A Benyus család

IV.7.1. Benyus Bernadett³⁰⁸ – hegedűtanár és brácsa kamaraművész

A hatodik gyerek vagyok a tizből. Emlékszem, amikor a hegedűt a kezembe vettem, a többiek már kamaráztak, és én is velük akartam játszani. A *Varázsfuvolát* tanulták. Apukám fogta magát, és írt egy olyan szólamot, ahol az üres húrokat kellett pengetnem, mert a hangokat és a húrokat lefogni még nem tudtam. Olyan szólamokat írt, amiket én is le tudtam játszani. Az idősebbek már nagyon ügyesek voltak, ők játszották a melódiát, és apu kísérszólamokat írt nekünk.

Teljesen más úgy hangszert tanulni, hogy az ember egyfajta együttzenélésnek a részese már. Nem önmagáért tanul valamit, hanem egy közösségben fejezi ki magát. Oda kell figyelnie a másikra, hogy ő mit játszik. Apukámnak zenei végzettsége nincsen, de talán pont ezért sokkal fogékonyabb a dolgokra, és többet tud.

– *Gyakorlatilag apukád autodidakta?*

Elméletileg igen. Máig hangszerel nekünk bőgő, cselló, brácsa, három hegedű egy oboa, fuvola és két kürt felállásra, mert erre semmi irodalom nincsen. Most már besegítenek a többiek is a hangszerelésbe, mivel mindannyiunknak zenei végzettsége van. Apukám az, aki állandóan ott állt mögöttünk és figyelmeztetett, mire figyeljünk. A zenei megfogalmazást maximálisan elvárta tőlünk.

Természetesen beíratott minket zeneiskolába. Apu azt szokta mondani, ha ő bélyeget gyűjtött volna, akkor most mindenki bélyeget gyűjtene. A testvéreknél tényleg így van kiskorban, amit az idősebb tesz, azt akarja a kisebbik is. Így alakult ki, hogy mindenki zenész lett. A zene mérhetetlen szeretete az, ami dominál. Anyu is tanult hegedülni, de ő sem hivatásosan.

Hetente egyszer most is összejövünk kamarázni.

Otthon gyerekkorunkban négy- és félszobás galériás lakásunk volt.³⁰⁹ Ezt megelőzően lakótelepi lakásban éltünk, másfél szobában, pedig akkor már nyolcan voltunk testvérek.

³⁰⁸ A beszélgetés 2007. március 8-án Budapesten készült.

³⁰⁹ Budapest, Királyi Pál utca 7.

Állandóan együtt gyakoroltunk. Sosem zavart, ha az egyik kürtös öcsém lent játszott, vagy ha ketten-hárman gyakoroltunk egy szobában. Nem zavarja az embert, ha csecsemőkora óta benne van ebben a „hangzavarban”. Aludni is tudok, ha a másik gyakorol. Meg kell tanulni odafigyelni arra, amit éppen teszek, és kizárni azt, ami körülöttem van.

– *Milyen gyakorisággal zenéltetek együtt?*

Régen, ha voltak koncertjeink, akkor előtte próbáltunk. Fellépési alkalmak, pedig mindig adódtak. Amióta a Horánszky utcában vagyunk, azóta jövünk össze hetente egyszer. Jobb ez a rendszeresség.

– *Hogyan lettetek közismertek?*

Már a zeneiskolában is voltak koncertek. A két legidősebb testvérem és az unokatestvérem zongorázott, akkor éppen hatkezeseztek, mi, hegedűsök duóztunk. A zeneiskolában örültek, ha valami színesíti a műsort. Voltak kamarazenei versenyek is. Igazából nem kellett keresni az alkalmakat. Kiállítótermekbe, templomokba mentünk játszani. Voltak időszakok, amikor rengeteget szerepeltünk, máskor nem.

Most már inkább az ünnepek köré csoportosulnak a fellépések, illetve félévenként adunk egy-egy koncertet meghatározott helyeken. Járunk idősek otthonába, és a legújabban óvodákba is. Játékosan mutatjuk be a hangszereket a gyerekeknek. Ennek van egy karitatív jellege is, hogy a gyerekekben kialakuljon az értékrend.

– *Apukád is veletek játszott?*

Nem. Ha valaki hiányzik, és éppen ütős kellene, akkor beáll dobolni. Egyébként egyre inkább hagy minket érvényesülni, mivel úgy gondolja, hogy mi már szakemberek vagyunk. Azért jobb volt a demokráciánál a diktatúra. Mindenkinek más a véleménye, ennek következtében sok súrlódási felület van. Másként éljük meg ezeket a konfliktusokat is, hiszen családon belül vagyunk.

– *Azért nyilván van köztetek olyan ember, aki pontot tesz a nézeteltérések végére.*

Mindenki pontot tesz. Sanyi volt a vezető karmester, azonban amióta a váci zeneművészeti szakközépiskola igazgatója lett, ritkábban tud jönni. Tamás testvérem vette át a vezetést.

Néhány próba után azért kialakul, hogy mit is szeretnénk.

– *A darabokat ki választotta annak idején?*

Apu. Ő volt a központi figura. Rengeteg darabot átírt. Szólódarabokat is. Most Tomi vette át ennek a munkának a nagy részét. Ha lát egy jó darabot, átírja.

Emlékszem, amikor még zeneiskolás voltam – talán harmadikos –, apu átírta a zongorakíséretet a mi összeállításunkra. Tanszaki koncerten eljátszottuk.

Nagy élmény volt, hogy egy harmadikos gyerek „zenekarral” játszik!

– *Mindannyiótoknak a zene volt az első gyerekkorotokban is, minden mást megelőzve?*

Emellett a lelki élet volt nagyon fontos mindenkinek. Ami nagyon sokat segített konfliktusmegoldásban, az a közös lelkivezető volt. Mentünk hozzá egymás után mind a tízen. Olyan fantasztikus ember volt, hogy teljesen fel tudta oldani ezeket a feszültségeket, tudta, kit hogyan kell eligazítani.

Bár különállónak tűnik, de a kamarazenélésben is ugyanez van. A másikat el kell fogadnom, és túl kell lépnem azon, amit én akarok. Ehhez nekem nagyon sokat segített a lelki háttér. A hit és az ima az, ami egybetartja a családot. Az esti ima mindig együtt volt. Az ember nem tud összetartani, de az Isten igen.

A zene egy olyan alkalmas közeg, amin keresztül a legkönnyebb átadni a hitet. Én nem tudom elmondani az Isten-kapcsolatomat, de meg tudom mutatni a zenén keresztül. A hit és a zene nem választható el egymástól. A kamarazene ugyanez. Nem létezik az, hogy a saját gondolatomat öncélúan megmutatom, mert senki nem kíváncsi arra egyrészt, másrészt azt kell tudnom, hogy a másik mit gondol. Ennek alapfeltétele a másakra irányuló figyelem. Nagyon emberművelő az egész kamarazenélés.

Tehát első a hit, második a zene.

– *A gyerekeitek is tanulnak zenét?*

Igen, körülbelül úgy ahogy én elkezdtem. Most még nyekergősnek tűnik, de majd később felfedezi ennek örömét.

A zenészek legtöbbször magukat mutogatják. Mi nem magunkat akarjuk mutogatni, hanem egyfajta erkölcsöt, gondolkodásmódot. Főleg a hegedűsöknél divat a magamutogatás. Ezért brácsázom. Sosem értettem, hogyan nevezheti zenésznek magát az, aki magát mutogatja. A zenét is meggyalázza azzal, ha önmagát, a technikáját akarja fitogtatni. A technika csak kifejezőeszköz.

– *Olyan sosem volt, hogy azt mondtátok, „most elég volt”?*

Apu minden koncert után elmondja. És anyu is, ha nincsenek ott a kották, mert nem pakoltuk össze azokat. Nem is szólva azokról az esetekről, amikor anyu a kocsiban írta le a szólamokat és a koncerten kellett blattolni a darabot. Ilyen sokszor volt, de senki nem vette komolyan.

– *Nem pánikoltok ilyen esetekben?*

Már megszoktuk. Kicsi korunkban is ez volt.

Egyszer Belgiumban voltunk, egy kastélyban játszottunk. Körbeadták a kottákat, de elfelejtették nekem átírni a szólamot tenorkulcsból altkulcsba. De aggodásra semmi okom nem volt, mert mindegy, milyen kulcsban olvasunk. Megtanultuk.

A Benyus Bernadettel való beszélgetés felkeltette érdeklődésemet az édesapa, Benyus Sándor személye iránt. Érdekelt, hogy egy zenekedvelő apa hogyan képes a családját ily módon a zene szeretetére nevelni.

IV.7.2. Benyus Sándor³¹⁰ – csoportvezető a Zeneműkiadó Vállalatnál

Nem pesti születésű vagyok, hanem szécsényi, nógrádi.

Hatan voltunk testvérek, az egyik bátyám hegedült. Szécsény járási székhely volt, de nem nagyon hemzsegték a zeneiskolák. Én még nem jártam iskolába, de mindig ott kotnyeleskedtem, ahol a nagyok voltak. A nővérem is hegedülni tanult. Ő lerakta a hangszer – most ahogy visszaemlékszem –, én kézbe vettem, hogy megnézzem, mit is lehet ezzel kezdeni.

Ekkor még nagyon kis kölyök voltam. Szécsényben hegedű tanszakként egy létezett a község végén – és mi elég közel laktunk hozzá –, a cigány putrik. Ott egyedül a kontrás értett a kottához, az öreg Zsolnai bácsi. „Ennek a gyereknek milyen jó füle van! Ez szőke cigány!” – mondta nekem. Fülelem volt hozzá, megmutatta mit, hogyan kell csinálni. Elkezdtünk kottából játszani. Az öreg odaállt, a hegedűt az álla alá rakta, mert hegedűvel brácsázott. Fantasztikusan olvasta a kottát. Gyakran nem azt játszotta ami a kottában volt, sokszor csak fülhallás után valamit alárakott. Számomra ez volt a kiindulás, de ettől én még nem lettem zenekedvelő, csak maga a hangszer érdekelt.

³¹⁰ A beszélgetés 2007. március 14-én Budapesten készült.

Ma sem tudom, mi váltotta ki, hogy a klasszikus zene felé indultam el. Talán Händel zenéje volt az, amely megtetszett nekem. Amikor tehettem mindig komoly zenét hallgattam a rádióban, bár az ötvenes évek elején csak két adót lehetett fogni: a Kossuthot és a Petőfit. Más nem volt.

Amíg a többiek fociztak, addig én – a hónom alatt a hegedűvel, a vászonból varrt tokban – mentem a Zsolnai bácsihoz hegedülni. Rengeteget csúfoltak a hegedű miatt. Valahogy röstelltem. Aztán elkezdtem zongorázni. A zongora, az előkelő volt. Szécsényben élt egy zongoratanár: Sanyi bácsi. Ő egyébként kántor volt. Tíz évesen kerültem hozzá.

Nyolcadikos voltam, amikor 1949/50-ben a Mindszenty-per után titokban elhurcolták a ferences barátokat. Mivel én akkor pap akartam lenni, hozzájuk mentem volna küsszemináriumba, de Esztergomba kerültem, mert a ferencesek ekkor kapták vissza a nyolcosztályos gimnáziumukat. Zongoraoktatás nem volt, de hegedű- és csellóoktatás igen. Karcsi bácsi, a székesegyház kántora adta az órákat. Szeretett, mert nagyon jól blattoltam. Nem csoda, hiszen ezt jól megtanultam otthon, Zsolnai bácsinál.

A gimnáziumban ünnepélyre készültünk és fölvetettem, hogy játsszunk el egy triót. Erre lett volna lehetőség, ugyanis volt egy hegedűs és egy jól zongorázó osztálytársam. A kottákat megszereztük, még egy cselló kellett volna hozzá. Karcsi bácsi hozott nekem egy csellót. Ekkor kezdtem gordonkázni, ahelyett, hogy hegedültem volna.

Karcsi bácsi szerette a kamarazenét és vasárnaponként elkért bennünket kvartettezni, ahová mi örömmel mentünk. Két lánya volt, az egyik csellózott, a másik zongorázott. Nagyon sok operát és más művet innen ismertem meg. Rengeteg átírata volt. Ezeket játszottuk. A kamarazene számomra mindennél többet jelentett.

A gimnázium és az érettségi után feljöttem Pestre, szakmát tanulni. Akkor kezdtem megbolondulni a zenéért. Rájöttem, hogy ezt korábban kellett volna elkezdni. Mindezek ellenére 19 éves fejjel újra beiratkoztam hegedülni a XII. kerületi zeneiskolába. Borzasztóan izgulékony voltam. A vizsgán egy Beethoven művet kellett volna eljátszanom. Kaptam egy hármast. Ez annyira elvette a kedvemet, hogy négy évig becsuktam a hangszer, és hozzá sem nyúltam. A zenétől mégsem tudtam szabadulni.

Elkezdtem magánúton zongorázni és összhangzattant tanulni. Otthagytam a munkahelyemet. Két éven át napi 8–9 órát gyakoroltam, de a lemaradásomat képtelenség volt behozni. Annyira belegabalyodtam az egészbe, hogy akkor már a zeneszerzés is érdekelt. Közben édesapám meghalt. Jövedelem híján munka után kellett néznem.

Felsőgödön adva volt egy nagymúltú, csak jelene nélküli énekkar, a Felsőgödi Munkás Dalkör. Felkérték a kórus vezetésére, mivel nem voltak megelégedve a karvezetőjükkel. Talán addig kétszer dirigáltam kórust a nyári kántorképzőn, ahol orgonálni is tanultam.

Kezdtek Palestrinával, és mindjárt az első kórus seregszemlén díjat kaptunk a hangzás miatt.

Közben az Állami Hangverseny Zenekarnál felszabadult egy műszakis hely, többek között kottákat, hangszereket kellett szállítani. Ahogy egy kis szabadidőm volt munka közben, mindjárt bent ültem a próbán. Ott a legkitűnőbb karmestereket láttam. Azokat a karmestereket, akik az Állami Hangverseny Zenekarnál megfordultak, mind hallottam. Az egész irodalmat ott ismertem meg.

Később a kottatár vezetője lettem. Később a Zeneműkiadó Vállalatnál helyezkedtem el. Gyakorlatilag a zeneműkiadó összes kottája megfordult a kezem között. Ezt kihasználva át is lapoztam valamennyit, és így új műveket ismertem meg.

Eközben a magánéletemben is történtek változások. 1964-ben megnősültem és körülbelül másfél évenként születtek a gyerekeink. Tízen vannak.

A két legidősebb 4–5 évesen kezdett zenét tanulni, zongorázni, furulyázni, s részükre már átírtam Bach *G-dúr menüettjét*.

Mindenki csodálkozik, hogyan lehet mindegyik gyerek tehetséges. Nem tehetségesek, hanem csinálták. Ami miatt muzsikusok lettek, az a kamarazene. Ha nem lett volna kamarazene, akkor egy idő után abbahagyták volna.

Karácsonykor átírtam valamit, hogy tudjunk együttjátszani. A feleségem is elővette a hegedűt, én is beültem közéjük. Lassan összeállt egy kvartett. A legelső egy furulya kvartett volt, amelyből az altfurulya sem hiányzott. Később Ancsa már hegedült és mellette volt két fuvolista, de a basszus hiányzott. Így lett Sanyiból zongorista helyett csellista. A többit már könnyű elképzelni.

Átírtam reneszánsz műveket két fuvolára, hegedűre, csellóra. Ezzel kezdetét vette a hangszereléses időszak. Rengeteget éjszakáztam. Sok mindent átírtam klasszikus művekből. Mindig figyelembe kellett vennem, hogy ki milyen szinten van, mi tud lejátszani. Így kezdtük el a családban az együttzenélést. Az aktuális legkisebb látta, hogy a nagyobbak zenélnek és ő is be akart kapcsolódni. Addig kotnyeleskedett, amíg valamit a kezébe nem vett, például a kis feles hegedűt, amit még az első gyerekemnek vettem.

A kamarazene az ő számára már ott kezdődött, hogy csak pengetett valamit – mert játszani nem tudott –, de ezáltal aktívan kivette részét a zenélésből. Számolnia kellett, figyelni, mikor következik egy tematikus hang, mert az fontos hogy megszólaljon. A tisztaságra is borzasztóan odafigyeltem.

Egy gyerek elsőként mászik, utána feláll, majd járni kezd. Ők így másztak bele a zenébe. A lényeg ez volt.

Akkor már többfelé hívtak bennünket, de mindig karitatív módon. Rendszeresen zenéltünk, mert felkéréseink voltak, így mindig újat tanultunk. Szívesen játszottak és szerepeltek, mert lételemük lett a zene. Gyakorolni viszont nem szerettek. Én akkor éltem ki karmesteri vénámat.

– Milyen műveket írt át gyermekei részére?

A zeneiskolában tanult darabok zongorakíséretét legtöbb esetben átírtam. Eredeti dolgokat alig tudtunk játszani, mivel különleges a felállásunk. A fagott szólamot kürt helyettesíti, még sincs hiányérzete az embernek.

A saját diploma hangversenyeiken ők voltak a zenekar. Hedvig diploma hangversenyén a kis Péter üstdobon játszott 4 évesen. Beleverték a gyerekbe a szólamot. Párkai István egy főpróbát kért a diploma hangverseny előtt, mert komolytalannak ítélte a négyéves gyerek közreműködését. Péternek állvány kellett a timpanihoz. A próbán Párkai tanár úr leállította a művet, s egy-egy szakaszt külön kért. Azt hittem, most vége. De Hedvig ügyesen szöveget talált ki. Voltak kiindulópontjaik, ahonnan el tudtak indulni. Ezt nem hitte el a Párkai tanár úr sem. Örült sikerük volt!

Izgalmas, színes dolgaink mindig voltak. Volt úgy, hogy koncert előtt telefonon diktáltam be a hangokat.

„Muzsikus vagy, vagy nem vagy muzsikus?” – tettem fel a kérdést mindig. „Csak a helyeden legyél, ezt tanuld meg!”

– Időközben már unokák is körülveszik Önt. Ők is követik a hagyományt?

25 unokám van! Az egyik gyerekemnek nyolc gyereke van. Ők már egy önálló kamaraegyüttest képeznek.

14. Benyus Testvérek Kamaraegyüttese

IV.8. Pollák Zsuzsa – énektanár

– *Hogyan találkozott a zenével?*

Kislány koromban otthon, amikor takarítottam, porszívóztam, mindig énekeltem. Ezt meghallotta a szomszéd néni, aki a Mező Imre útra járt Pekárdy Margit énektanárnőhöz. A tanárnő 2–3 havonta házi hangversenyeket szervezett a növendékeivel. Az ez idő alatt megtanult legjobb darabokat válogatta ki ezekre az alkalmakra. Meghívott ismerősöket, barátokat, családtagokat. Célja az volt, hogy a növendékeket szoktassa a színpadhoz.

Engem ez a szomszéd néni vitt el, hogy meghallgassak egy hangulatos koncertet, ha már így szeretek énekelni. Akkor voltam 12–13 éves. A zene olyan hatással volt rám, hogy rögtön tudtam: énekelni szeretnék, mert ennél csodálatosabb dolog nincsen. Azután jártam ehhez a tanárnőhöz vagy 5 évig. Tehát házimuzsikaként találkoztam először zenével.

Amikor elkezdtem tanítani, eszembe jutott, hogy egy évben egyszer én is rendezhetnék házi hangversenyeket. A növendékek részéről is jelentkezett az igény.

Eljöttek ide, hallották egymást, és egyszer csak megszületett az ötlet. Kialakult egy közönség és lassan már 10 éve él a házi koncert hagyománya Valamikor régen a növendékek egymást kísérték zongorán, mert volt, aki zongorázni is tanult. Ez a közös muzsikálásnak egy nagyon izgalmas megközelítése.

Én mindenre nyitott voltam. Az egyik kislány közölte, hogy tanult szaxofonozni és szívesen játszana. Így egy zongoradarabból készítettünk szaxofon-zongora átíratot. Játékosan!

Most már nagyon komoly dolgokat adunk elő. A közelgő koncerten³¹¹ lesz Mozart, Wagner, Richard Strauss, Franz Schubert, szóval komoly színvonalú műsor. A növendékek duetteket, tercetteket is énekelnek. Az idő előrehaladtával fokozatosan nehezedő műveket kezdtünk el tanulni, amiket már csak profi muzsikus tud kíséni. A zongorakísérőnk profi zenész, a koncerten is ő kíséri az énekeseket.

Olyan dolgokat is kitaláltam, ami talán meglepő. Két évvel ezelőtt énekelték Zerlina és Don Juan kettősét. A fiúnak nem volt meg a hangmagassága ehhez a duetthez. Ő basszista, és egy oktávval mélyebben énekelt Don Juan szerepét, míg Zerlina megmaradt eredeti magasságában. Emlékszem, akkor Sándor Szabolcs vendégünk volt – ő karmester és zongorakísérő –, és teljesen meglepődött, mert ilyet még soha nem hallott.

³¹¹ A koncert időpontja: 2007. május 5. 16 óra. A helyszín: Budapest, II. kerület, Érmelléki utca 7.

A különlegesség ellenére elismerte, hogy szép volt, jól hangzott, és rendkívül érdekes volt. Ezt a megoldást külföldön már tapasztaltam. Ott nem ilyen szigorúak a zenével, hanem játékosabbak.

Hozzá tartozókat, barátokat, egy-két zeneértő embert is meghívunk. A baráti körömben vannak zenészek, mint Baranyai László zongoraművész, aki rendszeresen itt szokott lenni.

Sajnos túl sokan nem férnek itt el. Van egy meglehetősen nagy szobám, amelyet kettéválaszt egy lépcsős dobogó körülbelül a felénél. Ez egy színpad, ezen áll a zongora. Itt énekelnek a növendékek, a másik részben pedig a vendégek ülnek, körülbelül 20–25 fő, talán 30 is. Tehát ez behatárolja, hogy ki hány személyt hívhat meg, de általában akik már egyszer eljöttek, azok nagyon szeretnék a következő évben is részt venni.

Egyre ügyesebbek vagyunk. Régen nem konferáltuk be a műsorszámokat. Később bemondtuk a dal vagy ária címét, a zeneszerző nevét. Ha németül, franciául énekeltek, akkor a magyar fordítást a mű elhangzása előtt felolvastuk. Egy kedves barátunk két éve elvállalta, hogy szívesen szaval. A műsorszámok között ismerteti a művek, dalok keletkezési hátterét, az adott korszakot és a zeneszerzőkről néhány érdekességet is hozzáfűz. Így még színvonalasabb a műsor.

– *Van-e igény arra, hogy évente többször is összejöjjenek?*

Lenne rá igény, csak az időnk kevés hozzá. A növendékek egyetemre, főiskolára járnak.

Egyetlen növendék jár a Zeneakadémiára. Őt 13 éves kora óta tanítom, és most 24 éves. A többiek mással foglalkoznak, vagy mást tanulnak, ami mellett nincs több idejük.

A növendékek korban is különbözőek. Van nyolc éves, akad ötven éves is. Különböző korúak, de teljesen megszűnik a korkülönbség, ha együtt vannak. Az összetartozás az, ami megmarad.

Az a tapasztalatom, hogy nem mindig a szép hang és a tehetséges ember jut előrébb a tanulásban, hanem az, aki akar, aki szorgalmas. Nem a legtehetségesebb, legszebb hangú, jó adottságokkal induló növendék jut feltétlen magas szintre, hanem az, aki igyekszik. Nagyon ritka, hogy e kettő egybeessen.

Vannak nagyon tehetséges növendékek, mint a fent említett basszista, akivel már a Sarastro szerepét tanultuk. Ő éneklő a tavaszi koncerten a *Tannhäuser*-ből a *Dal az esthajnalcsillaghoz* című áriát. Ritka szép hang! Ő nagyon szeret énekelni, de nem tervezi, hogy zenei pályára megy. A zene szeretetért, örömeért énekel. A mai világban ez mindenkinek csak a hasznára lehet.

A repertoár elég széles. A műveket én választom ki. Amennyiben ők is szeretnék valamit, választhatnak. Nyilván olyan darabokat választok évről évre, ami fejlődésüket elősegíti. Nagyon izgalmas dolog, hogy melyik növendéknek mit választ az ember, és melyik dal vagy ária hozza ki belőle az előrelépést.

Szokásunkká vált, hogy a koncertet mindig föl vesszük videóra, majd együtt megnézzük, kiértékeljük. Ez fontos dolog, mert ha az ember saját magát látja, hallja, akkor látja a hibákat is. Ebben megmutatkozik a közösség ereje, előnye, amire igyekszem nevelni őket. Ha valaki hibázott, vagy érzi, hogy nem jól énekelt, akkor a többiek melléállnak és biztatják.

Szóval ez egy komoly emberi közösség, amire nekik és mindannyiunknak nagy szükségünk van. Nem nagyon találunk máshol ilyet. Nekem ez is célom volt. Legyen még több jó ebben a világban. Azt hiszem, ez sikerült. Ezek az emberek már soha nem fognak idegenné válni egymás számára, akár fognak énekelni, akár nem.

IV.9. Alszászy Gábor – zeneelmélet-tanár és korrepetitor³¹²

A családom nem zenész. A nagymamáim zongoráztak, de ezen kívül otthonról nem jött semmilyen indíttatás. Volt-e házimuzsikálós élményem? Egy nyugdíjas hölgnél, aki zenész, játszottam 15 évvel ezelőtt. Egy csellistával mentünk hozzá házimuzsikára. Ez a hölgy megkérdezett éppen egy éve, hogy lenne-e kedvem velük együtt játszani. Ő hegedűs, a csellista egy orvos, én pedig a zongorista lettem volna. Nem vállaltam el, mert akkor nem volt időm.

1998-ban kezdtem el szervezni nálunk³¹³ a házi koncerteket. Először csak én zongoráztam, aztán zongora-hegedű, zongora-cselló, illetve e három hangszer együttes összeállításában is felhangzottak művek. Más kamarazene nem igazán volt. Énekesekkel még nem próbálkoztam – bár szerettem volna –, mert az énekhanghoz kicsi a tér.

A szoba – ahol a zongorák vannak – 40 négyzetméter és összenyitható egy kisebb helyiséggel. Ezzel a megoldással koncertteremmé alakítható a lakás. A vásárlásnál ez volt a döntő szempont, mivel láttam benne a házi koncert lehetőségét. Ily módon tehát – ha a hármas ajtót kinyitjuk – körülbelül ötven fő elfér. Pénz hiányában az ember kevés koncertlehetőséghez jut, kivéve, ha valaki jó szervezőkészséggel, vagy szponzorokkal rendelkezik. Ha van rá anyagi kerete, akkor bérelhető kisebb-nagyobb terem itt-ott.

Végül is a házimuzsika egy pótlehetőség arra, hogy az ember a koncertezési vágyát kiélhesse. Ebben a zeneileg légüres térben, amiben az ember él, a házi koncert számunkra és azok számára, akik eljönnek, egyfajta pótlása annak, ami hiányzik.

Ugyanakkor ez egy más dimenziója a zenélésnek, mivel ide idegenek nem jönnek, hanem barátok, rokonok, és azok ismerősei. Elég kiterjedt rokoni és baráti kapcsolataink vannak, ez kettőszáz–háromszáz fő.

Kezdetben két koncertet szerveztem egy hét távolságra egymástól. Nyolcvan, kilencven érdeklődő jött el. Amint sűrűsödtek a dolgaim, és a családom is növekedett – két kislányom van –, azóta egy évben csak egyszer van házi koncert. Akkor harminc-ötven ember van jelen. Mindig szombatra rendezzük ezeket az összejöveteleket, mert akkor legcsendesebb az utca.

³¹² A beszélgetés 2007. március 23-án készült Budapesten.

³¹³ Budapest, VIII. kerület, Baross utca 47.

– *Milyen módon hívjátok meg erre az egy alkalomra a vendégeket?*

Azoknak a személyeknek, akiket biztosan meg akarunk hívni – akik mindig nagyon szeretnének eljönni –, írunk egy levelet, s kérjük őket, jelezzenek vissza. Másokat telefonon értesítünk, s akkor kiderül, tudnak-e jönni vagy sem. Amikor két házi koncert volt, kértem, hogy egyben jelöljék meg az alkalmas időpontot.

– *A műsoron milyen arányban áll a kamarazene a szólóművekkel szemben? Tükröződik-e ez a házi koncerteken?*

Igen. A házi koncertjeim nagyobb része inkább szóló, a nyilvános koncerteken jórészt kamarapartnerként veszek részt. Fordított az arány.

– *Melyek a kedvelt darabjaid, illetve, mi alapján állítod össze a műsort?*

Az mindig teljesen intuitív, szinte véletlenszerű. Ami eszembe jut. Azt vettem észre az utóbbi időben, hogy életérzéstől, hangulattól, vagy bármi egyébtől függ. Például meghallok egy jó előadást. Csak a hangulat szó azért nem jó, mert az egy múltó dolog. Ez egy hosszantartó belső rezonancia. Addig tart, amíg egy mű előadásra nem kerül.

Most olyan koncertet tervezek, ahol Haydn, Kodály, Schumann művek szerepelnek. Ebben szerepe van annak, hogy az idén ünnepeljük Kodály születésének 125. évfordulóját, és nagyon szeretem az ő művészetét. Megjegyzendő, hogy Kodály szülei lelkes műkedvelők voltak, az apa hegedült, az anya énekelt és zongorázott. Haydn zenéjét rendkívül kedvelem. Eszembe jutott egyik szonátája és azt szeretném előadni. Ha kedvem van valamit eljátszani, azt megtanulom. Ritkán veszek elő régebben játszott műveket, de azért van rá példa. Ha koncerteznék, akkor a repertoárt, ami engem érdekel, már rég végigjátszottam volna.

– *Van-e zeneszerző, akinek művei központi helyet foglalnak el műsorodon?*

Haydn. Haydnt nagyon szeretem. Régen minden koncertemen szerepelt egy Haydn mű. Aztán Liszt és Beethoven. Szeretem a nagyon jó, de ritkán játszott műveket. A Liszt *Années de pèlerinage* (Zarándokévek) köteteiből játszottam sok mindent. Az első két kötetet gyakorlatilag végigjátszottam. A *Dante szonátát* nem játszottam koncerten, és a harmadik kötetből sem játszottam sokat. Rendkívüli módon szeretem Schumannt, a *Humoresque*-et. A *C-dúr fantáziát* most szeretném játszani.

A hegedű-zongora kamara-irodalomból partneremmel – aki a feleségem húga –, Beethoven szonátákon dolgozunk. A közeljövőben adjuk elő a G-dúr szonátát³¹⁴ Martonvásáron.

Elő szoktunk venni izgalmasabb dolgokat. Például Saint-Saëns hegedű-zongora szonátáit.³¹⁵ Van Goldmark Károlynak egy szonátája,³¹⁶ amit eljátszottunk. Nem mondom, hogy ezek a Beethoven vagy Mozart szonátákkal felérnének, de azért érdekesek. Brahmtól az *A-dúr szonátát*³¹⁷ játszottuk.

Két ritkaságot is megszólaltattunk. Honeggernek van két hegedű-zongora szonátája³¹⁸; az egyik szebb, mint a másik. Kortárs zenét is játszottunk, Bozay Attilának egy szonátáját. Csellóval Bach műveket adunk elő legfőképp. Egyik kedvencem Schumann gordonkaversenye, zongorakísérettel³¹⁹. Páratlanul gyönyörű! Ez tulajdonképpen inkább kamarazene, mint versenymű.

– *Nálad adott a két zongora. Kétzongorás koncert volt-e?*

Itthon még nem.

– *Foglalkozol zeneszerzéssel is? Esetleg saját műveid közül bemutattál már néhányat házi koncert keretében?*

Zeneszerzéssel foglalkozom kisgyerekkorom óta. Egy felkérésre dalokat írtam, amelyeket itt előadtunk. Ezen kívül íróasztalfióknak író vagyok.

– *Ez azért változhat...*

– *Van-e egyéb jellegzetessége a koncerteknek, összejöveteleknek? Beszélsz-e a művekről?*

Az emberek igénylik, hogy beszéljek a művekről. A zeneileg egészen művelt embereken is felmerül az igény, hogy szeretnének valamit hallani, tudni a művekről, a korról. Nem tudom, ez miért van. Egy pár szót szoktam mondani a művekről, nem sokat. Nem szeretem. Vagy előadást tartok, vagy zongorázom.

³¹⁴ Op. 30

³¹⁵ Op. 75 (d-moll) és Op. 102 (Esz-dúr).

³¹⁶ Op. 25

³¹⁷ Op. 100

³¹⁸ 1918–1919

³¹⁹ Op. 129 (a-moll).

Azt sem szeretem, amikor szólót és kamarát kell váltogatni. Amikor először volt ilyen program, rosszul éreztem magam. Meg kellett tanulnom, hogy hogyan koncentráljak befelé, amikor szólót játszom, és hogyan nyissak kifelé, amikor kamarára kerül a sor. De ez pszichológiailag elég nehéz.

– *A gyerekeiteket tanítod, a családban zenéltek közösen?*

Nem tanítom a gyerekeket. Nem látok nagyon erős zenei képzelőtehetséget bennük. Sári szépen rajzol. Úgy látom inkább a képi dolgok irányában van tehetsége.

– *Tanítasz, utazol. Tudsz-e rendszeresen gyakorolni?*

Többé-kevésbé. Ha koncert van, valahogy beosztom az időmet. A hét 5 napja rendelkezésre áll, mert két nap tanítok. Olykor előre meghatározom a koncert időpontjait, máskor nem.

– *Mit jelent számodra a házimuzsika? Mit szeretnél hozzáfűzni ehhez a témakörhöz?*

A legnagyobb örömöm a házi koncertben az, hogy ez az embereknek óriási élmény. Sokan közülük koncertlátogatók. Ők azt mondják, hogy a házi koncerteknek egészen más az atmoszférája. Úgy érzik, hogy a zene közelebb van hozzájuk, a veséjükig hatol. Nem csak azért, mert valóságosan is közel ülnek – egy-két méterre a zongorától –, és mert a tér szűk, hanem azért mert atmoszférája van.

Az embernek egy nagy teremben – hogy azt be tudja játszani –, mintegy fel kell csavarnia nemcsak a dinamikát, hanem az egész zenét. Tulajdonképpen felfűjnia, mint egy luftballont, nagyra. Az olyan zenék, amik nem születtek ezerfős koncertteremre, mondjuk a Bach zenék például, azok könnyebben tudnak elementáris hatást teremteni, elérni egy kisebb teremben, egy szobában, mint egy nagy koncertteremben. Persze nem biztos, mert művésze válogatja. A művész attitűdjétől is függ, mekkorára tudja növelni a teret.

Az emberek azért szeretnek idejönni, mert valami varázslat van a házimuzsikában. A térnek szerepe van; itt nem kell megnövelni a zenét. Ellentétben, ha az ember Lisztet játszik, akkor az már túlnő a szobán, ezt is megfigyeltem. Mert a 40 négyzetméter nem elég a Liszt zenének. Annak kell a tér. Viszont a többi egyéb zene Beethovenig, vagy Schumannig, még bizony Bartók is – a kisebb darabok –, nagyon jól elviselik a kis teret. Bizonyos 20. századi zenének nemhogy árt, hanem még használ is a kisebb tér.

Bennem az tartja a lelket, hogy erre van igény. Nem igaz, hogy nincs igény. Mert aki a zenét komolyan gondolja, annak a muzsikálására van igény. Csak bizonyos embereknek kisebb a vonzásköre, másoknak nagyobb.

De az biztos, hogy aki muzsikálni akar és őszintén muzsikál, az megtalálja a közönséget. Azt érzem, hogy ez az igazság. Kár lenne ez előtt az igazság előtt elmenekülni, és azt mondani, hogy „én olyan szerencsétlen vagyok”, és „nekem nem adatott meg más”. Bizonyos körülmények nem mindig adatnak meg, vagy csak ritkán. Én nem panaszkodhatom.

– *Azt tapasztalom, hogy a zenekedvelő emberek sokkal jobban lelkesednek a zenéért, mint mi, akik a zenével foglalkozunk...*

Hamari Júlia mondta azt, hogy a zene azért értékes és azért kell a mai embernek, mert megtanítja az érzelmi kultúrát.

Azt érzem, hogy mindazon emberek, akiket ismerek – nem zenészek –, azok tényleg valami óriási lelkesedéssel foglalkoznak zenével. Játszanak, vagy énekelnek maguk is. Feleségem baráti körének van egy kórusa, akik fantasztikus hűséggel ragaszkodnak ehhez a kórushoz. Énekelnek koncerteken, eljönnek házi hangversenyre. Erős az érzelmi kötődésük, amely valóban úgy tűnik, hogy erősebb, mint egy zenész esetében.

Az ok valószínű az lehet, hogy a zeneoktatás nem jó. A kötődés nemcsak érzelmi, hanem intellektuális is. Nem szabad csak az érzelmekre kiélelni a dolgot, mert ez ugyanúgy intellektualitás, akár egy Bach, vagy Kodály mű esetében. Kodálynál sokszor nem érzelmek vannak, hanem transzcendencia, mint Lisztnél is. Tehát ez egy másik dimenzió. Rengeteg olyan dimenziója van a zenének, amit a zeneoktatásban nem helyezünk előtérbe. Sokszor az eszközök fontosabbak, mint maga a cél. Az fontos, hogy egy stílust jól játszanak, hogy jó legyen az ujjrend, a dinamika, jól felépített legyen a szerkezet, csak éppen az egész mi végre van, hogy mi van egy Beethoven szonáta vagy egy Bartók mű mögött, az elsikkad. A másik dolog a versenyszellem.

Az amatőröknél, műkedvelőknél mindig a lényeg az első. Megrendítő élményem volt például a Fővárosi Énekkar, amely nem zenészekből áll. Ugrin Gábor vezette régen. Villachban énekeltünk – akkor még szólistaként énekeltem ott. A koncert végén elénekeltünk egy Kodály művet: *Ének Szent István királyhoz*. Nekem potyogtak a könnyeim. Ezt sosem fogom elfelejteni, a mű minden hangjára emlékszem még, pedig nem volt profi az előadás a szónak abban az értelmében. Volt valami atmoszférája, mert szívüket, lelküket beleadták. Ezt hallom a műkedvelő muzikusok előadásában. Ettől az ember meghatódik, és elgondolkodik.

Többféle mélysége van a zenének. Van a szakmai és van a gondolati mélysége. Ha mind a kettő jelen van, a nagyon erős szakmai átgondoltság és a gondolati mélység is, akkor ott meg tud születni a pillanat. Ezek az igazán nagy művészek.

A többiek, akik csak mesterségbeli tudással rendelkeznek, de mással nem, azoknál az ember tényleg úgy érzi, hogy nem is fogja meg őket a tartalmi mélység. Szomorú, de létezik. Az az érzésem, hogy ez a zeneoktatás csődje, vagy hiánya. Nem szabadna, hogy így legyen. A sok lelketlenség lelketlenséget szül...

IV.10. Móré Irén – fuvolaművész és Szabó Krisztina – hegedűművész

M. I.: Emlékeim szerint az első házi koncert, házimuzsika 1994. novemberében volt. Mi akkoriban mindketten francia órára jártunk a Király utca 102-be. Ebben a lakásban zajlott a muzsikálás.

Sz. K.: A tanárnő, Orlovits Ibolya, aki maga is zenekedvelő volt, egyszer megkérdezte, hogy nem játszánánk-e szívesen nála, mert szeretne házimuzsikálást, zenedélutánt.

M. I.: Örömmel elvállaltuk a felkérést, mert épp volt akkor egy kamarakonzertünk, amire ez tökéletes főpróbának bizonyult. Mindhárman, a trió tagjai, az Állami Hangverseny Zenekarban játszottunk.

Szabó Krisztina hegedült, Rudolf András brácsázott, én pedig fuvoláztam.

Sz. K.: Így indult ez a házimuzsikálás, akkor még zongora nélkül.

Az első koncertre összejött közönségnek tetszett a műsor, a hangulat, és megismételtették velünk a műsort. A házi koncertek rendszeressé válásában tehát egyrészt igény volt egy 15–30 fős közönség részéről, másrészt minket, előadókat is nagyon inspirált.

M. I.: Az említett koncert műsora a következő volt:

Beethoven, *Serenade* Op.25; Mozart, *Hegedű-brácsa duó*; Reger, *Serenade*.

A franciatanárnőnek, és férjének, Péterváry Gábornak ez annyira megtetszett, hogy ezt az első alkalmat követően a házi koncertek viszonylag rendszeressé váltak. Ők hívtak el ismerősöket, barátokat, akik örömmel jöttek a házi koncertre. Ennek a házaspárnak van egy fia, a Péterváry Ádám, aki akkor 10 éves lehetett és zongorázni tanult Kollár Zsuzsánál. Természetesen a család így egyre jobban megismerkedett Kollár Zsuzsával, aki végül átvette a műsorszerkesztést, illetve a társaság zongorakísérőjévé vált.

Valahogy kinőttük ezt a lakást, s a rendezvény színhelye is megváltozott ennek következtében. Rosemary Guignet, Ibolya barátnőjének száz négyzetméteres lakása kiválóan megfelelt a célnak. Ő Svájcból telepedett ide, szintén franciát oktat. A Dembinszky utca 36. szám alatt lakik az első emeleten.

A két szoba összenyitásával meg lehet növelni a teret. A viszonylag nagyobb szobában a falnál áll a zongora, és előtte még van annyi hely, hogy egy vonósnégyes is elfér. A hátsó szobában van a büfé, ahol mellel a hangszereket is lerakjuk.

Mi több okból is nagyon szeretjük ezeket az eseményeket. Egyrészt, mert nagyon jó lehetőség játszani.

Mi a Nemzeti Filharmonikus Zenekarban, tehát nagy zenekarban játszunk, és szólót játszani, azzal színpadra lépni nagyon kevés lehetőség adódik. Ez ilyen tekintetben nagyszerű alkalom. Egyszer eljátszottam zongorával Debussy *Egy faun délutánját*, amit nyilván máskor soha nem fogok, és ott, a házi koncert keretein belül el lehetett játszani. Mindamellet megjegyzendő, hogy nem is a tökéletes produkció a cél, tehát ha nem a legjobban sikerült, akkor sincs baj. Másrészt az ember itt megismerkedhet idegen, számára új művekkel. Ez is egy lényeges vonás.

Sz. K.: Azt lehet mondani, hogy ez egyfajta igényes utóképzés. Egy zenekari játékosnak, aki nem szólista, kihívás, hogy kamarazenét játsszon, mert azzal karban tartja kezét, lelkét, és még a folyamatos gyakorlást is biztosította.

M. I.: Sok kamarazene van, vonóstriók, vonósnégyesek, hegedű-zongora szonáták. Kollár Zsuzsa és Szabó Krisztina köré épült ez a házimuzsika. Amatőrök is zenéltek időnként. Péterváry Gábor énekelt Schubert dalciklusokat több alkalomra felbontva. Színessé tette azzal, hogy az éneklést megelőzően felolvasta a szöveget, műfordításban elhangzottak a versek magyarul. Még egyszer hangsúlyozom, hogy nem profi éneklésről, énekesről van szó.

Eleinte Zsuzsa kísért, s amikor Péterváry Ádám már egy kicsit jobban tudott zongorázni, akkor már ő is. Rosemary, a házigazda is zongorázott néha – egyszerűbbeket, könnyebbeket –, mert akkor még ő is járt zongoraórára.

Sz. K.: Sőt éppen ezért készült fel. Egy-egy kisebb Scarlattit is játszott, például. A házimuzsikánkhoz hozzátartozik a jó értelemben vett amatőrök zenélése is. Beleférnek a csapatba, meghallgatjuk, nem nézzük le egymást. Nyilvánvalóan azt hallani lehet, hogy egy amatőr produkció gyengébb. Az amatőrök, akik felléptek, legtöbb esetben énekesek vagy zongoristák.

M. I.: Viszonylag változatos a műsor. Népdalénekes is megfordult már ott, aztán adódott példa arra is, hogy egy háromtagú jazz-együttes jött, ami nem jellemző.

Emlékszem volt olyan alkalom, amikor Péterváry Gábor, aki nagy hegymászó, sziklamászó volt korábban, elhívta a sziklamászó barátait, köztük Szendrő Szabolcsot, aki arról híres, hogy féllábú. Egyik lába térdtől lefelé müláb. Ő mesélte el, hogyan mászta meg a nagy, 5–6 ezer méter magas hegyeket. Akkor nem volt zene.

Természetesen a komolyzene a jellemző, és a komolyzenén belül is inkább a barokk, klasszikus, romantikus irodalom, adott esetben Debussy, Bartók művek. Modern művek, napjaink zenéje nem nagyon hangzik el. Én játszottam egy alkalommal Fokushima művet, de ez nem jellemző.

Mindig beszélünk is kicsit a művekről az összeverődött laikus közönségnek. Voltak tematikus koncertek és sorozatok. Amint már említettem, Péterváry Gábor énekelte a Schubert dalciklusokat és volt olyan, hogy elhangzott egy dal, a dal témájára épült egy másik darab – talán zongoradarab –, majd egy hegedűdarab ugyanerre a témára. Vivaldi *A Négy évszak* c. műve is elhangzott Szabó Kriszti előadásában négy délutánon át. Voltak tavaszváró hangversenyek, vagy más egyéb, amelyek valami aktualitáshoz kötődtek.

– *Ha jól értem, legnagyobb részt az Állami Hangverseny Zenekarból hívtatok, hívtok zenészeket szerepelni?*

M. I.: Igen. De volt még egy-két lány, akik nem a mi zenekarunkból jöttek, de ott állandó tagnak számítottak.

Sz. K.: A játszó mag egy szűkebb baráti körből jött össze, valamint a zenekar adta lehetőségekből. Ha hiányzott egy műsorszám, akkor megkérdeztük a zenekarban, hogy készül-e valaki valamilyen fellépésre, lesz-e valakinek rádiófelvétele. Ilyen azért adódott, s akkor ők játszottak. Spontán szerkesztődött, ami összeállt.

Egy-egy alkalommal hat-hét ember lép fel. A 10 éves jubileumra összeírtam és felolvastam egy statisztikát, ami szerint körülbelül 60 szereplő fordult meg a körünkben.

M. I.: Néhány nevet felsorolnék, akik többször fellépnek: Hoós Andrea, hegedűs, a MATÁV Zenekarban játszik; Kis Katalin, csellista (Nemzeti Filharmonikus Zenekar); Kubina Ágnes (Nemzeti Filharmonikus Zenekar), Bokor Pál, fagottos (Nemzeti Filharmonikus Zenekar); és Zs. Szabó Mária is játszott többször.

Gitárosok is csatlakoztak már. Akikre emlékszem, Domonkos Máté és Szilvágyi Sándor.

Sz. K.: Akik még törzsjátékosnak számítanak, azok a zenei középfokon és felsőfokon tanuló gyerekek. Kispódiumnak használják a házi zenedélutánokat, főpróbának tekintetik. Mindenki örül nekik.

– *Milyen sűrűséggel rendezitek meg mostanában a koncerteket?*

M. I.: Most évente 5–7 alkalommal találkozunk. Régebben havonta is sor került a koncertek megszervezésére. A lakás befogadó képessége 30–40 fő.

Minden koncert elején Orlovits Ibolya köszönti a társaságot, felolvas egy verset vagy valami idézetet. Mindig van irodalmi gondolatébresztés az elején ráhangolódásként.

A műsor kétszer negyven perc. Két részes, vasárnap 16 órakor kezdődik.

A gyerekek is szeretik ezeket a délutánokat, mert rövidek és változatosok a műsorszámok. A két félidő között van büfé. Mindenki hoz valami finomat, salátát, süteményt, italt.

Egyszóval: jól érezzük magunkat!

IV.11. Lovas Eszter – francia szakos nyelvtanár

Franciatanár vagyok a Szent Margit Gimnáziumban, Budapesten. A férjem angol, Londonból jöttünk vissza fél éve. Előtte Franciaországban éltünk, s valószínű Párizsba megyünk majd vissza.

– Hogyan formálódott a társaság, mi motivált benneteket az együttműzikálásra?

Fuvolázom, de a fuvola nagyon árván szól önmagában. Nekem a zenélés óriási örömet jelent. E két dologból jött az együttműzikálás alapötlete. Aztán a tervet tettek követték és megszervezték az egészet.

Volt egy triónk és egy kvartettünk. Hegedű, brácsa, cselló, fuvola. Mivel brácsást elég nehéz találni, ezért gyakran előfordult, hogy trió lett a kvartettből.

Tekintettel a kisebb fellépésekre, rendszeresen próbáltunk. Ez a rendszeresség alapján két hetet jelentett, de akadt olyan időszak is, amikor sűrűbben gyakoroltunk együtt, hiszen többször meghívtak minket kiállítások megnyitójára, akár házibulikra is.

Ezek az alkalmak mintegy plusz motivációs erőként hatottak, hiszen az alapkészítettség önmagában a zene szeretetéből, az együttműzikálás vágyából fakadt.

– Hány éve fuvolázol?

Ötödikes koromban kezdtem el. Majd a zeneiskola befejezése után magántanárhoz jártam. Két zenekarban is játszottam. Mindig igen komolyan vettem a zenélést, annak ellenére is, hogy nem a szakmám, nem ebből élek.

– A társaid milyen zenei múlttal, végzettséggel rendelkeztek?

Sokat volt alkalmam profikkal játszani, egyrészt a színházakban – a Székény Színházban mindenki profi volt rajtam kívül, és az Artus Stúdióban is. Így megszoktam egy viszonylag magas színvonalat. Az a baj, hogy nagyon nehéz jó amatőröket találni. Olyanokat, akik nem késnek órákat, a zenében is pontosak, nem mondják azt, hogy nem kell annyit próbálni, vagy nem tudnak rendszeresen jönni, mert ezer dolguk van.

A mi kvartettünknek azért lett vége, mert én külföldre mentem. Ezt megelőzően is mutatkoztak már nehézségek. Akadt olyan, aki technikailag vagy zeneileg nem állt megfelelő szinten. Volt, akivel emberi vonatkozásban voltak problémák. Egyszóval: nehéz az egész.

– *Ezek szerint időről időre változott a társaság személyi összetétele?*

Igen. Két hegedűs, valamint két brácsás is volt. Három évig játszottunk együtt.

– *Milyen műveket játszottatok?*

Mozart fuvolanégyeseket, és más műveket is Mozarttól. Aztán Rossini átíratot, Bach triószonátákat, valamint Haydn és Vivaldi műveket.

– *A többiek főállásban milyen területen dolgoztak?*

Ketten francia szakos tanárok voltak, a harmadik énektanár. Az egyik brácsás kerámiával foglalkozott.

– *Mi inspirált akkor és most egy társaság létrehozásához?*

A hangzás, a szépség máig hiányoznak. Most a harmonikával minden más. Amikor az ember együtt zenél, annak szépsége pótolhatatlan. Most újra próbálkozom valamit összehozni.

– *A harmonika gondolata honnan ered?*

Francia hatás. Párizs hangulata. Ott a metrón is játszanak. Hihetetlenül szépen. Úgy gondolom, ez adta meg a kezdő lökést. Majd a Balatonon vettem egy hangszert egy ócskásnál 10.000 forintért. Angliában a tanárom vásárolta meg tőlem. Megtartja és felújíttatja. Most a férjem vett nekem egy új harmonikát.

– *Családodban volt-e hagyománya a zenélésnek?*

Nagynéném hegedűtanár, anyukám gyerekkorában sokáig zongorázott, a testvérem csellózott, és én zenei általános iskolába jártam.

– *Otthon zenéltetek együtt?*

Próbáltam a testvéremmel, aki egyébként nagyon ügyes és tehetséges, de ugyanakkor lusta is volt. Így sajnos nem sikerült az együttműködés.

– *Gondolkodtál-e a zenei pályán?*

Igen, igen. Azonban a zeneiskolában nem volt elég hajtós, rámenős a zenetanárom. Az is igaz, hogy nem voltam zseni vagy östehetség. Másrészt annyi minden más is érdekelt.

– *Volt-e olyan élményed, amelyre különösen szívesen gondolsz vissza?*

Igen, persze. Tulajdonképpen az összes színházi előadás az volt. Nehéz volt azt ott és úgy abbahagyni.

Azonban volt egy, amire nagyon büszke voltam. Egy alkalommal a Budapesti Fúvósokkal játszottam csupa profi között, és volt egy szólóm, amely igen jól sikerült, és amelyre nagyon büszke voltam és vagyok, mind a mai napig. Számomra minden szereplés nagy élmény.

IV.12. Tóth Nóra³²⁰ – A Magyar Rádió Szimfonikus Zenekarának tagja

Orvosokkal – kardiológusokkal – játszom együtt, az ötlet az övék volt. Az egyikkel táncházban futottam össze rendszeresen, és ő mesélt arról, hogy zenélnek. Neki van egy ír zenét játszó együttese is a kvartett mellett. A brácsásuk leköltözött vidékre és megkérdezett, hogy szívesen brácsáznék-e. Hangszere volt, így elvállaltam. Ezek voltak együtt muzsikálásunk kezdetei.

Játszottunk orvos kongresszusokon és kiállítás megnyitókön, néha egy gyógyszerész kollégával zongoraötöst is. Ők majdhogynem profi szintű zenészek. A csellista rendszeresen gyakorol, és meg sem lehet meghallani, hogy nem ezzel foglalkozik. A zene nála szükséglet, amiről nem tud, és nem is akar lemondani.

Időközben ő is leköltözött vidékre, Kocsra. Kocson semmiféle zenei élet nem volt. Sokan még klasszikus zenét sem hallottak. Ő a templom javára kezdett el koncerteket adni a feleségével is, aki szinten muzsikus.

Majd egy idő után megszületett a Szentivánéji hangversenysorozat az ő kezdeményezésükre, amely hagyománnyá alakult. A művelődési házban megterítenek asztalokat, és mi a színpadon muzsikálunk. Hangulatos és nagy sikere van.

– *Miért nyújt számodra az amatőrökkel való játék örömet?*

Az ember rengeteget tanul tőlük. Nekünk a zenélés, ha nem színvonalas karmesterrel az élen és kevésbé értékes zenékkal történik, akkor az munkaszagú cselekvés.

Velük: örömszene. Az ember megtanulja azt a hozzáállást, amit sokszor sokan elfelejtenek: a zenélés élvezet. Lendülettel bevállalnak olyan hangversenyeket, kiállítások megnyitóit, amelyekre kevés idő híján alig tudunk próbálni.

– *Mióta játszottok együtt?*

Négy éve körülbelül. Előtte is kamaráztam, de azok eseti társaságok voltak. Van egy fiatal orvosnő, aki valószínűleg zenész szeretett volna lenni. Nagyon profin zongorázik; vele is sokat játszottunk. Van egy mindenhez értő orvos, aki fuvolázik, zongorázik, orgonál, hegedül, brácsázik, éppen milyen hangszer kell.

³²⁰ A beszélgetés 2007.április 13-án, Budapesten készült.

– *Hol szoktatok összejönni?*

Nálunk a legkényelmesebb. Itt szoktunk próbálni.³²¹

– *Az együttléteitek arról szólnak, hogy koncertre készültök fel, vagy pedig vannak olyan alkalmak is, amikor a te szavaddal élve örömmel éltek?*

A kettő összecsúszik, mert majdnem mindig megvan, hogy mire készülünk, de abban benne van az is, hogy átjatszunk olyan darabokat, amelyek nekünk tetszenek.

– *Melyek azok a művek, amelyeket többször játszatok?*

Főleg Bachot, Haydnt, Mozartot játszunk. Ezeket a kedvemért játsszuk több alkalommal. Természetesen játszunk mást is, például Dvořák vagy Ravel műveit. Ha fellépésre készülünk, akkor inkább a bevált műsort választjuk.

– *Fontosnak tartod-e a házimuzsikálást?*

Ez élmény, érték!

Egy japán professzor érdekes kísérleteket végzett. Vízmintákat vett, és lefagyasztotta azokat mínusz 5 fokra, miközben figyelte a zenének vízre gyakorolt hatását. Meglepő, hogy milyen eredményeket ért el. Gyönyörű kristályok keletkeztek a zene hatására, vagy csupán egy szeretetet, szépet kifejező szó hatására, amit ráírt az üveg falára, például: angyal, ima, szeretet. Természetesen a negatív tartalmú szavakra eltorzul a kristályszerkezet. Ha csak annyit mondok, hogy a testünk 70%-a víz, nem kérdés, hogy a zenének milyen fontossága van.

Fontos szépen beszélni, szépet játszani, hallgatni, szólni, nézni, ha már a víz egy szó energetikáját is felveszi.

Ha valami valakinek tiszta örömet okoz, és ráadásul még szép is, nem kérdőjelezhető meg az értelme.

³²¹ Az összejövetelek helyszíne: Budapest, Szarvas Gábor utca 65.

IV.13. Lovas Orsolya³²² – magyar nyelv és irodalom szakos tanár

Gödöllői vagyok, ott jártam zeneiskolába és a továbbképzőt is elvégeztem. Hét éves korom óta, kerekén húsz éve csellózom. Felvettek a Pázmány Péter Katolikus Egyetemre, Piliscsabára, magyar-művészettörténet szakra.

Az egyetemi tanulmányok alatt nem tudtam zeneiskolába járni, és akkor kezdtük el a kamarazenét. Ezt megelőzően ez a műfaj nem volt életem része, és sajnos a zenekari muzsikálás is kimaradt. Egyébként zenei általános iskolába jártam, ennek köszönhetően a kórusban való éneklés végigkíséri az életemet. Több kórusban énekeltem.

Az egyetemen volt vagy három formáció az öt év alatt. Amikor pedig hazaköltöztem Gödöllőre, el kezdtem járni a helyi ifjúsági vonósszenekarba, ami jórészt gimnazistákból állt. Nagyon szívélyesen fogadtak, persze nemcsak azért, mert csellistákból hiány volt. Ez abból is látszik, hogy már a negyedik éve járok közéjük muzsikálni. Ági barátnőmmel – aki hegedül és az Egyetemi templom zenekarában is játszik – szoktunk néha kamarázni.

Egyébként koncertünk is volt már, mégpedig kétfajta felállásban is. Az egyik: hegedű, cselló, fuvola, blockflöte; a másik: két hegedű, fuvola, cselló.

– *Ezek alkalmi összeállások voltak?*

Megismertük egymást az egyetemen és elkezdtünk együtt muzsikálni. Nemsokára több meghívást is kaptunk, szereplési lehetőségek adódtak itt-ott. Ezekre a fellépésekre természetesen célirányosan készültünk is.

– *Lehet azt mondani, hogy végigzenélted az egyetemi éveidet?*

Kisebbségi kihagyásokkal, igen.

– *Hol próbáltatok?*

Az egyetemen kerestünk egy termet, hetente egyszer 2 órára jöttünk össze. Fél évig rendszeresen, aztán rendszertelenül. A kollégiumban is próbáltunk, mert az mégis csak otthonosabb. De nem vált be. Végül egy pesti lánynál jöttünk össze, ha koncertre készültünk. Az jobb volt, hangulatosabb, bár éjszaka ott sem lehetett zenélni.

³²² A beszélgetés 2007. április 24-én, Budapesten készült.

– *Valaki vezette a csapatot, vagy abszolút egyenrangúak voltatok?*

Ági hozta a kottákat, de közösen beszéltük meg a dolgokat. A műsoron többek között Mozart divertimentók, Purcell, Vivaldi és reneszánsz darabok szerepeltek.

– A többiek milyen zenei háttérrel rendelkeztek?

Szintén régóta, 15–20 éve zenélnek.

– *Mi volt a motiváció az együttzenélésre?*

Szeretünk zenélni és nagyon hiányzott a folyamatosság. Nagy élmény maga a zenélés, de amikor az ember a többiekkel együtt játszik, az valami felemelő. Ennek öröme jöttünk össze.

Előfordult, hogy blattoltunk. A jellemző mégis az volt, hogy a darabokat szépen kidolgoztuk. Fél év alatt, amíg intenzíven játszottunk 5–6 darabot hoztunk össze. Ha koncertlehetőségünk volt, akkor az odaillő darabbal foglalkoztunk. Ezek nagyrészt kiállítás-megnyitók, konferenciák, jótékony célú koncertek voltak. De egy ízben vacsoramuzsikára is meghívtak bennünket, és utcazene sem ismeretlen előttünk, főleg akkor, ha egy koncert útiköltségét kell valahonnan előteremteni.

A koncert mindig motiválja az embert. Van mire készülni, és ez ad egyfajta intenzitást a közös zenélésnek.

– *Szoktatok izgulni a fellépések alkalmával?*

Remeg, csúszik a kezem, izgulok. Zavar, ha rám lát a közönség, és én is látom őket. Nem szeretek szerepelni. De ugyanakkor vonz, hogy megmutassam, mit tudok.

Az is zavar, hogy többet szeretnék nyújtani, de nem tudok. Ebből is jól látszik, hogy nem vagyunk profik, mert ők technikailag meg tudják oldani a nehéz állásokat, és nem látszik rajtuk, hogy izgulnak. Műszálas nadrágban nem lehet szerepelni, mert az izzadt kezemet nem tudom beletörölni.

– *Egy apróhirdetésben, az éppen alakuló vonósnégyesetekbe brácsást és hegedűst kerestetek. Én így bukkantam rád. Bevett forma ez fiatalok körében, hogy ilyen módon toboroznak zenészeket?*

Volt egy másik formáció, amelynek a csellistája voltam. Ugyanígy apróhirdetésre jelentkeztem. H. Tóth Tibor, nyelvész – aki egyébként hegedült –, keresett csellistát a vonósnégyeshez illetve írt ki apróhirdetést, mert a régi vonósnégyese felbomlott.

Ők szintén magyar szakosok voltak, mint én. Velük egyházzenei fesztiválon játszottunk. Haydn művét, a *Die sieben letzten Worte unseres Erlösers am Kreuze* (A Megváltó hét szava a keresztfán) vonósnégyes változatát adtuk elő.

Egyébként nem te voltál az első, aki felhívott, más is keresett, de azért, hogy engem hívjon csellistának. Második hegedűst még lehet találni, de brácsást igen nehéz.

– *Mit gondolsz, a profi zenészek hogyan viszonyulnak felétek?*

Biztos „megmosolyognak”. Valahogy le szokták nézni az amatőröket.

– *Volt ilyen jellegű tapasztalatod?*

Nem. Nem is tudom, honnan jön ez az érzés. Talán onnan, hogy a hivatalos papírral rendelkező általában leszólja a többi.

– *Látod, te is értékes alany vagy nekem most...*

Mindig valahogy úgy van, hogy a profi leszólja az amatőrt. A magunk öröme muzsikálunk. Nyilván a technikánk nem olyan, mint a profiké, de nem is játszunk annyit.

Egyébként az élet is annyira felgyorsult, hogy nincs idő arra, hogy hetente két fél délutánt zenéléssel töltsünk. Pláne, ha messze is lakunk egymástól. Ha 19. századi életritmusunk lenne, akkor nyilván ezt tennénk, mert a kamarazenélés igen jó dolog. A zenekari próba heti két óra. Sajnos, napi szinten gyakorlásra ritkán jut idő.

– *A családotokban csak te zenélsz?*

A húgom zongorázik, de mindketten gitározunk is. Testvérem nem mutatott hajlandóságot a közös játékra, hiába erőltettem. A családom azonban szívesen jár koncertekre.

– *Neked mi jelenti a színvonalat?*

Az igényesség a legfontosabb. Azt gondolom, hogy egy amatőr is legyen igényes magával szemben. Ne elégedjen meg csupán egy darab lejátszásával, hanem igyekezzen azt minél jobban, szebben megvalósítani, és szeresse, amit csinál. A tiszta játék sem rossz tulajdonság.

– *A te korosztályod, a huszonévesek, mennyire igénylik a zenét?*

Nem jellemző. Aki kiskorában nem kapta meg a zenei igényességet, nem nőtt fel zenei környezetben, azt nem fogja érdekelni a zene. Kiállításra sem jár az, akit nem érdekel a képzőművészet. Az alapvető dolgokkal van a probléma. A művészeti nevelés nullán van.

Az amatőrök lelkesedése nagyobb. A hivatásos zenésznek a zenével való foglalkozás a munkája, és abból biztos elege van egy idő után. A középiskolások körében sem túl nagy a motiváció, mert „kötelezően” zenélnek. Ezt látom, mert zenei szakközépiskolában tanítok magyart.

Nálunk a zenei művészeti életnek nem kedvez a politika. Volt lehetőségem külföldön szerepelni kórossal és zenekarral egyaránt, például Németországban is. Ott sokkal jobb a felszereltség, több a pénz, de mégsem játszottak olyan jól, mint mi. Nálunk jobb a színvonal. Lehet, hogy nem csak az anyagiaktól függ, de ez is egy fontos tényező a sok közül. Ami a legfontosabb: a motiváció a tanár és a szülők részéről.

V. A beszélgetések kiértékelése

A házi zene rétegződése társadalmi szempontból:

A házimuzsikára vonatkozó, interjúkkal is alátámasztott kutatásaim alapján jól látható, hogy a házi zene a polgári társadalom közép-, és felsőrétegeiben fordul elő. A professzionális zenészek és az alacsonyabb szinten zenét művelő, magukat amatőrnek nevezők között a házimuzsika műfajában nehéz határvonalat húzni. Az amatőrök közül leggyakrabban az orvosok csoportja tűnik ki e zene művelésében, annak megvalósításában és másoknak való továbbadásában. Önszervező módon hoznak létre társaságokat szakmai és baráti környezetükből, amelyekben szinte minden esetben előfordul profi zenész. Ez szintén megerősíti a fent említett határvonal esetlegességét. A társas összejövetelek alapja és középpontja a zene, színhelye az otthon. A házimuzsikálásból mint alapformából az esetek nagyobb részében a nyilvános szereplés lehetősége, későbbi megvalósítása is kifejlődik.

Itt említem meg, hogy az orvosok minden szakterületről évente országos találkozón vesznek részt. A több napos rendezvény nyilvános koncertként ad otthont a fellépő muzsikuss orvosoknak hangszeres tudásuk és tehetségük bemutatására. E rendezvény korábbi gyökerei az orvosi egyetemen most is megtalálhatók zenei verseny formájában.³²³

Az orvosok mellett jelentős számban a pedagógusok foglalkoznak még zenével. Ők általában a magyar-, és idegen nyelvet oktató középiskolai tanárok közül kerülnek ki. A házimuzsikálásban néhányan a mérnöki és jogi pályáról is részt vesznek e hagyomány ápolásában.

A műkedvelők és a hivatásos zenészek körében egyaránt él a házi zene kultúrája, azonban más-más arányban. Az arány a műkedvelők irányába tolódik el, tekintettel arra, hogy náluk a zenélés a szabadidő egy részének aktív eltöltését jelenti, amíg ez a profiknál munkájuk lényege. Gyakoriságát tekintve a műkedvelők sűrűn – kéthetente, havonta –, jönnek össze, amíg a profik évente néhány alkalommal, de mindenképpen ritkán szervezik meg zenedélutánjaikat.³²⁴

³²³ A „Virtuózok Viadala” zenei verseny az idén is megrendezésre került Nardai Péter szervezésében a SOTE Elméleti Tömbjének dísztermében, 2007. április 26-án. Mint zsűritag, igen magas színvonalú produkciókat hallottam. A magas szintű előadásokat azzal is alátámasztanám, hogy több esetben akadtak a hallgatók között olyanok is, akik korábban zenei szakközépiskolában képezték magukat. Tehát a határvonal a profi és az amatőr között az egyetem első éveiben a fent említett személyek esetében még alig észrevehető.

³²⁴ Kivételt képez összegyűjtött anyagomban az a ritka tevékenység, amelyet Fellegi Ádám létrehozott otthonában.

Formációk:

A műkedvelő vonósok leginkább a kvartett-formára törekszenek. Amennyiben ez nem megvalósítható, úgy szívesen játszanak trióban is. Bár az viszonylag hamar felbomlik, tekintettel arra, hogy a klasszikus forma a kvartett, és a vonósnégyes irodalom sokkal gazdagabb. Profik bevonásával gyakran játszanak kvintettet, sextettet, vagy akár septettet, oktettet lelkes zenebarát szervezésében³²⁵.

A szólózongoristák is megjelennek a palettán kisebb arányban, viszont nagyobb tudással. Itt jegyezném meg, hogy a műkedvelő vonósok nem szeretnek nagy zenekarban játszani, mert hiányolják a zene bensőséges jellegét, legfeljebb kamarazenekarban vesznek részt.

A házimuzsika megnyilvánulási formái – házon kívül

Amint azt már az előzményekben említettem, a nyilvános szereplések jelentősen megszínezik a zenekedvelők zenei tevékenységét is. Számukra a közönség előtt való szereplés színfolt: tudásuk büszke vállalása, a zenében megtalált örömről kifejezésre juttatása, egyben megmérettetés. „Az amatőrség nagy előnye, hogy nem múlik semmi egy fellépésen.”³²⁶ Nagy előszeretettel vállalnak fellépéseket jótékony célú koncertek alkalmával, illetve olyan rendezvényeken, ahol a zene aláfestésként szolgál. A Semmelweis kvartett egyedülálló ebben a tekintetben, hiszen ők amatőrként felvállalják a pódiumon való rendszeres szereplést.

Ezzel szemben a zenét hivatásul választók a nap nagy részét hangszerükkel töltik el, gyakorlás, tanítás, próbák formájában. Következésképpen szabadidejük kisebb részét alkotja a zenélés. Azért az interjúkból világosan kiderül, hogy szívesen játszanak amatőrökkel közös fellépéseken, ami azt bizonyítja, hogy ez számukra is örömteli kikapcsolódás és különlegesség. Természetesen ez az amatőrök részéről is igaz.

Azonosságok – különbségek

Az egyik alapfeltétele a közös zenélésnek, hogy az együtt játszóak azonos szinten műveljék a zenét, technikai szintjük megközelítőleg hasonló legyen. Az igényesség vágya és a ráfordított idő az, amit joggal elvárnak egymástól. Ezek hiányában egy-egy formáció könnyen felbomlik.

³²⁵ Itt említem meg Dr. Király Miklós radiológust, aki nagyobb formációkat rendszeresen szervez. A vele készült interjút sajnos nem állt módomban feldolgozni a rossz minőségű felvétel miatt.

³²⁶ „Gyógyító házimuzsika rászorulóknak”, *Észak-Magyarország* (1999. okt. 19): 8.

Ez a helyzet a nem egyenlő szintű technikai felkészültség esetén is, és problémát jelenthet egy formáció kialakulásánál egyaránt.

A technikai felkészültség főként a műkedvelők esetében bír nagy jelentőséggel. A gyakorlat mutatja, ha a motiváció elég erős és a szándék komoly, akkor mindenki megtalálja a számára alkalmas zenésztársakat. Akadnak olyan magas szinten zenét művelő amatőrök, akik számára a technika nem jelent akadályt a profikkal való együtt zenéléshez. Tehát a skála széles.

Ehhez szorosan kapcsolódik a repertoár kérdése. Az alacsonyabb szinten állók esetében a felső határ Beethoven, a késői műveit kivéve. A nagyobb tudással rendelkezők a romantikus művek előadására is képesek, játsszák is azokat. Saját elmondásaik szerint Bartók, illetve a 20. századi és kortárs darabok előadásával már nem próbálkoznak. Ez azzal is indokolható, hogy ez a zene túlnőtt a házimuzsika keretein.

Ezzel ellentétben a profik műsorválasztásában nem játszik kiemelkedő szerepet technikai tudás, ami az előbb említett művek előadásához feltétlenül szükséges.

A házi zene jelentősége

A házimuzsika jelentősége vitathatatlan mind a profi, mind az amatőr zenélésben. Ami a legerőteljesebben jellemzi: a zenélés mint cselekvés és az ebből fakadó öröm, lelkesedés. A házimuzsika nagy összetartó erővel is rendelkezik.

Összetartja a családokat, kisebb-nagyobb baráti társaságokat, és kihatással van a társadalom egészére is. Társadalomformáló jellege egyértelmű. Manapság mégis a pénz-, és sikerorientált élet – mint sport, számítógép, idegen nyelvek – minden következményével együtt háttérbe szorítani látszik a házi muzsikát és az emberek közötti kommunikációt.

Ez azonban csak a felszín! Az értékekre és azok megőrzésére törekvő egyének a felszín alatt, nem könnyen észrevehető módon, mégis nagy erőfeszítéseket hozva, energiájukat sem kímélve küzdenek az ár ellen. Ez a küzdelem, nem marad eredménytelen, hiszen a következő generációra is kihat.

„A jó földbe vetett magok (...) termést hoznak, az egyik harmincszorosát, a másik hatvanszorosát, a harmadik százszorosát.”³²⁷ A magot pedig elvetették...

³²⁷ „Mk 4,20.” In *Szentírás* (Budapest: Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, 2004), 1142.

VI. Összegzés

A dolgozat két részének összefoglalásaként – amelyeket időben csak egy évszázad választ el egymástól – a bevezetésben felvázolt kritériumok valóságát szeretném igazolni, azt, hogy ezek ténylegesen a házi zene alapját képezik, annak legfontosabb tartópillérei.

A zene szeretete az, amely erősen áthatja a házimuzsikát művelők munkáját, emberi kapcsolatait, mindennapjait. Erről, ennek mai valóságáról, az értekezés második felében szereplők még szembetűnőbben adnak ékes tanúbizonyságot.

A zene iránti rajongás alapot ad nemcsak a házi zene művelésének, hanem a zene köré kialakuló csoport visszatartóhatatlan kialakulását is eredményezi. Ebből következően nem feltétlenül az addigi baráti kör lesz az, amely a házi zene intim körét alkotja. Azokat a személyeket köti össze, akik a hétköznapi banális érintkezésen, ismeretségi szinten túl, a zenén mint középponton keresztül kapcsolódnak egymáshoz. Éppen ez a tulajdonság homályosítja el a művész és a zenekedvelő közötti határvonalat. Ennek következményeként jelenik meg az amatőr muzsikálásban a hivatásos zenész, és esetenként a hivatásos zenészek körében a zenét magas szinten művelők, magukat amatőrnek vallók személye. Ezekben az esetekben sohasem a szintkülönbségek kiélezésén van a hangsúly, hanem a zeneművészet szépségének együttes megélésében, akár a játszó, akár a hallgatóság szempontjából. Nem elsősorban zenei teljesítményről van szó – persze az arra való törekvés, belső indíttatás lényeges elem –, hanem a zenében meglett, együtt átérzett örömről, amely az összetartozás alappillérvé válhat. Emellett a résztvevők otthon érzik magukat, egyben átélik a zenének az emberre gyakorolt nemesítő hatását is.

„Erő kell ahhoz, hogy feldolgozzuk az élményeinket, hogy elviseljük a nehéz mindennapokat, mind a nehézségeket, a nélkülözéseket, hogy hordozzuk terheinket, amelyekben bőven van részünk. Ezt az erőt nemcsak a mindennapi kenyér adja, még akkor sem, ha – ahogy tanultuk, – azt tiszteletteljes mozdulattal törjük is meg. Az erőt, amelyre szükségünk van, nemde a nagy mesterek műveiből merítjük? Erről a lelki táplálékról nem tudunk és nem is akarunk lemondani.

Azonkívül szükségünk van öröme a ma sok baja és nehézsége között. Kell valami, amely megmutatja a rend, a nevelés és a fegyelem értelmét és fontosságát már gyermekkortól kezdve. Szükségünk van valamire, amelyet korra és nemre való tekintet nélkül együtt kell megtennünk, hogy az iskolai és munkahelyi elfoglaltságaink miatt a család ne zülljön le pusztán a jászol és az istálló – vagyis az együttalvás és étkezés – szintjére.

Kell valami, amelyre büszkék lehetünk, hogy népként és nemzetként megtaláljuk és megvalósíthassuk azt, amit önbecsülésnek nevezünk. Igen, ez kell ahhoz, hogy a múltból napról napra erőt merítve és a jövő felé haladva – hozzon az bármit is –, sohasem süllyedjünk le a nullapontra.

Szükségünk van valamire, amelytől már hajnalban vidáman kezdjük napunkat, és este az elmélkedés hangján térünk be otthonunkba, amely megadja munkánk értelmét és ünnepeinknek egyfajta emelkedett, ünnepi hangulatot ad.”³²⁸

³²⁸ Herbert Just, „Hausmusik heute” In *Hausmusik* (Kassel: Bärenreiter, 1949), 1–5.

VII. Függelék

VII.1. Végvári Csabára emlékeznek kollégái

Végvári Csaba – Zongora- és csembalóművész, zongorakísérő, korrepetitor

„Budapesten született 1947. október 17-én. Tanulmányait 1966 és 1971 között a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola zongora szakán Zempléni Kornél növendékeként végezte. 1971–1981 a Bartók Béla Zeneművészeti Szakiskola zongorakísérő korrepetitora, 1981-től a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Zenetanárképző Intézete Debreceni Tagozatán zongorakísérő, korrepetitor, adjunktus. Megalakulásától 1986-ig a Magyar Barokk Trió tagja. Európa majd minden országában hangversenyezett. Életének 46. évében, 1992. december 24-én hunyt el.”³²⁹

„A zenehallgatóknak a régi korokat kedvelő tábora Végvári Csabára, mint csembalóművészre emlékezik vissza, arra az érzékeny és csalhatatlanul megbízható kamaramuzsikusra, aki hosszú ideig a Magyar Barokk Trió tagjaként szerepelt az egész ország hangversenypódiumain.”³³⁰

„Az énekesek – és a dal műfajának hívei – a pótolhatatlan zongorakísérőt veszítették el korai, tragikus halálával: azt a személyiséget, aki képes volt önmaga háttérbe szorításával, szinte aszkétikus alázattal követni az énekhang dinamikáját, tempóját, kifejezőmódját...a zene leglényegesebb mondanivalóját mégis ő szabta meg, tartózkodó szerénységgel, szinte jelen sem lévően, az abszolút szakértő hitelességével.”³³¹

Csetényi Gyula³³², a Magyar Barokk Trió alapító tagja így emlékezik vissza:

Kellemes, művelt, intelligens ember volt. Fiatal tanár voltam a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskolában, amikor korrepetitorként osztották hozzám, addig nem ismertem őt egyáltalán. Éppen akkor végzett. Főiskolai évei alatt úgy tekintettek rá, mint a fiatal Lisztre. A testalkata, magassága hasonló volt és a haját is úgy hordta. Zempléni Kornél tanítványaként rengeteg Liszt művet játszott.

³²⁹ *Muzsika* 36/2 (1993. február): számozatlan hátlap.

³³⁰ Pándi Marianne, „Végvári Csaba halálára”, *Új Magyarország* 3/25 (1993. január 30): 14.

³³¹ Pándi Marianne, „Végvári Csaba halálára”, *Új Magyarország* 3/25 (1993. január 30): 14.

³³² A beszélgetés 2007. április 3-án, Budapesten készült Csetényi Gyula fuvolaművésszel.

Mindvégig ő kísérte a növendékeimet a szakközépiskolában, később a debreceni főiskolán is. Szerették őt. Mindig alapos ember volt, jól látta el a dolgait; bármit rá lehetett bízni.

A növendékektől keményen elvárta, hogy zongorakíséretes próbákra nézzék meg a zongoraszólamot, ami igazán kevesekre jellemző. Nagyon alkalmazkodó volt mindenkivel szemben. Egy idő után nagyon jó neve lett mint kísérő, elismerték a szakmában és sokfelé hívták őt.

Később az énekeseket is kísérte és Svájcban Elisabeth Schwarzkopf nyári kurzusain zongorázott, aki ragaszkodott ahhoz, hogy Csaba kísérje.

Többször volt Hamari Júliánál is Stuttgartban. A dalirodalom a kisujjában volt.

Nagyon jó zongorakísérő akart lenni, aki nemzetközi szinten is helytáll. Szeretett volna olyan nevet kiharcolni magának, ha egy nagy művész Budapesten lép fel, őt kérjék fel kísérni. Ő erre kiválóan alkalmas lett volna, de nem kapta meg az élettől.

Talán azért nem, mivel nem volt erőszakos típus, aki senkit nem ismerve átgazol mindenkin, csakhogy érvényre jusson, mert abban az időben voltak olyanok is. Azt hitte, ha mindig jól játszik, észre fogják venni, felfigyelnek rá, és minden ajtó megnyílik előtte. Ez nem történt meg sajnos.

Filharmóniai koncertjeimen is ő kísért, így ott is bedolgozta magát.

1975-ben megalapítottam a Magyar Barokk Triót, egy kamaraegyüttest, ahol ő csembalózott. Nyolcszáz, kilencszáz koncertünk volt együtt. Ezeket élvezte, szerette.

Többször hangsúlyozta, hogy nem vágyott egyáltalán szólózásra. Ő a kamarazene szerelmese volt. Hosszas kérés után időnként eljátszotta az *Allegro barbarot* egy-egy koncertünkön, amelyeken egyébként módjában állt volna bármit játszani. Kedveltük, szerettük, becsültük őt. Nagy értetlenséggel álltunk halálhíre hallatán.

Scholtz Katalin énekművész, énektanárnő így emlékezik vissza:

Kapcsolatunk még a Bartók Béla Szakközépiskolában kezdődött, ahol ő a tanárom volt. Az énekeseket rendkívül szerette. Kerényi Miklós Györgynél kísért, aki akkor tanszékvezető volt a szakközépiskolában. Fontos megjegyezni, hogy Csabát mindig nagyon érdekelte az, amivel foglalkozik, s annak utána is járt. Így kezdett el énekelni tanulni. Érdekelték őt az éneklés fortélyai. Az igény szintje magas volt. Az igényességet elvárta a növendékektől is. Egy produkció magas színvonalú létrejöttéért mindent beleadott maximálisan, az időt sem sajnálva. Nagyon jó pedagógus volt.

A Magyar Barokk Trióval sokat énekeltem, így vele sem szakadt meg a kapcsolatom. Nagyon sok egyenes adásban játszottunk rádióban.

Kimondottan szeretett dolgozni. Ma már csak úgy összedobják a darabokat. Dolgozni nem szokás. Aprólékos és magával szemben is elképesztően igényes volt. Abban is igényes volt, hogy kivel dolgozik. Megválogatta, hogy kit tart érdemesnek erre – azt hiszem nem erős a kifejezés –, és kiben bízik meg. És e bizalomban el is várt.

A megbecsülés nem érdekelte, sokkal inkább az, hogy olyan emberekkel dolgozzon, akik megfelelnek az ő igény szintjének. A próbákban, a zenében talált örömet és abban, amit önmagából ki bír hozni. Elképesztően érzékeny volt. Mindig együttlélegzett, mozgott az énekessel. A legnemesebb értelemben vett kamarazene folyt, ha vele énekelt az ember.

Megszállott volt, kedves, szívélyes mindenben. A legismertebb énekesek közül Németh Judittal és Verebics Ibolyával is sokat dolgozott. Elisabeth Schwarzkopfhoz is kijárt Verebics Ibolyával. A kint hallott ének-technikai dolgokat begyűjtötte, továbbadta.

Mindig képezte magát és úgy tanított. Nyitott, érdeklődő ember volt. A nekrológ nem említi, de ő dolgozott a Zeneakadémián. A korrepetitor szak elindításában szintén nagy része volt. Számos zenei táborban, szemináriumon kísért, mint például a Bartók Szemináriumon. Párhuzamosan foglalkozott hangszeresekkel és énekesekkel. Ezt nagyon fontosnak tartotta.

Nagyon örülök, hogy találkoztam vele és ismerhettem őt, mert rengeteget tanultam tőle, és ez nem egy szólam. Egyfajta igény szintre, látásmódra nevelt rá, ami nagyon fontos lett nekem és amiből azóta is profitálok.

Rengeteget használhatott volna még a tudásával, és még mindig nagyon fiatal volna. Értetlenül állok még most is a dolog előtt, mert aki ennyi tudás birtokában van és hatni tud nagyon sok emberre, annak ezt nem szabad megtennie – véleményem szerint –, mert annak hivatása van. Hivatása van, hogy továbbadja amit tud, amit szerzett.

Megmaradt és tovább él egy szellemiség, aminek ő volt a megalapozója.³³³

³³³ A beszélgetés 2007. április 12-én, Budapesten készült Scholtz Katalin énekművésznővel.

15. Végvári Csaba

VII.2. A Bárdos család vendégekönyvének egy oldala

2004 április 3.

"Virág az ember, virág..."

Hommage à Végvári Csaba

Emlékezünk és játszunk, játékaikban
emlékezünk...

 Gyöngyösi Zoltán
(egykori kollegája a debreceni Főiskolán,
időnként játszótársak.)

Bendzsák Anita

Papíró Andrea

- volt főiskolai körrelőket
Debrecenből.

VII.3. Bárdos Péter otthonában előadott művek

Gordonka-zongora:

- J. S. Bach: Viola da gamba-szonáták (G, D) BWV 1027-1028
- J. S. Bach: d-moll gordonkasztvi BWV 1008
- J. S. Bach: h-moll partita BWV 1002
- L. van Beethoven: 12 Variáció a »See the conqu'ring here comes« témájára a Judas Maccabeus című oratóriumból WoO 45
- L. van Beethoven: F-dúr cselló-zongora szonáta Op.17
- G. Fauré: Papillon Op.77

Hegedű-zongora:

- L. van Beethoven: F-dúr hegedű-zongora szonáta (Tavaszi) Op.24
- L. van Beethoven: A-dúr hegedű-zongora szonáta (Kreutzer) Op.47
- J. Brahms: d-moll hegedű-zongora szonáta Op.108
- F. Kreisler: Liebesleid
- W. A. Mozart: D-dúr hegedű-zongora szonáta K. 306
- W. A. Mozart: A-dúr hegedű-zongora szonáta K. 526
- W. A. Mozart: Andante és Allegro C-dúr K. 404
- F. Schubert: C-dúr fantázia hegedűre és zongorára D 934
- F. Schubert: a-moll szonáta (Arpeggione) D 821

Fuvola:

- Cl. Debussy: Syrinx – fuvola szóló (1913)
- Doppler K.: Fantasia pastorale hongroise (fuvolára és zongorára) Op.26
- Fr. Martin: Ballada fuvolára és zongorára (1939)
- F. Poulenc: Szonáta fuvolára és zongorára (1956)
- C. Reinecke: Ballada fuvolára és zongorára

Zongora:

- Cl. Debussy: Ballada (1890)
- W. A. Mozart: C-dúr szonáta K. 330
- W. A. Mozart: F-dúr szonáta K. 332
- Liszt F.: Petrarca-szonett Op.104
- Liszt F.: Trois études de concert – La leggierezza
- Liszt F.: Études d'exécution transcendente – Allegro agitato molto f-moll
- Liszt F.: Grandes études de Paganini – a-moll
- Liszt F.: h-moll szonáta
- Schubert-Liszt: Erlkönig – 12 Lieder von Schubert
- Schubert-Liszt: Das Wandern, Der Müller und der Bach – Müllerlieder D 795

Egyéb:

- Bartók B.: Kontrasztok
- S. Rachmaninov: Vocalise klarinéttra és zongorára Op.34 No.14
- M. Ravel: F-dúr vonósnégyes (1902-03)
- Monteverdi és Kodály: áriák és dalok

A fellépő vendégművészek:

Alter Katalin, zongora

Benkő Dániel, gitár

Eggy Tibor, zongora

Fellegi Ádám, zongora

Geréb László, zongora

Homor Zsuzsa, zongora

Józsa Péter, zongora

Kaczander Orsolya, fuvola

Keller vonósnégyes

Korcsolán Orsolya, hegedű

Ludmány Emil, brácsa

Massányi Tamás, zongora

Nagy Zoltán, zongora

Orbán Zsuzsanna, zongora

Papp Györgyi, hegedű

Sugár Gergely, vadászkürt

Schöck Atala, ének

Szokolay Balázs, zongora

Tomofea Honda, zongora

Szabadi Vilmos, zongora

VII.4. Dr. Szilágyi András fellépései és előadásai

Jótékony célú koncertek:

- A Tétényi úti Kórház pszichiátriai rehabilitációs részlege zeneterápiás eszközeinek fejlesztésére
- APszichiátriai Klinika Nappali Szanatórium komolyzenei hanglemezállományának bővítésére
- A Szent Imre kórház területén épült Szent Kozma és Damján kápolna javára – több alkalommal
- A pszichiátriai betegek védett munkahelyét működtető „Segély Helyett Esély” Alapítvány javára

Fellépések, önálló koncertek:

1961. Főiskolai Országos Zenei Verseny – I. helyezés karmesterként és zongoristaként
1979. Szólóest (búcsúhangverseny a Klinikától) – SOTE Elméleti Tömb
1982. Szólóest (búcsúhangverseny a kórháztól) – Székesfehérvár, Zeneiskola
1986. Hangverseny Liszt halálának 100. évfordulóján – Budafoki Művelődési Ház
1990. Ünnepi koncert – József Attila Gimnázium
- 1992– Muzsikáló Egészségügyiek Országos Találkozóján rendszeres évi fellépések
1994. Ünnepi koncert „Október 23” – A forradalom és szabadságharc, és a köztársaság kikiáltása tiszteletére – Budapest, József Attila Gimnázium
1996. Hangverseny Liszt halálának 110. évfordulóján – Zeneakadémia Kisterem
1998. Liszt hangverseny – Régi Zeneakadémia
1998. Szólóest a Balassa utcai Klinika 90 éves jubileuma alkalmából
1999. Hangverseny Liszt születésnapján – Nyíregyházi Zeneiskola hangversenyterme
1999. *Gyógyító házimuzsika rászorulóknak és kíváncsiaknak* – Miskolci Zenepalota
1999. A XI. és XXII. kerületi Orvosi Kamara újraegyesítése alkalmából – Budafok, Polgármesteri Hivatal
2000. Schubert–Liszt hangverseny – Budafok, Városháza
2000. Szólóest a *Depresszió és művészet* program keretében – Gödöllő, Kastélymúzeum
2001. XII. Nemzetközi Amatőr Zongoraverseny – Párizs
2002. *„Orvosok a zenében, prózában, képzőművészetben”* – SOTE Elméleti Tömb
2005. *Orvos – Művész est* – Érd, Szepes Gyula Művelődési Központ

Egyéb nyilvános szereplések:

- Magyar Televízió: Liszt Ferenc műveltségi verseny 1996 – I. díj
- Magyar Rádió: „Fülönfogva” – Hogyan hallgassunk zenét?
- Magyar Televízió: „Házimuzsika” – többször ismételt műsor

Tudományos előadások:

- Liszt Ferenc vallásossága
- Liszt Ferenc magyarsága
- Liszt Ferenc személyisége: Alkotóművész és előadóművész interpszichés konfliktusa
- „A meghívott halál” – Liszt Ferenc utolsó napjai és halála – Tolna Megyei TIT
- Liszt Ferenc szerelmei – Tolna Megyei TIT
- Liszt Ferenc és a magyar zene – VI. Mentésügyi Konferencia
- Depressziós volt-e Liszt Ferenc? – Nagykőrösi Tudományos Művészeti Nap;
Gödöllői Kastélymúzeum
- Liszt – d’Agoult boldog-boldogtalan szerelme – Galyatető
- Zeneszerzők visszhangjai egymás hangjaira I. II. – Miskolc, Mentálhigiéniai Műhely
- Liszt családi konfliktusai és azok megoldása – Országos Családterápiás Konferencia
- Zeneterápia – Nádasdy Akadémia

VII.5. Dr. Szilágyi András által eddig előadott művek jegyzéke

Johann Sebastian Bach:

- D-dúr és d-moll prelúdium a Wohltemperiertes Klavier I. kötetéből BWV 850–51
- Kadencia az V. Brandenburgi versenyből
- Kromatikus fantázia és fuga (BWV 903)

Bartók Béla:

- Este a székeklyeknél
- Allegro barbaro

Claude Debussy:

- Claire de Lune (1904)

Wolfgang Amadeus Mozart:

- d-moll fantázia K. 379
- c-moll fantázia K. 396
- c-moll fantázia K. 475
- D-dúr Rondó K. 485
- h-moll Adagio K. 540
- D-dúr szonáta K. 311

Ludwig van Beethoven:

- f-moll szonáta Op.2 No.1
- c-moll szonáta Op.13
- G-dúr szonáta Op.14 No.2
- Asz-dúr szonáta Op.26
- cisz-moll szonáta Op.27 No.2
- d-moll szonáta Op.31 No.2
- Asz-dúr szonáta Op.110
- G-dúr hegedű-zongora szonáta Op.30. No.3

Franz Schubert:

- C-dúr fantázia (Wandererfantasie) D 760 – részletek
- Impromptus (c, Esz, Gesz, Asz) D 899
- Impromptus (f, Asz, B, f) D 935
- c-moll Allegretto D 915
- B-dúr szonáta D 960

Robert Schumann:

- C-dúr fantázia Op.17 – 3. tétel
- Träumerei / Álmodozás – Kinderszenen Op.15
- Warum? / Miért? – Fantasiestücke op.12
- Chopin – Carneval Op.9

Franz Liszt:

Anneés de pèlerinage, Deuxième année, Italia (1838–58)

- Il Penseroso (1838–39)
- Après une Lecture de Dante, fantasia quasi sonata („Dante szonáta” 1837/49)

Anneés de pèlerinage, Troisième année (1877–1882)

- Aux cyprès de la Villa d’Este, Threnodie I / A Villa d’Este ciprusai I (1877)
- Sunt lacrimae rerum – en mode hongroise (1872)
- Sursum corda (1877)

Egyéb zongoraművek:

- Consolation Nr.1–6 (1849–50)
- Andante amoroso (1847)
- Romance (1848)
- Liebesträume, 3 Nottornos / Szerelmi álmokból az E-dúr és A-dúr noktürn (1843–50)
- Ungarische Rapsodien / III., VI. Magyar Rapszódia (1851–53)
- Harmonies poétiques et religieuses ³³⁴ / Költői és vallásos harmóniák (1848–1853)

³³⁴ A ciklus e darabjait többször is eljátszotta: Benediction de Dieu dans la solitude no.3, Funerailles no. 7, Andante Lagrimoso no.9, Cantique d’amour no.10.

- h-moll szonáta – részletek (1857)
- Klavierstück Fis-dur / Fisz-dúr zongoradarab (1860 után)
- Ave Maria für die grosse Klavierschule von Lebert und Stark (Die Glocken von Rom) (1862)
- Variationen über das Motiv Weinen, Klagen, Sorgen, Zagen (BWV 12) und das Crucifixus der H-moll Messe (BWV 232) / Weinen, Klagen variációk (1862)
- Puszta-Wehmut / A puszta keserve (1871)
- Epithalam zu Eduard Reményis Vermählungsfeier (1872)
- Fünf ungarische Volkslieder / Öt magyar népdal (1873)
- 1re Élégie / 1. Elégia (1874)
- 2e Élégie / 2. Elégia (1877)
- Dem Andenken Petőfis / Petőfi szellemének (1877)
- Impromptu (1877)
- Sancta Dorothea / Szent Dorottya (1877)
- Romance oubliée / Elfelejtett románc (1880)
- Trübe Wolken (Nuages gris) / Szürke felhők (1881)
- Unstern! Sinistre. Disastro. / Balcsillagzat (1881)
- Csárdás macabre (1881/82)
- La lugubre gondola I / Gyászgondola I (1884)
- La lugubre gondola II / Gyászgondola II (1885)
- Trauervorspiel und Trauermarsch / Gyászelőjáték és gyászinduló (1885)
- En rêve, Nocturne / Álomban (1885)
- Historische ungarische Bildnisse / Magyar történelmi arcképek (1885) – Teleki László

Átiratok, feldolgozások:

- A la Chapelle Sixtine (Miserere d'Allegri et Ave verum corpus de Mozart) / A Sixtus Kápolnához (1862)
- Trois Odes funèbre du Tasse (1864–66) – La notte No.2.
- 1re Élégie / 1. Elégia pf, hp, hmn (1874)
- Romance oubliée / Elfelejtett románc va/vn/vc, pf (1880)
- La lugubre gondola II / Gyászgondola II vn/vc, pf (1882–85)

Schubert – Liszt:

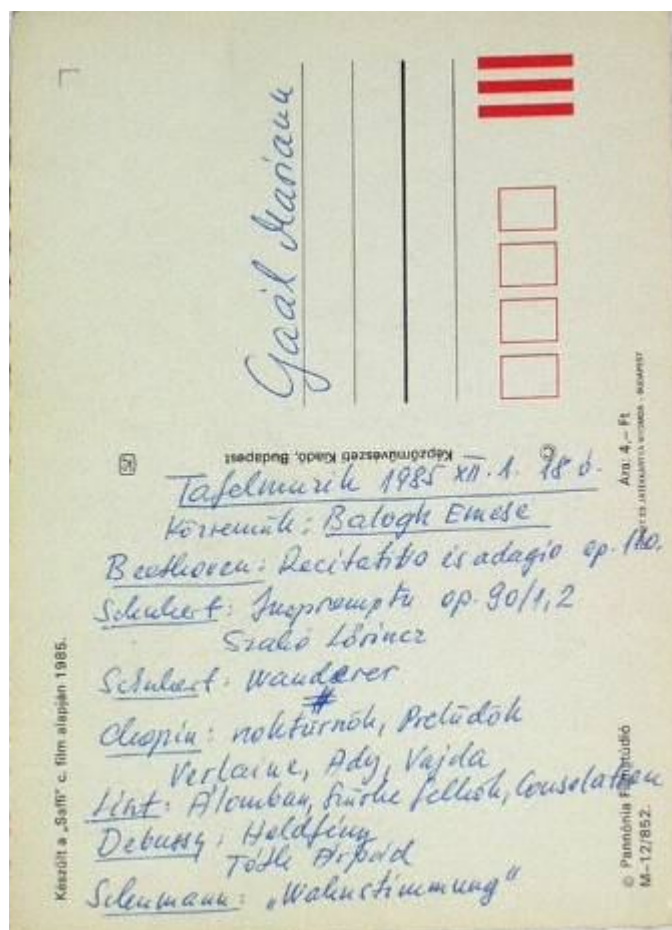
12 Lieder von Schubert (1837/38)

- Du bist die Ruh
- Ständchen (Horch, horch! Die Lerch!)

Frédéric Chopin:

- Desz-dúr nocturne Op.27 Nr.1
- cisz-moll nocturne Op.27 Nr.2
- Preludes Op.28 (Desz, e, h, A, c)

VII.6. Dr. Szilágyi András meghívóiból néhány

VII.7. Orlovits Ibolya és Rosemary Guignet házimuzsika délutánjain előadott művek részleges jegyzéke

Hegedű-zongora művek:

- Bartók B.: I. Rapszódia hegedűre és zongorára
- Bartók B.: II. Rapszódia hegedűre és zongorára
- Bartók B.: I. hegedű-zongora szonáta
- Bartók B.: II. hegedű-zongora szonáta
- L. van Beethoven: Hegedű-zongora szonáták
- Cl. Debussy: Hegedű-zongora szonáta
- G. Fauré: I. hegedűszonáta (A) Op.13
- E. Grieg: G-dúr hegedű-zongora szonáta Op.13
- W. A. Mozart: Hegedű-zongora szonáták
- M. Ravel: Szonáta
- R. Schumann: II. Hegedű-zongora szonáta Op.121

Gordonka-zongora művek:

- J. S. Bach: Gordonkaszvitek BWV 1007-1009
- J. S. Bach: Viola da gamba-szonáták BVW 1027-1029

Hegedű-fuvola-brácsa művek:

- L. van Beethoven: D-dúr triószerenád Op.8
- M. Reger: G-dúr szerenád Op.141a

Egyéb kamaraművek:

- Bartók B.: 44 duó – részletek
- J. Brahms: g-moll zongoranégyes Op.25
- J. Brahms: A-dúr zongoranégyes Op.26
- J. Haydn: Die sieben Worte des Erlösers am Kreuze – vonósnégyes változat
- W. A. Mozart: G-dúr duó hegedűre és brácsára K. 423
- W. A. Mozart: B-dúr duó hegedűre és brácsára K. 424

- W. A. Mozart: A-dúr klarinétötös K. 581
- W. A. Mozart: g-moll zongoranégyes K. 478
- Schubert és Schumann dalok

Egyéb művek:

- Chopin, Liszt és Brahms zongoraművek
- Fuvola szonáták és szólóművek
- Gitár művek

VII.8. Benyus Sándor átiratainak részleges jegyzéke

- Anonymus: Rondo e Saltarello
- G. Charpentier: Te Deum
- J. S. Bach: I. Brandenburgi verseny – I. tétel
- G. F. Händel: Ünnepi zsoltár
- Ch. W. Gluck: Orfeusz – Boldog lelkek tánca
- H. I. F. von Biber: Allamande
- H. I. F. von Biber: Schlacht
- H. I. F. von Biber: „Folyózene”
- T. Albinoni: Adagio
- W. A. Mozart: g-moll szimfónia K. 550
- W. A. Mozart: Varázsfuvola – részletek
- W. A. Mozart: Figaro házassága – nyitány
- P. I. Csajkovszkij: Diótörő – Fuvolák tánca
- E. Grieg: Peer Gynt – Reggeli hangulat
- G. Bizet: Carmen – részletek
- F. Schubert: Ave Maria
- Bartók B.: Este a székeleyknél
- Hajdú M.: Magyar pásztordalok
- Zempléni L.: Románc és dobbantós

VII.9. Lovas Orsolya által közölt műsor

- 16. századi reneszánsz zene – válogatás
- A. Scarlatti: Quartettino 3 altfurulyára és continuora
- A. Corelli: VII. Concerto
- J. B. de Boismortier: a-moll szonáta
- H. Purcell: Suite „The Fairy Queen”
- J. Haydn: Triók
- J. Haydn: Die sieben Worte des Erlösers am Kreuze / A Megváltó hét szava a keresztfán
- W. A. Mozart: Divertimentók
- Könnyű klasszikus vonósnégyesek – Pejtsik Árpád gyűjteményéből

VII.10. Mai fotók egykori helyszínekről

16. „Wohl-szalon” – Nádor u. 26.

17. „Wohl-szalón” – Akadémia u. 14.

VII.11. Forrásjegyzék

Könyvek jegyzéke

Gróf Apponyi Albert. *Élmények és emlékek*. Budapest: Atheneum, 1933.

Bächer Iván. „Zongoraóra”. In *Elindulni három nővel*. Budapest: Göncöl, 2000.

A budapesti társaság. Budapest: Pallas, 1886.

Brockhaus–Riemann. *Zenei lexikon*. Szerk. Carl Dahlhaus, Hans Heinrich Eggebrecht, magyar kiad. szerk. Boronkay Antal. Budapest: Zeneműkiadó, 1984, 1–3 kötet.

Ernst Bücken. *Wörterbuch der Musik*. Leipzig: k.n. 1941.

Diósszilágyi Sámuel. *Hollósy Kornélia élete és művészete*. Makó: k.n., 1984.

Dunkel Norbert. *A világ urai*. Budapest: Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, é.n.

Ez a Bókay, úgy látszik, intelligens ember! Egy jeles orvos a régi Pestről. Bókay Árpád emlékiratai. Szerk. Buza Péter. Budapest: Szász Magyar Falu Könyvesháza Kht., 2003.

Fabó Bertalan. *Erkel Ferencz emlékkönyv*. Budapest: Pátria, 1910.

Fábri Anna. „A szép tiltott táj felé”. *A magyar írók története két századforduló között (1795–1905)*. Budapest: Kortárs, 1996.

Feszty Masa–Ijjas Antal. *Feszty Árpád élete és művészete*. Budapest: Jel, 1999.

Halmy Ferenc–Zipernovszky Mária. *Hubay Jenő*. Budapest: Zeneműkiadó, 1976.

Haraszi Emil. *Hubay Jenő élete és munkái*. Budapest: Singer és Wolfner, 1913.

Herczeg Ferenc. „A gótikus ház”. In *Herczeg Ferenc emlékezései*. Budapest: Szépirodalmi, 1985.

Hubay Cebrián Andor. *Apám, Hubay Jenő*. Budapest: Ariadne, 1992.

Just, Herbert. „Hausmusik heute”. In *Hausmusik*. Kassel: Bärenreiter, 1949.

Justh Zsigmond. „Szent-tornyai világomról.”. In *Magyar szellemi élet*. Szerk. Igmándi Mihály. Budapest: Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája, 1892.

Justh Zsigmond. „A Wohl nővérek szalonjáról”. In *Magyar Salon*. XVI. 1892.

Justh Zsigmond naplója és levelei. Szerk.vál. Kozocsa Sándor. Budapest: Szépirodalmi, 1977.

Koch Lajos. „Matlekovits Sándorné-Szuk Róza gordonkaművésznő naplója”. In *A Fővárosi Könyvtár Évkönyve IV*. Budapest: Budapest Székesfőváros nyomdája, 1935.

Legány Dezső. „Liszt matinéi Pesten”. In *A magyar zene krónikája*. Budapest: Zeneműkiadó, 1962.

Magyar Színházművészeti Lexikon. Szerk. Török Margit. Budapest: Akadémiai, 1994.

Magyar Zsidó Lexikon. Szerk. Ujvári Péter. Budapest: Makkabi, 2000.

A Petrichevich család naplói III. Budapest: Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, 1941.

Spranger, Eduard. *Rede über die Hausmusik*. Kassel: Bärenreiter, 1955.

Szabolcsi Bence – Tóth Aladár. *Zenei lexikon*. Szerk. Dr. Bartha Dénes. Budapest: Zeneműkiadó, 1965, 1–3 kötet.

Szentírás. Budapest: Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, 2004.

Szinnyei József. *Magyar Írók Élete és Munkái*. Budapest: 1980–81, utánnymat, 14. kötet.

Új magyar irodalmi lexikon. Szerk. Péter László. Budapest: Akadémia Kiadó, 2000.

Vadnay Károly. „Egy művésznők szalonja. (Emlékezés Hollósy Kornéliára.)”.

In *Elmúlt idők. Emlékezések*. Budapest: Atheneum 1886.

Dr. Vetter, Oskar. *Warum und wie spielen wir Kammermusik? – Fragen und Antworten eines Dilettanten*. Wien: Verlag Ludwig Doblinger Komm.-Ges. 1938.

Waldbauer Imre. „A magyar kamarazene”. In *A magyar muzsika hőskora és jelene történelmi képekben*. Szerk. dr. Batizi László. Budapest: dr. Pintér Jenőné, é.n.

Wicke, Peter. *Mozarttól Madonnáig*. Budapest: Atheneum, 2000.

Woehl, Waldemar. „Wandlung meines häuslichen Musizierens”. In *Hausmusik*. Leipzig: k.n.1950.

[Wohl Janka] Egy nagyvilági hölgy. *Az illem. Útmatató a művelt társaséletben*. Budapest: Atheneum, 1880.

Wohl Janka. „Emléklap”. In *Wohl Stefánia hátrahagyott iratai*. Budapest: Atheneum, 1891.

Wohl Janka. *Franz Liszt*. Jena: Verlagsbuchhandlung, Hermann Costenoble, 1888.

Zichy Géza. *Emlékeim* I-II. Budapest: Franklin, 1912–13.

Zichy Géza. *Aus meinem Leben* III. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1920.

Folyóiratok, napilapok jegyzéke

Budapesti Negyed 12/4 2004.

Észak-Magyarország 63/278 1999. október 19.

A hét 1/5 1890. február 2.

Irodalomtörténeti Közlemények 48/6 1960

Magyar Bazar melléklete 25/1 1890. január 1.

Magyar Zene 24/3 1983. szeptember

Muzsika 4/5 1961. május

Nefelejts 12/50 1870. december 11.

Ország-Világ 10/6 1889. február 2.

Pesti Napló 52/145 1889. május 30.

A Zene 21/1 1939. október 15.

Zeneirodalmi szemle: 1894–95 közötti számok

Zenelap: 1886–1912 közötti számok

Zenészeti Hetilap: 1872–1873 közötti számok

Zenészeti Közlöny: 1882 közötti számok

Zenészeti Lapok: 1860–1876 közötti számok

Levelek jegyzéke – A levelek lelőhelye OSZK Kézirattár. Levelestár.

Aggházy Károly Justh Zsigmondnak

Aggházy Károly Justh Zsigmondhoz, d.n. levelei

Hubay Jenő Justh Zsigmondhoz

Hubay Jenő Justh Zsigmondhoz, 1889. február 28.

Justh Zsigmond levelei

Justh Zsigmond hagyatéka, Analekta 6788

Justh Zsigmond Pekár Gyulának 1891. december 7. Fond 62/18

Justh Zsigmond Pekár Gyulához Fond 62/49

Justh Zsigmond Czóbel Minkának d.n. Fond 62/45

Justh Zsigmond Gyulai Pálhoz

Gr. Pejacsevich Katinka levelei

Gr. Pejacsevich Katinka Justh Zsigmondnak, 1892. december 27.

Gr. Pejacsevich Katinka Justh Zsigmondhoz, 1894. január 7.

Pejacsevich Tinka Czóbel Minkának, 1891. január 24.

Wohl Janka Justh Zsigmondhoz

Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, 1889. június 30.

Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, 1889. november 20.

Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, 1889. december 10.

Wohl Janka Justh Zsigmondnak, 1889. december 31.

Wohl Janka Justh Zsigmondhoz (1889?)

Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, é.n. december 8. (1889 után)

Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, 1890. január 26.

Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, 1891. december 12.

Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, 1891. december 12.

Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, 1891. december 2.

Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, 1892. február 20.

Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, é.n. december 14.

Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, é.n. január 13.
Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, é.n. május 5.
Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, é.n. augusztus 8.
Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, é.n. augusztus 28.
Wohl Janka Justh Zsigmondnak, é.n. szeptember 1.
Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, é.n. október 8.
Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, é.n. december 8.
Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, é.n. december 14.
Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, d.n. piros pünkösöd napján
Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, d.n. pünkösdvasárnap
Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, d.n. levelei

Wohl Janka másokhoz

Wohl Janka Pompéry Jánoshoz
Wohl Janka H.Pulszky Polixénához
Wohl Janka Szász Károlyhoz, 1889. november 25.
Wohl Janka Szász Károlyhoz d.n. levelei
Wohl Janka Czóbel Minkához Fond 30/190

Wohl Stefánia levelei

Wohl Stefánia Illésy Györgyhez, 1890. december 12.
Wohl Stefánia Justh Zsigmondhoz, 1888. március 8.
Wohl Stefánia Justh Zsigmondhoz, d.n. hétfő (1888?)
Wohl Stefánia Justh Zsigmondhoz, é.n. június 6.
Wohl Stefánia Justh Zsigmondhoz, d.n. hétfőn
Wohl Stefánia Justh Zsigmondhoz, d.n. kedden

Zichy Géza levelei

Zichy Géza Erkel Sándorhoz, 1899. május 29.
Zichy Géza Hubay Jenőhöz, 1890. július 17. Fond 73/803

Egyéb levelek

Czebrían Róza Justh Zsigmondhoz

Szécsényi Imre Hubay Jenőhöz Fond 73/698

Székely Ilona Ábrányi Katona Klementinhez, 1894. március 3.

Feszty Árpád Hubay Jenőhöz, d.n. Fond 73/184

Zay László Justh Zsigmondnak, 1890. szeptember 21.

Fotók jegyzéke

1. Vasárnapi Újság 5/14 1858. április 4.
2. Keszi Imre. *Pest-Buda*. Budapest: Zeneműkiadó, 1973.
3. Fábri Anna. „A szép tiltott táj felé”. A magyar írók története két századforduló között (1795–1905). Budapest: Kortárs, 1996.
4. Wohl Janka. „Emléklap”. In *Wohl Stefánia hátrahagyott iratai*. Budapest, Atheneum, 1891.
5. Wohl Janka Justh Zsigmondhoz, 1890. január 26.
6. Magyar szellemi élet. Szerk. Igmándi Mihály. Budapest: Hornyánszky nyomdája, 1892.
7. Vasárnapi Újság 38/10 1891.március 8.
8. Justh Zsigmond. „A Wohl nővérek szalonjáról”. In *Magyar Salon*, XVI. 1892.
- 9 – 11. *Justh Zsigmond naplója és levelei*. Szerk.vál. Kozocsa Sándor. Budapest: Szépirodalmi, 1977.
12. A család által készített fotó.
13. *Észak-Magyarország* 63/278 1999. okt. 19.
14. Családi fotó.
15. Scholtz Katalin tulajdonában lévő fotó.
- 16 – 17. Gáspár Zsuzsa fotói.